

**UNIVERSITATEA BUCUREȘTI
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
CATEDRA DE TEOLOGIE ISTORICĂ**

Curs de
ISTORIE BISERICESCĂ UNIVERSALĂ

Semestrul I Anul I
Specializarea Teologie Ortodoxă Pastorală
Uz intern

Preot Prof. dr. Adrian GABOR

**București,
2010-2011**

INTRODUCERE

Obiectul, definiția, denumirea, scopul, importanța, împărțirea și metoda *Istoriei Bisericești Universale*

a. Obiectul.

Obiectul *Istoriei Bisericești* este *Biserica creștină*, în înțelesul de comunitate religios-morală, înființată de Mântuitorul Iisus Hristos pentru mântuirea oamenilor. Istoria cercetează Biserica în latura ei omenească, în creșterea și manifestările ei istorice, accesibile cunoașterii și studiului.

În dezvoltarea ei Biserica are o *istorie internă și externă*. Istoria internă privește răspândirea creștinismului, organizarea Bisericii, formularea doctrinei, luptele interne, cultul. Cea externă privește Biserica în contactele și raporturile ei cu Statul, societatea și celelalte religii, cu morala și cu cultura.

b. Definiție.

Istoria Bisericească Universală este cercetarea și expunerea metodică a vieții Bisericii creștine în general, privite în dezvoltarea și acțiunea ei internă și externă.

c. Denumirea.

Denumirea nu este aceeași la toți istoricii bisericești. Unii o numesc simplu *Istoria bisericească*, *Istoria Bisericii*, *Istoria bisericească generală* sau *universală*. Alții preferă s-o numească *Istoria creștinismului*.

d. Scopul studiului *Istoriei Bisericești Universale* este cunoașterea și înțelegerea desfășurării vieții Bisericii creștine în toate laturile ei. Scopul final al studiului acestei discipline teologice este *cunoașterea și înțelegerea situației actuale a creștinismului, în organizațiile lui mai importante*. Urmărind cauzele, evoluția și legăturile dintre faptele istorice, *Istoria Bisericească Universală* înțelege și explică mișcările și schimbările în viața Bisericii de la începutul ei până astăzi.

e. Importanța studierii *Istoriei Bisericești Universale* rezidă tocmai din faptul studierii organizării Bisericii, a doctrinei, cultului,

fără de care nu se poate cunoaște și înțelege creștinismul în organizarea și viața sa trecută și prezentă.

f. Împărțirea Istoriei Bisericești.

Studiul *Istoriei Bisericești* se poate împărți atât după conținut cât și după timp. După *conținut* Istoria Bisericească este privită în răspândirea creștinismului în raporturile cu lumea. După *timp*, Istoria este împărțită pentru studiu în perioade mai mari sau mai mici. Împărțirea logică și cronologică este o necesitate pentru ușurarea studiului. Împărțirea logică se face pe baza tipizării, adică a privirii și tratării laolaltă a faptelor istorice care au caractere comune importante. Ea cunoaște trei evuri: *antic*, *mediu* și *modern*. Istoricii profani și bisericești nu sunt toți de acord asupra limitelor evurilor, asupra începuturilor și sfârșitului lor.

Sfârșitul evului antic (vechi) și începutul celui mediu în Istoria Bisericească este pus aproximativ între anii 600-800 d.Hr. (unii istorici socotesc sfârșitul lui cu împăratul Iustinian - 565 d.Hr., alții cu papa Grigorie cel Mare - 604 d.Hr., alții cu Carol cel Mare - 814 d.Hr.). Evul mediu este socotit ca desfășurându-se până la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul celui următor (*Renaștere, Reformă*).

În *Istoria bisericească* evurile se caracterizează astfel: în *Evul antic*, creștinismul s-a răspândit și organizat în lumea greco-romană. Este epoca constituirii Bisericii, a persecuțiilor, a Sinoadelor ecumenice, a marilor Părinți și scriitori bisericești. În *Evul mediu*, se convertesc la creștinism popoarele germane, slave și altele, puterea papală crește, are loc *Schisma cea Mare* (1054 d.Hr.). În evul modern, puterea papală descrește, are loc Reforma protestantă, Biserica Ortodoxă este stăpânită de turci, se formează Bisericile naționale autocefale.

În locul împărțirii în evuri, care sunt prea întinse, s-a adoptat împărțirea în perioade mai mici, aplicată de unii istorici bisericești mai noi.

Perioada I, de la Întruparea Mântuitorului până la 324, când Constantin cel Mare începe a domni singur peste tot **Imperiul Bizantin**. *Perioada a II-a*, de la 324 până la 787, perioada Sinoadelor ecumenice și a Părinților bisericești. *Perioada a III-a*, de la 787 până la 1054, epocă de cristalizare a catolicității sau universalității Bisericii. *Perioada a IV-a*, de la 1054 până spre sfârșitul secolului al XV-lea, este o perioadă de confruntări între Ortodoxie și Romano-Catolicism, cu marile conflicte între papalitate și suveranii din Apus, cu cruciade,

scolastică, căderea Imperiului Bizantin în anul 1453, etc. *Perioada a V-a*, se întinde din secolul al XVI-lea până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, fiind perioada marilor frământări aduse de Reforma protestantă în sânul Bisericii Romano-Catolice și a marilor nemulțumiri care vor pregăti *Revoluția franceză* din 1789. *Perioada a VI-a*, de la 1800 până astăzi, este epoca critică a divizării creștinismului, a întăririi curentului laicizant, a constituirii în Răsărit a multor Biserici naționale autocefale, a apariției mișcării ecumenice.

g. Metoda. *Istoria Bisericească Universală* aplică, în studiile sale metoda istorică generală. Ea urmează metodei școlii moderne de istorie, cu cele cinci principii: cunoașterea izvoarelor, verificarea lor prin analiză critică, cercetarea lor evolutiv-genetică, folosirea principiilor pentru expunerea sistematică a ideilor. Studiul documentelor se face în mod critic și comparativ.

IZVOARELE ISTORIEI BISERICEȘTI UNIVERSALE ȘTIINȚE AUXILIARE. BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

Izvoarele *Istoriei Bisericești Universale* se împart în divine (cărțile *Sfintei Scripturi*) și omenești (creștine și necreștine). Cunoașterea și folosirea acestora are o importanță fundamentală pentru studiul acestei discipline. În stabilirea valorii lor documentare, critica istorică are un rol foarte important.

Majoritatea acestor izvoare sunt catalogate și prezentate în diferite *Colecții* sau *Ediții*.

A. Colecții principale

J.P. MIGNE, *Patrologiae cursus completus: a. Patrologia Graeca*, prescurtat *P.G.* (începe de la Părinții Apostolici, sec. I și până la jumătatea sec. XV), 161 (167) volume, Paris, 1857-1866, și *b. Patrologia Latina*, prescurtat *P.L.* (începe de la scriitorul latin Tertulian, sec. II-III și merge până la papa Inocențiu III (+1216), 221 (222) volume, Paris, 1844-1864.

Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, prescurtat C.S.E.L., numit și *Corpus Vindobonense*, prescurtat C.V., (Corpul Vienez), editat de Academia de Științe din Viena, de la 1860, în continuare. Au apărut peste 70 de volume.

Corpus Christianorum Latinorum, Turnhout - Paris, începând din 1953.

Monumeta Germaniae historica. Auctores antiquissimi, în care sunt editate lucrările autorilor latini din sec. V-VI d. Hr. , Ed. Th. Mommsen, 13 volume, Berlin, 1877-1898.

Patrologia Orientalis, prescurtat P.O., sub conducerea lui R.Graffin și F. Nau, Paris, 1908 și urm. în curs de publicare. Au apărut 26 de volume.

Patrologia Syriaca, ed. R. Graffi, 3 volume, Paris, 1894-1926.

Sources Chrétiennes, publiées sous la direction de H. de Lubac și J. Daniélou, Paris, de la 1942 în continuare. Au apărut peste 400 de volume.

Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești (PSB)*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, începând din anul 1979.

B. Acte sinodale

J. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, Florentiae et Venetiis, 1759-1798; reprodușă și continuată.

J. Alberigo, P.P. Joannou, C. Leonardi, P. Prodi, și H. Jedin, *Conciliorum oecumenicorum decreta*, Freiburg im Bressgau, Bâle, 1962.

Ch. J. Hefele-Dom H. Leclerq, *Histoire des conciles*. Studii și texte, 10 vol., în două părți, Paris, 1907-1908.

C. Acte martirice. Vieți de Sfinți

Acta Sanctorum, publicată de Bolandiniști, Antwerpen (Anvers), 1643. Ediție nouă, Paris, de la 1854-1931, în continuare (vol. 64, în 1910).

Martirologium Romanum, ed. typica Vaticana, Roma, 1914, 1922.

Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae, ed. Hipp. Delehaye, Bruxellis, 1902.

Rămureanu, pr, prof. dr. Ioan, *Actele Martirice*, în colecția *PSB*, vol. 11, București, 1982.

D. Izvoare pentru istoria Patriarhiei de Constantinopol

Les Régestes des Actes du Patriarcat de Constantinople, de V. Grumel: *Les Actes de Patriarches*, Fasc. I-II, Istanbul, 1932, 1936; Fac. III-IV, de V. Laurent, Paris, 1971.

E. Acte papale. Vieți de papi.

Acta Apostolicae Sedis. Commentarium officiale, Roma, de la 1909.

Vieți de papi: *Liber Pontificalis*, ed. L. Duchesne, 2 vol., Paris, 1886-1892.

F. Legi și canoane.

Codex Theodosianus, ed. Th. Mommsen und P. Meyer, 3 Bd., berolini, 1905.

Corpus juris civilis. tom. I. *Institutiones et Digesta*, ed. P. Krüger et Th. Mommsen, Berolini, 1889; tom. II *Codex Justinianus*, ed. P. Krüger, Berolini, 1888.

G. Inscricțiuni

Corpus inscriptiorum graecarum, ed. A. Bröckh, 4 Bände, Berlin, 1828-1877.

Corpus inscriptiorum Latinarum, ed. Th. Mommsen, Berolini, 1863-1930.

POPESCU, Emilian, *Inscricțiunile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România*, București, 1979.

Științe auxiliare.

Istoria Bisericească Universală ajută celelalte discipline teologice și se ajută de unele dintre ele. Mai apropiate și mai necesare sunt: *Studiul Noului Testament*, *Patrologia*, *Istoria Dogmelor*, *Arheologia creștină*, *Cronologia*, *Liturgica*, *Dreptul Bisericesc*,

Istoria Bisericii Ortodoxe Române, Istoria Culturii și Civilizației Bizantine, etc.

Științele auxiliare propriu-zise sunt cele ale istoriei în general: *Filologia, Paleografia, Numismatica, Epigrafia, Heraldica, Sfragistica, Arheologia și Istoria Artelor*. O deosebită importanță pentru studiul Istoriei Bisericești Universale o au și: Filozofia istoriei, Geografia istorică și mai ales Cronologia, care se ocupă cu studiul timpului așa cum a fost împărțit și socotit la diferite popoare. Sunt de asemenea foarte importante: *Slavistica și Orientalistica*.

Istorici bisericești greci și latini.

Dintre scriitorii creștini greci din primele trei secole lucrări cu caracter istoric ne-au lăsat: Hegesip (+180?), care a scris *Memorii*; Iuliu Africanul (+240-250), care a scris *Cronografii*. Opera lui Iuliu Africanul este socotită prima încercare de Istorie Universală creștină. Epifaniu (+403), episcop de Salamina, în Cipru, ne-a lăsat o lucrare despre istoria ereziilor, *Panarion (Cutiuță cu medicamente)* sau *Contra tuturor ereziilor*, îndreptată contra a 80 de erezii. Părintele Istoriei Bisericești este însă Eusebiu de Cezareea (+340). Acesta este autorul unei *Cronici a lumii*, de la nașterea lui Avraam (2016 î.Hr.) până la anul 302 d.Hr. O altă lucrare importantă este *Istoria Bisericească*, în 10 cărți, în care expune evenimentele creștine de la Nașterea lui Hristos până la anul 324. Alte lucrări sunt: *Despre martirii din Palestina*, în care istorisește persecuția creștinilor dintre anii 303-311; și *Viața Fericitului Constantin*, în 5 cărți, scrisă în anul 337. *Istoria* lui Eusebiu de Cezareea a fost continuată de trei istorici greci: Socrate, Sozomen și Teodoret al Cyrului, avocați din Constantinopol, autori și ei ai unor *Istorii Bisericești*. Au mai scris lucrări cu caracter istoric: Teodor Lectorul (pe la anul 530), Evagriu Scolasticul (+câtre 600), Filip de Side (sec.V), Filostorgiu (+după 425), Gelasiu de Cizic (sec.V), Zaharia Retorul sau de Gaza (+553), istoric monofizit, Ioan Malalas, adică Returul (+557).

Dintre istoricii bizantini care au scris în domeniul Istoriei Bisericești Universale menționăm pe: Nichifor Calist Xantopol (+1341); Nichifor Gregoras (+1360).

Dintre scriitorii latini se evidențiază în originalitate Lactanțiu cu lucrarea *De mortibus persecutorum*, care este o primă istorie a persecuțiilor creștine sub împărații romani. Latinii au făcut traduceri după istoricii greci creștini: Fericitul Ieronim (+420), a tradus *Cronica*

lui Eusebiu, Rufin(+410), a tradus 9 cărți din *Istoria Bisericească* a lui Eusebiu de Cezareea; Sulpiciu Sever (+420), a scris *Historia Sacra*, o cronică universală în două cărți; Paul Orosius, a scris *Historiae adversus paganos*, în 7 cărți, în anul 417 d. Hr.; M.A. Casiodor (+583) a întocmit după istoricii greci: Socrate, Sozomen și Teodoret, o *Istorie tripartită*, apoi a continuat pe Socrate până la 518. Istoria lui Casiodor a fost mult citită și a servit ca model istoricilor din Occident, în Evul mediu.

Lucrări de Istorie Bisericească la români.

S-au făcut mai întâi unele traduceri. Veniamin Costachi (+1846) a tradus *Istoria bisericească* a Mitropolitului Meletie al Atenei, t. I-IV, 8 vol., Iași, 1841-1843; Mitropolitul Ungrovlahiei Iosif Gheorghian a tradus: *Istoria bisericească și Viața lui Constantin cel Mare*, a lui Eusebiu de Cezareea, București, 1896; *Istoria bisericească a lui Sozomen*, București, 1897; *Istoria bisericească* a lui Evagrie, București, 1899.

Singurul tratat de mare valoare de *Istorie Bisericească* a fost redactat de către Pr. Prof. Eusebiu Popovici (+1922), în limba germană sub titlul *Kirchengeschichte*, III Bände, Czernowitz, 1882. Tratatul a fost tradus în limba română de către Atanasie Mironescu, fost mitropolit primat, sub titlul: *Istoria bisericească universală și statistica bisericească*, ed. 2-a, t.I-IV, București, 1925-1928.

Pentru Seminariile teologice au fost întocmite numeroase manuale: Pr. Prof. Ioan Mihălcescu, *Istoria bisericească universală cu noțiuni de patrologie*, t. I, ed. a 4-a, București, 1932; *Istoria bisericească universală de la 1054 până azi*, t. II, ed. 2-a, București, 1932.

Pentru uzul studenților *Institutilor teologice* ale Bisericii Ortodoxe Române, prof. T.M. Popescu, Pr. prof. T. Bodogae și prof. George Stănescu au alcătuit manualul de *Istorie Bisericească Universală*, vol. I (1-1054); vol. II, *De la 1054 până azi*, București, 1956.

Volumul I al acestui manual a fost apoi considerabil îmbunătățit de către Pr. prof. dr. Ioan Rămureanu, Pr. Prof. dr. Milan Șesan și Pr. prof. dr. Teodor Bodogae, au publicat *Istoria Bisericească Universală*, vol. I (1-1054), și publicat în două ediții (1975 și 1987).

Aceiași autori vor publica în anul 1993, la București, *Istoria Bisericească Universală pentru Institutele Teologice*, vol. II (1054-

1982), prefațată de Părintele prof. dr. Viorel IONIȚĂ, șeful *Catedrei de Teologie Istorică* de la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității București. Pentru Seminariile teologice se publică un manual de *Istoria Bisericească Universală*, la București, în 1992, avându-l ca autor Preotul Profesor dr. Ioan Rămureanu.

Numeroase studii de *Istorie Bisericească Universală* au fost publicate de autorii manualelor menționate, de către Părintele Prof. Viorel Ioniță, Părintele prof. Aurel Jivi, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Sibiu. Cele mai importante lucrări se găsesc menționate în studiile de sinteză publicate de Pr. Prof. dr. Ioan I. Rămureanu, *Preocupări și studii de teologie istorică și patristică* în ST, XX, nr. 5-6, 1968, pp. 364-388; Pr. prof. M. Șesan, *Problèmes d'histoire ecclésiastique dans les ouvrages des chercheurs roumains*, în *** *De la théologie orthodoxe roumaine à nos jours*, Bucarest, 1974, pp. 103-120, Arhid. Aurel JIVI, *Studii și cercetări transilvane privind istoria Bisericească Universală*, în vol. *Contribuții transilvănene la Teologia Ortodoxă*, Sibiu, 1988; și mai recent în *Etudes Byzantines et Post-Byzantines*, vol. II, Editura Academiei Române, București, 1991, pp. 203-213, și vol. III, Editura *Enciclopedică*, București, 1997, pp. 227-262.

Cele mai recente lucrări în domeniu aparțin Părintelui Profesor Nicolae Chifăr și Părintelui Profesor Emanoil Băbuș. Primul a publicat la Editura *Trinitas*, a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, patru volume intitulate *Istoria Creștinismului*, Iași, 2000 et passim., reeditată în două volume la Editura Universității „Lucian Blaga” Sibiu, 2008; Părintele profesor dr. Vasile Muntean, *Istoria Creștină Generală*, 2 volume, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008. Părintele Prof. Emanoil Băbuș a publicat *Introducere în Istoria Bisericească Universală*, București, 2003.

STAREA LUMII GRECO-ROMANE ȘI IUDAICE LA APARIȚIA CREȘTINISMULUI

1. Lumea greco-romană la Nașterea Mântuitorului.

Mântuitorul Iisus Hristos S-a întrupat la *plinirea vremii* (Gal. 4,4), când lumea era pregătită pentru venirea Lui. Fără o minimă cunoștere a mediului, a condițiilor sociale, politice, culturale, religioase care caracterizează această *plinire a vremii*, înțelegerea corectă a răspândirii creștinismului este profund diminuată. Țară Sfântă, Palestina, în care s-a petrecut și realizat mântuirea neamului omenesc, se afla atunci sub ocupație romană, și de aceea este important de prezentat, chiar și schematic, situația lumii greco-romane, începând cu Imperiul Romei.

Răspândirea creștinismului în primul secol s-a făcut într-un cadru geografic bine determinat: cel al Imperiului Roman. Întreaga lume civilizată, cu excepția unor regate puțin cunoscute din Orientul îndepărtat, era sub dominația Romei. De la Oceanul Atlantic, în Apus, până la fluviul Eufrat și Marea Roșie în Răsărit, de la Ron, Dunăre, Marea Neagră și Munții Caucaz, la nord, până la Sahara, înspre sud, se întindea un singur Imperiu vast aflat sub conducerea efectivă a împăratului Romei, numit în acel timp de scrierile neo-testamentare *împărat* sau *cezăr*. Roma, așezarea originară din care a crescut Imperiul, întemeiată la 753 î.Hr., a atins un grad avansat de organizare politică, pe la începutul sec. V, în cadrul unei forme de guvernământ republicane. Cetatea eternă a fost angajată secolele de-a rândul în lupte pentru supremație: în Peninsula italică, în nordul Africii-Cartagina (146 î. Hr.), în Macedonia (căderea Corintului în 146 î.Hr.). Regele Pergamului, în 133 î.Hr., în urma morții sale, lasă regatul său romanilor. Generalul Pompei cucerește Pontul și Caucazul, transformă în 63 î.Hr. Siria în provincie romană, de unde va cuceri imediat Iudeea cu Ierusalimul. În același timp, între 58-57 î.d.Hr. Iulius Cezar cucerește Galia și o transformă în provincie romană. Rivalitatea dintre cei doi generali se încheie în anul 48 î.Hr. prin înfângerea lui Pompei. În 44 Cezar este asasinat, izbucnind un nou război civil. Brutus și Casius, principalii exponenți ai conspirației căreia i-a căzut victimă Cezar, se văd confrunțați cu triumvirii: Marc Antoniu, Octavian, fiul

adoptiv al lui Cezar, și marele pontif Lepidius. Triumvirii câștigă, iar Octavian devine stăpân și peste partea lui Lepidius. În timp ce Antoniu acordă timp Cleopatrei, cu care se căsătorește; Octavian câștigă de partea sa Occidentul. Octavian câștigă conflictul armat cu Antoniu, la Actium în 32 î.Hr., și rămâne singurul stăpânitor al lumii romane, primind din partea Senatului, în anul 27 î. Hr., și supranumele de Augustus. El rămâne până la 14 d.Hr. în fruntea celui mai puternic Imperiu pe care l-a cunoscut vreodată Istoria. Succesorii lui Octavian August, în timpul cărora s-a organizat Biserica primară au fost: Tiberiu (14-37), Caligula (37-41), Claudiu (41-54), Nero (54-68).

Statul roman, numit și *lumea* (*οικουμένη* Luca 2,1), se găsea la apogeu ca întindere, organizație, putere și cultură. Istoricii apreciază cifra populației Imperiului Roman, cu probabilitate, între 60 și 120 milioane de locuitori. Orașele mai însemnate, care vor juca și un important rol în răspândirea creștinismului, erau: Roma (*caput mundi*), Alexandria, Antiohia, Corint, Efes, Cartagina. Statul roman era condus de împărat și de Senat (diarhie) și era împărțit în trei categorii de provincii. Erau Provinciile *imperiale*, conduse de un legat care reprezenta pe împărat; *senatoriale*, conduse de un proconsul; și unele *provincii cu situație specială* (precum Egiptul, Palestina, Mauritania) erau conduse de un procurator.

Armata, funcționarii și legile asigurau ordinea și liniștea. Popoarele supuse erau mulțumite de pacea (*pax romana*) care era asigurată și garantată, ceea ce crease o situație binefăcătoare, apreciată de către creștini. Întinderea Imperiului, desființarea granițelor, ușurința legăturilor printr-o rețea de comunicații rapide (sunt renumite în Europa, spre exemplu așa-zisele drumuri: *Via Apia, Via Aurelia, Via Flaminia, Via Augusta, Via Ignatia*), vor contribui din plin la rapiditatea propovăduirii *Evangeliei lui Hristos*. Ca mijloc de înțelegere era folosită limba greacă în dialectul comun (*κοινή διαλεκτος*) în care s-au scris și cărțile Noului Testament. Limba greacă era vorbită și înțeleasă în mai tot Imperiul, mai ales în răsărit. Unificarea culturală nu era totuși generală, unele provincii mai păstrau încă specificul culturii lor, altele avea culturi amestecate, iar populațiile barbare cuprinse în Imperiu se adaptau mai puțin culturii greco-romane.

În contextul acestor expansiuni ale Imperiului roman și în diversitatea evenimentelor care l-au frământat, s-a născut *Creștinismul* și s-a răspândit în tot cuprinsul său, chiar depășindu-i frontierele,

devenind o religie universală. Mântuitorul se întrupează în timpul domniei lui Augustus, iar activitatea Sa publică are loc în timpul lui Tiberiu. Perioada importantă a răspândirii creștinismului a cuprins domniile lui Claudiu și Nero. Iar scrierea ultimei cărți neotestamentare și moartea ultimului Apostol, Ioan, autorul ei, au loc în timpul lui Domițian (81-96).

Starea religioasă

Amestecul de popoare și de culte a creat sincretismul religios, numit și *theocrasie*, adică amestec de zei. Sincretismul tindea la formarea unei religii universale, cu idei luate de la mai multe culte, înlăturând pe cele ale unor popoare locale. Unitatea religioasă era asigurată în Imperiu de cultul împăratului, de origine orientală.

Cu excepția iudeilor, popoarele vechi din Imperiu erau politeiste și idolatre. Fiecare popor avea religia sa. Imperiul, dintr-o diplomatie abilă, le tolera pe toate, cu excepția unor culte socotite periculoase Statului (cel al druzilor în Galia, unele culte siriene și egiptene, și mai târziu Creștinismul). Religia romană, religia de stat, un cult formalist, fără dogme și fără istorie, era în decadență. August, primul împărat, a luat și titlul de *Pontifex maximus*, și a încercat o reformă religioasă, care se dorea a întări păgânismul roman. August a fost divinizat după moarte, iar alți împărați - precum Caligula, Domițian, Dioclețian, au primit onoruri divine încă în viață.

Religia greacă era de asemenea în decadență. *Culte de mistere*, mai ales cele de la Eleusis erau mai importante. Cultele orientale: ale Cybelei, Attis, Isis sau Osiris, erau de mare influență, mai ales datorită caracterului lor mistic și al unor idei religioase deosebite, precum: ideea de păcat, de nemurire, de renaștere, de curăție. Acestea au făcut posibilă pătrunderea în Imperiu a misterelor, magiei, astrologiei și a unor practici religioase noi. Cel mai însemnat cult oriental era cel al lui Mithra (mithraismul), zeul soarelui (*deus sol invictus*), care a pătruns mult în armată.

O reformă a păgânismului era așteptată, căci frământările religioase îl îndrumau spre unele idei noi, ca ideea de mântuire, de monoteism, de răspundere morală, care contribuiau la o pregătire în receptarea Creștinismului. Nevoile religioase nu mai puteau fi satisfăcute de cultele păgâne. Deși aveau unele idei morale, acestea nu învățau morală, ca religia iudaică și creștinismul, nu dădeau nici exemple și nu aveau nici sancțiuni. Zeii erau pilde de imoralitate, iar în unele culte orientale desfrâul avea caracter religios, cultic.

Filozofia timpului.

Cugetarea filozofică de la începuturile creștinismului era eclectică, ea împrumutând câte ceva din toate sistemele. Într-o epocă în care filozofia își asumase sarcina de a satisface trebuințele religioase ale omului, renașterea filozofiei lui Pitagora era un efort absolut normal. Pitagorismul era *filozofia cea mai religioasă* a antichității. Dar influența neopitagorismului, ca de altfel a tuturor celorlalte sisteme filozofice ale vremii a fost redusă în raport cu rolul considerabil pe care l-a avut în viața intelectuală a epocii elenistice **stoicismul și epicureismul**. Acestea corespundeau cel mai bine noilor trebuințe spirituale ale indivizilor eliberați de constrângerea legilor cetății antice, în lumea nouă care începe cu Alexandru Macedon (336-323 î.d.Hr.). Centrul acestor sisteme filozofice era Atena.

Sprîjinindu-se pe filozofia anterioară a lui Heraclit, **stoicismul** lui Zenon, întemeiat pe materialism și panteism, urmărea să descopere individului binele suprem, precum și metoda prin care să și-l însușească. Socotea totodată că lumea este condusă de necesitate, admitea că răul este necesar, recomanda în morală apatia și justifica viciile și sinuciderile. A fost sistemul cel mai influent în societatea romană și profesa o serie de idei interesante din punct de vedere moral: privea pe oameni ca semeni. În Tars, orașul apostolului Saul-Pavel, va determina instalarea unui climat de înaltă moralitate, de cultivare a virtuților civice, de adâncă seriozitate (Atenodoros « 74 î.d.Hr.- 7 d.Hr. », unul dintre filozofii stoici reprezentativi, era de lângă Tars, și va fi educatorul lui Octavian, viitorul împărat Augustus. Tot el va asigura educația tânărului Tiberiu). Predica apostolilor va avea modele de exprimare aparținând filozofiei stoice. Se consideră că prezența stoicismului este dominantă până la Clement de Alexandria (230 d. Hr.). Influența stoicismului, cu Stoa-doctrina rezultată din elemente platonice și aristotelice, se va vedea reflectată în terminologia creștină și concepte adaptate pentru a exprima adevărurile doctrinare (omul-animal rațional; doctrina stoică îi va permite lui Tertulian să aperse împotriva gnosticilor învierea și reunirea sufletului și a trupului în vederea judecății; etc.)

Epicureismul lui Epicur se fundamenta pe filozofia lui Democrit și profesa indiferentismul religios și nega Providența. Morala lui Epicur, conformă cu logica sistemului său, care reduce totul la senzație, plăcere, este arta de a dirija viața omului spre dobândirea fericirii. Epicureismul nu a propagat o viață de plăceri

senzuale, dar nici nu a oferit un mod de a controla egoismul, așa cum va oferi creștinismul mai târziu, prin evanghelia iubirii și a înțelegerii slujirii semenului, ca o slujire adusă lui Dumnezeu. El a dat la o parte orice gând cu privire la păcat sau la faptul că omul va trebui să dea socoteală la o judecată finală, deoarece nu a prezis nici un scop și nici un sfârșit al proceselor actuale din lume. Nemurirea nu era recunoscută, deoarece un trup compus numai din atomi nu supraviețuiește dincolo de viața prezentă, moartea producând dispersarea atomilor constitutivi ai ființei umane. Așa se explică că atenienii l-au luat în răs pe Apostolul Pavel, în *Areopag*, și au refuzat să-l mai asculte atunci când le-a vorbit despre Iisus și Înviere (*Fap. Apost. XVII, 18-32*).

Filozofia a pregătit într-o oarecare măsură calea răspândirii Creștinismului, dar în același timp a constituit și unul din obstacolele apărute în calea lui. Acesta a găsit în Cels, Porfiriu, Ierocles, Iulian Apostatul mari adversari. Conflictul dintre creștinism și aceștia va naște literatura apologetică.

Biserica creștină va fi recunoscătoare acelor filozofi care prin ideile lor au pregătit calea Evangheliei și vor fi reprezentați mai târziu pe frescele exterioare a lăcașurilor de cult.

2. Starea lumii iudaice.

a. Situația politică.

Civilizația ebraică s-a constituit și a durat timp de 14 secole pe un teritoriu foarte restrâns. Denumirea de Palestina a fost dată de romani după anul 70 d. Hr. (denumirea derivă de la termenul *Peliștim* - în ebraica veche desemna pe Filistenii). Din imensul rezervor de populații semite au coborât triburi, probabil prin sec. XX, venind dinspre Urul Caldeii, conduse de Abraham. Majoritatea au rămas în Palestina, dar unele triburi, în căutare de pășuni, au migrat în Egipt. Textele egiptene și akkadiene îi numesc *habiru*-mercenari, asociați, iar cele ebraice *ivri* « de dincolo », veniți din răsărit, de unde și numele de *evrei*. În secolul al XIII-lea, în timpul domniei lui Ramses al II-lea, conduși de Moise (*Mașu* în egipteană și *Moșé* în ebraică) au migrat din regiunea Deltei Nilului spre răsărit, străbătând nordul Peninsulei Sinai, ocolind Marea Moartă prin sud și trecând Iordanul prin partea estică, au ajuns în Canaan (*Țara Făgăduinței*). În timpul acestei migrații, care a durat aproximativ 40 de ani, evreii s-au organizat într-

o confederație de triburi, începând procesul de constituire a *poporului Israel* (nume schimbat dat lui Iacob, succesorul lui Isac - *Facerea XXXII*, 29).

Epoca judecătorilor a durat aproximativ două secole, până în sec. XI., când a apărut instituția regalității. Fiind considerată de natură divină, regalitatea era la evrei absolută, în special sub Solomon (cc. 961-922 î. d. Hr.). Împotriva stării generale de decadentă a statului vor reacționa profeții, un fenomen exclusiv civilizației ebraice.

Împrăștierea poporului evreu a început odată cu căderea Regatului de Nord, în anul 722 î.Hr., când împăratul Sargon al Asiriei i-a deportat pe locuitorii lui Israel și i-a așezat în colonii în Asia. Urmează o altă perioadă cauzată de căderea Regatului de Sud în timpul lui Nabucodonosor, în anul 586 î.Hr. Diaspora iudaică s-a datorat și faptului că după Edictul dat de regele perșilor Cyrus, în 538 î.Hr., numeroși iudei au dorit să rămână în Babilon decât să profite de măsurile edictului care dădeau posibilitatea reîntoarcerii în patrie. Iudeii întorși au rezidit templul sub Zorobabel și s-au reorganizat. Alexandru cel Mare, învingătorul perșilor, a favorizat pe iudei folosindu-i ca element colonizator în orașele înființate de el, în special în Alexandria. După moartea lui Alexandru Macedon, care a fost întru totul favorabil evreilor, Palestina a ajuns sub dinastia greacă a Egiptului, iar în anul 198 î.Hr. a trecut sub dinastia greacă a Seleucizilor din Siria. Sub stăpânirea Seleucizilor, în special sub Antioh IV Epifanius (174-164 î.Hr.) evreii au fost supuși unei intensive elenizări. Regele a interzis cultul mozaic, a profanat templul din Ierusalim și a introdus pedeapsa cu moartea pentru iudeii care cutezau a prăznui sabbatul și a practica circumciziunea. Patrioții iudei, sub conducerea fraților Macabei, din familia preoțească a hasmoneilor, s-au ridicat împotriva intoleranței și împilării seleucide reușind să elibereze Țara Sfântă. Hasmoneii, devin căpetenii -arhierei și regi- ale poporului iudeu, dominând cu oarecare schimbări până în anul 37 î.Hr., când tronul davidic va fi ocupat abuziv de către un rege străin de neam, Irod Idumeul.

Frații Macabei au restabilit cultul la Templu, pe care l-au rezidit, și au reușit să formeze un stat teocratic, independent, condus de un sinedriu, un fel de senat, alcătuit din 70 de membri cu un președinte.

În veacurile I î. și d.Hr., iudeii nu constituiau o unitate strâns legată din punct de vedere religios, ci se aflau împărțiți, precum se știe, în mai multe grupări sau secte politico-religioase, care se luptau

între ele. Nu era vorba numai de dispute oratorice. S-a ajuns până la dispute armate, care puneau în primejdie însăși existența statului iudeu. Fariseii, care erau dușmanii regelui hasmoneu Alexandru Ianeu (103-76 î.Hr.), prieten și susținător al saducheilor, au apelat la regele Demetrios III Eucairos din Siria (94-88 î.Hr.). După înfrângerea regelui din Siria, au fost răstigniți pe cruce un număr de peste 800 de farisei. Revanșa lor vine după moartea lui Demetrios, când soția acestuia, Salomea Alexandra (76-67 î.Hr.) a fost favorabilă fariseilor, care au executat un număr mare de saducheii. După moartea acestei regine, fariseii susțin pe regele Hircan, iar saducheii pe Aristobul. Războiul civil duce la ocuparea Ierusalimului de către generalul roman Pompei, în anul 63 î.Hr. Luptele armate au încetat între cele două partide politico-religioase pe vremea domniei lui Irod cel Mare (40 î.Hr.-4 d.Hr.), care i-a urmărit cu o ură sălbatică atât pe farisei, cât și pe saducheii. În schimb a protejat și cinstit în chip deosebit pe membrii altei secte iudaice, esenienii, pe care îi onora « mai mult decât pe o persoană muritoare », după cum afirma Iosif Flaviu.

Irod cel Mare rezidește Templul, în anul 20 î.Hr., ridică orașul Cezareea la țărmul Mării Mediterane, unde-și stabilește capitala, introduce în Palestina jocuri păgâne și slăbește influența preoților iudei. La moartea lui Irod cel Mare romanii împart țara între cei trei fii: Arhelau, Irod Antipa și Filip. Nepotul lui Irod cel Mare, Irod Agripa, devine rege al întregii Palestine (41-44 d.Hr.). Țara este condusă apoi numai de procuratori. Apăsarea stăpânirii romane crește, certurile dintre partidele iudaice slăbesc națiunea, zeloții și profeții falși agită poporul și urmează revolte și intervenții sângeroase ale trupelor de ocupație. Sub împăratul Nero (54-68 d. Hr.) izbucnește războiul iudaic. Trupele noului împărat Vespasian (69-79 d.Hr.), conduse de fiul său Titus, vor cuceri cetatea sfântă în anul 70. La 10 august 70 a fost cucerit și ars Templul. Ultimile rezistențe iudaice au fost fortărețele Herodium, Macherus și Massada, care este cucerită abia în aprilie 73 d.Hr. Țara Sfântă va deveni o provincie imperială autonomă, condusă de un *legat*. Legiunea a X-a a fost așezată ca și garnizoană în Ierusalim. Țara își va pierde numele său oficial de Iudeea și este înlocuit cu cel de Palestina. Sinedriul a fost suprimat și instituția arhieriei dispare și ea. Templul nu mai există iar cultul național nu se va mai celebra. Toate instituțiile religioase ale iudeilor se prăbușesc într-o catastrofă națională. Se împlinește astfel profeția Mântuitorului privind viitorul Ierusalimului (*Matei XXIV, 2*).

b. Partidele și grupările religioase iudaice.

Moise și profeții s-au străduit să apere și să consolideze unitatea poporului evreu, stăruind asupra păstrării neștirbite a credinței monoteiste și a respectării tradițiilor strămoșești. Din păcate, Israel n-a luat aminte la astfel de povățuiri, ceea ce a dus la compromiterea unității sale, apărând diferite grupări și partide religioase antagoniste, care au fost cauza primă a fărâmițării vieții politice, religioase și naționale iudaice. Cu toate că majoritatea grupărilor religioase erau devotate Legii, ele « aveau o varietate de orientări de la liberalism la naționalism și de la misticism la oportunism politic ». Tratatul *Talmudului* (*Mișna* și *Ghemara* - tradiția vechilor rabini și comentariul ei) descriu de multe ori rivalitățile și ura dintre aceste diferite grupări politico-religioase, iar celebrul R. Johann ben Zakkay afirma: « Israel nu ar fi putut fi nimicuit niciodată dacă nu s-ar fi ivit douăzeci și patru de grupări eretice ». Numărul sectelor iudaice și al adepților acestor grupări trebuie să fi fost însemnat căci celebra rugăciune *Semone esre* -optsprezece- datând din sec. I d.Hr., și probabil dinaintea dărâmării Templului, în a 12-a binecuvântare menționează pe eretici și pe nazirei-creștini-, ceea ce dovedește că erau numeroși. Manuscrisele eseniene de la Marea Moartă confirmă și ele adâncă diviziune existentă între aceste grupări religioase iudaice.

1. **Fariseii** « **cei aleși** », « **cei separați** », « **cei selecționați** ».

Fariseii au constituit cea mai mare și mai influentă grupare religioasă a perioadei apariției Creștinismului. Sub acest nume ei intră în istorie la scurtă vreme după epoca Macabeilor, în timpul lui Ioan Hircan (135-105 î.d.Hr.), când au exercitat o mare influență. Se pare că nucleul acestui partid, ca și al esenienilor, s-a constituit în timpul războaielor Macabeilor, în gruparea « *Hașidimilor* », a « celor loiali lui Dumnezeu », a « pioșilor », grupare constituită puțin timp înaintea apariției răscoalei macabeilor, tocmai pentru a rezista elenizării forțate din partea lui Antioh IV Epifanius. Faptul că ei nu sunt amintiți în Vechiul Testament este un indiciu că ei au apărut după încheierea perioadei biblice vechi testamentare, respectiv după secolul IV î.Hr. Deși aliați ai Macabeilor, ei devin dușmanii acestora, neacceptând uzurparea demnității religioase de Arhiereu, de către aceștia, după anul 105 d.Hr.

Aflați în permanent conflict cu saducheii, au cauzat împreună cu aceștia ocuparea Iudeii de către romani, în anul 63 î.Hr. Apar pe scena politică și religioasă odată cu urcarea pe tron a lui Irod cel Mare, față de care refuză să-i presteze jurământul de fidelitate. Față de acesta și față de stăpânirea romană, ei vor practica o rezistență pasivă, evitând a se lăsa antrenați într-o luptă deschisă împotriva acestora. Numele de farisei derivă de la verbul *paras* - care înseamnă a separa, a distinge.

Fariseii se recrutau dintre toate clasele sociale ale lumii iudaice, dar aparțineau în general clasei mijlocii. Dar întotdeauna au fost un grup minoritar. Pe vremea lui Irod numărul lor se ridica la 6000 de aderenți., însă cel al simpatizanților era cu mult mai mare. De importanță fundamentală pentru concepția fariseilor despre religie era credința că Exilul babilonian a fost cauzat de faptul că Israel nu a respectat *Legea lui Moise* și că respectarea Legii era o datorie individuală și națională. Dar *Tora* era nu numai Legea ci și Învățătura, adică ea consta din porunci fixe și din adaptarea lor la condiții schimbătoare. Ei au stabilit că *Legea* conținea 613 porunci , 248 pozitive și 365 negative. Era aproape imposibil pentru un fariseu de a întreprinde orice acțiune fără a încălca una din prescripțiile legale pe care ei și le-au formulat. « *Vaiurile* » pe care li le adresează Mântuitorul amintesc câteva cazuri extreme de deformare de către ei a Legii.

Credința fariseilor în nemurirea sufletului, în învierea trupurilor, în judecata obștească, în existența îngerilor, îi deosebeau fundamental de rivalii lor, saducheii. Manuscrisele eseniene descoperite la Marea Moartă, în special *Imnurile eseniene*, îi numesc: « cei ce caută ușurări », « tâlcuitorii rătăcirii » sau « oamenii ușurării ». Mântuitorul îi numește doar « *șerpi și pui de vipere* ». Fariseii au participat la prinderea și, unii dintre ei, în calitate de membri ai Sinedriului, la condamnarea Mântuitorului. Unii dintre ei au fost favorabili lui Iisus, precum Nicodim.

2. Saducheii

Ca grupare organizată, saducheii apar destul de târziu în istorie, în timpul domniei lui Ioan Hircan (135-105 î.Hr.). Nu au format un partid compact și numeros, recrutați fiind din aristocrația sacerdotală, respectiv din arhieriei și marile familii preoțești.

Originea numelui lor este incertă, cea mai mare parte dintre istorici socotesc că numele lor trebuie pus în legătură cu marele

arhiereu Sadoc (Țadoc), contemporan cu David și Solomon. Urmașii lui au exercitat funcții arhieresti până în timpul lui Antioh IV Epifanius. Prezența saducheilor se face remarcată, ca și cea a rivalilor lor, fariseii, în perioada Macabeilor, și mai ales atunci când au fost cauza cuceririi Iudeii de către romani.

Politica a fost principala lor rațiune de a fi, obținând de aici cel mai însemnat profit. Saducheii acceptau ca normă de credință doar *Legea, Pentateuhul lui Moise*, căreia îi dădeau o interpretare strict literară. Tradiția orală o respingeau, aproape cu desăvârșire. Negau existența îngerilor, nemurirea sufletului și învierea trupurilor, judecata obștească, răsplata și pedeapsa veșnică, sau providența.

Manuscrisele de la Marea Moartă îi numesc: « *tâlcuitorii minciunii* », « *obștea oamenilor neobrăzați* » sau « *cei ce clădesc ziduri* ». Saducheii au învinuit pe Mântuitorul și au cerut romanilor răstignirea Lui.

3. Esenienii.

Istoricul iudeu Iosif Flavius vorbește de esenieni ca de a *treia dintre filozofile sau școlile de gândire evreiești*. Se pare că au apărut în istorie sub domnia lui Ionatan (160-142 î.Hr.) și probabil provenind dintre *hasidimii* epocii Macabeilor. Cât privește numărul lor, după Filon din Alexandria, s-ar ridica la circa 4000 de persoane, care locuiau în satele și orașele Iudeii. Se ocupau și cu studiul comun al moralei și a problemelor religioase, inclusiv interpretarea cărților sfinte. Tot Filon ne informează că numele esenienilor ar însemna « pioși ». Ei au fost adversari hotărâți ai Mântuitorului, dar nu au luat parte la condamnarea Lui. Au fost numiți în Evangheliile « irodieni », « oameni care poartă veșminte moi și se află în casele regilor », singurii regi în Palestina la acea dată erau cei din familia lui Irod. Între cauzele care au dus la apariția acestei grupări se numără și decadența clerului de la Templul din Ierusalim. Se cunoaște faptul că pe timpul lui Antioh IV Epifanius o mare parte dintre preoți, în special cei tineri s-au îndepărtat de tradițiile iudaice străvechi, acceptând influențe străine, mai ales elenistice. Astfel se rușinau de circumciziune, abandonau îndatoririle sacerdotale concurând la jocurile păgâne. Esenienii respectau cu scrupulozitate puritatea ceremonială, nu participau la cultul de la Templu (trimiteau doar ofrande), nu aduceau jertfe de animale, practicau comunitatea bunurilor și celibatul, nu dețineau sclavi. Aveau preoții lor, ospețe religioase, un cult al soarelui

și al îngerilor (pentru esenieni numele îngerilor era tot așa de sfânt ca și cel al lui Dumnezeu), deși admiteau că Dumnezeu este Unul. Erau împotriva jurământului, a folosirii armelor, admiteau nemurirea sufletului, dar nu și învierea trupurilor. Arătau un mare respect față de sabbat și față de Lege (Tora). Săpăturile arheologice din anii 1951 și din anii 1954-1956, în câmpul de ruine de la Qumran au scos la iveală ruinele unui locaș aparținând comunității eseniene de lângă Marea Moartă. S-au descoperit zeci de grote cu un număr impresionant de manuscrise, pe pergament și papirus, cu texte din mai toate cărțile Vechiului Testament. Între manuscrise se numără: *Imnele eseniene*, *Războiul fiilor luminii cu fiii întunericului*, *Regula Comunității*, etc. Împotriva unora dintre aceste învățături se pronunță și Sfântul Apostol Pavel în Epistolele sale, în special combătând doctrina despre cultul îngerilor.

Întrucât unele elemente ale doctrinei qumranite și ale organizării sectei oferă multe analogii cu cele ale creștinismului primar s-a afirmat, tot mai accentuat, că ideile teologice ale comunității din Qumran au fost preluate de creștinismul primar, fie prin contactul direct pe care autorii neotestamentari l-au avut cu literatura qumranită, fie prin intrarea unor qumraniți în rândurile primilor creștini. S-au emis cu timpul mai multe ipoteze privind persoana și învățătura Sf. Ioan Botezătorul, a Mântuitorului și a Apostolului Pavel.

Se pare că parabola samarineanului milostiv (Luca X, 30) ilustrează comportamentul și atitudinea unor grupări politico-religioase față de esenieni și confirmă pe deplin existența unei ostilități violente împotriva lor.

4. Zeloții.

Această grupare întruchipa naționalismul extremist iudaic, fiind produsul setei de eliberare națională a poporului iudeu. Ei apar în Istoria iudeilor, despărțindu-se de farisei, în timpul recensământului organizat de Quirinius, în anul 6 d.Hr. Conduși de Iuda Galileanul și de Sadoc fariseul au împins poporul la o răscoală împotriva romanilor.

În Evangheliile și Epistolele Sfinților Apostoli ei primesc diferite denumiri, porecle și nume criptice, destul de enigmatice (*cananeeni*, *galileeni*, *sicari*, *trestie clătinață de vânt*), pentru a nu stârni bănuielile romanilor. În general ei sunt numiți în textele neotestamentare, în textele rabinice, la esenieni sau Iosif Flavius, sub

numele de « tâlhari ». Ei uzau de toate mijloacele, inclusiv de a ucide, pentru a se debarasa de ocupantul străin sau de conaționali lor, suspectați de colaboraționism.

Deoarece se foloseau de un cuțit, numit de romani *sica*, erau denumiți și *sicari*. Trei dintre ucenicii Mântuitorului erau zeloți: Simon Zelotul sau Cananeanul, Iuda Iscarioteanul (bărbat purtător de cuțit) și Nathanael. Episodul misterios al blestemării smochinului neroditor (*Marcu XII*, 13-21 și 20-21; *Matei XXI*, 18-20) poate fi interpretat ca o neacceptare a propunerilor lor de a găsi în Iisus pe acel Mesia războinic pe care-l așteptau. Fanatismul lor a ajuns la paroxim în timpul marelui război iudaic dintre anii 66-70 d.Hr. Aceia dintre ei care au supraviețuit anului 70 s-au regrupat în deșertul Iuda, reușind o ultimă revoltă iudaică în timpul lui Adrian (117-138), animatorul acesteia fiind Simon Bar Kokehba, supranumit « Fiul Stelei ».

5. Samaritenii.

Samaritenii sau samarinenii apar în trecutul îndepărtat al istoriei evreilor, oprindu-se undeva la momentul căderii Samariei în anul 722 î.Hr. sub stăpânire asiriană. Ei erau descendenți ai coloniștilor aduși în diferite epoci pentru a repopula Samaria. Nu respectau întreaga Lege, ci numai Pentateuhul lui Moise, erau monoteiști, aveau un templu propriu construit pe Muntele Garizim și păstrau ideea mesianică. Construirea templului pe Muntele Garizim, după informațiile lui Iosif Flaviu, a ținut de dorința preotului Manase, căsătorit cu o păgână, de a-și practica sacerdoțiul. Socrul său, Sanbalat, îi va construi un templu pe cel mai înalt munte din Samaria, Garizim. Influența elenismului însă asupra lumii samaritene a avut ca rezultat, pe timpul Mântuitorului, apariția în Samaria a unor grupări sincretiste ale lui Simon Magul sau Menadru, venerați ca zei.

6. Terapeuții.

Terapeuții erau o sectă iudaică din apropierea Alexandriei. Ei duceau o viață contemplativă și interpretau Vechiul Testament alegoric. Organizau agape religioase cu cântece și dansuri.

Diaspora iudaică.

Prin captivități, deportări, colonizări, emigrări, datorită unor interese comerciale și privilegii, iudeii au format în afara palestinei o serie de comunități puternice, cum ar fi cele din: Babilon, Alexandria,

Roma, Antiohia, Damasc. Ei formau comunități proprii și autonome, aveau sinagogi proprii și justiția lor, le era permis cultul iudaic și respectarea sabatului. Toate acestea au favorizat o propagandă religioasă.

Prin prozelitism au atras la mozaism numeroși păgâni, atât prin superioritatea lor religios-morală cât și prin privilegiile de care se bucurau. Prozeleții erau de mai multe feluri: *prozeleții dreptății-sau fiii alianței*, cei care acceptau circumciziunea și luau parte la sacrificii și *temătorii de Dumnezeu*, cei care respectau sabatul, cele zece porunci, curățările rituale, deosebirea dintre mâncărurile curate și necurate.

Diaspora iudaică a avut un rol foarte mare în răspândirea creștinismului. Misionarii creștini s-au adresat de regulă iudeilor și prozeleților lor. În diasporă, iudeii au primit unele idei religioase de la lumea păgână și devin mai puțin formalști și fanatici decât cei din Palestina. Din întâlnirea iudaismului cu elenismul s-a ajuns la elaborarea unui sistem filozofic iudeo-alexandrin rezultat dintr-o combinație de idei din Vechiul Testament cu cele din filozofia greacă.

Reprezentantul cel mai ilustru al întregii diaspore iudaice a fost iudeul Filon din Alexandria (20î.Hr.-41d.Hr.), a cărui spirit și metode de abordare a elenismului nu era pe linia iudaismului palestinian. Scrierile sale ni-l prezintă ca un mare cunoscător al curentelor filozofice ale timpului său. A fost unul dintre cei mai mari teologi iudei, iar metoda sa alegorică de interpretare a cărților Vechiului Testament, a influențat părinții Bisericii creștine din primele veacuri, mai ales pe alexandrini. Doctrina iudaică se organizează la Filon ca un sistem filozofic precis, elaborat, în care se remarcă influența filozofiei platonice, stoice și neopitagoreice.

BIBLIOGRAFIE

MANUALE:

RĂMUREANU, preot prof. dr. Ioan, MILAN preot prof. dr. Șesan, BODOGAE, preot prof. dr. Teodor, *Istoria Bisericească Universală. vol. I (1-1054)*, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987, pp. 37-46 cu bibliografie.

IZVOARE:

IOSIF FLAVIUS, *Istoria Războiului Iudeilor Împotriva Romanilor*, prefață de Răzvan Theodorescu, traducere de Gheneli Wolf și Ion Acsan, Editura Hasefer, București, 1997.

Idem, *Antichități iudaice I. Cărțile I-X. De la facerea lumii până la captivitatea babilonică*, prefață de Răzvan Theodorescu, cuvânt asupra ediției, traducere și note de Ion Acsan, Editura Hasefer, București, 1999.

Idem, *Antichități iudaice II. Cărțile XI-XX. De la refacerea templului până la răscoala împotriva lui Nero*, traducere note și indice de nume de Ion Acsan, Editura Hasefer, București, 2001.

STUDII ȘI LUCRĂRI

ABRUDAN, pr. prof. dr. Dumitru, *Iosif Flaviu - istoric al epocii intertestamentare. Importanța sa pentru cunoașterea contextului în care a apărut Creștinismul*, în *Mitropolia Ardealului*, XXXII, nr. 3, 1987, pp. 8-20.

ALDEA Traian, *Povestea smochinului. Cauzele conflictului în societatea iudaică din secolul I d. Hr.*, Editura Academiei Române, București, 2006.

BALCA diac.prof. dr. Nicolae, *Istoria Filozofiei antice*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1982.

DANIEL Constantin, *Enigma smochinului și zeloții în Sfintele Evanghelii*, în *ST*, XXIV, nr. 1-2, 1972, pp. 45-58.

Idem, *Esenienii și Biserica primară*, în *ST*, XXVI, nr. 9-10, 1974, pp. 707-716.

- Idem, *Nu toate sectele iudaice au luat parte la osândirea Mântuitorului*, în *ST*, XXVIII, nr. 7-10, 1976, pp. 714-725.
- *** *Dicționar Biblic*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 1995.
- *** *Dicționar de civilizație iudaică*, traducere de Șerban Velescu, București, 2000.
- DRÎMBA Ovidiu, *Istoria Culturii și Civilizației*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.
- *** *Enciclopedia civilizației romane*, coordonator prof. Dr. doc. Dumitru Tudor, Editura științifică și enciclopedică, București, 1982.
- GABOR Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole – Editura Sofia*, București, 2003, 292 p.
- MAUR Moșe, *Istoria Israelului. Din preistorie până în războiul de șase zile*, Oradea, 2000.
- NEGOIȚĂ Athanase, *Manuscrisele de la Marea Moartă*, Editura Științifică, București, 1993.
- Idem, *Noul Testament și Manuscrisele de la Qumran*, Editura Stephanus, București, 1993.
- ROPS Daniel, *Jésus et son temps. Le Fils de l'homme. Le Fils de Dieu*, Paris, 1971.
- ROZ Alexandru, *Religia evreilor. Iudaismul*, în *Teologia*, IV, 2, Arad, 2000, p. 33-48.
- TOFANĂ Stelian, *Introducere în Studiul Noului Testament. Volumul 1. Text și Canon. Epoca Noului Testament*, Editura Presa Universitară Clujeană, 1997, pp. 185-338.
- TUDOR Dumitru, *Figuri de împărați romani*, t. I, București, 1974, pp. 20-104.
- TIT SIMEDREA, *Descoperirile de la Marea Moartă și raportul lor cu Noul Testament*, în *ST*, nr. 3-4, 1965, p. 220 și urm.

IISUS HRISTOS, MÂNTUITORUL LUMII, ÎN IZVOARELE ANTICE PROFANE

Activitatea Mântuitorului Iisus Hristos a fost precedată de predica ultimului profet al Vechiului Testament, Sfântului Ioan Botezătorul, cel mai mare om născut din femeie, cum afirma însuși Fiul lui Dumnezeu Întrupat.

Creștinii, necreștinii și unii dintre adversarii creștinismului recunosc în Iisus Hristos o personalitate unică, fără egal în istoria omenirii. Pentru creștini Iisus Hristos este o persoană divino-umană, Fiul lui Dumnezeu Întrupat în Istorie din Fecioara Maria. A viețuit ca persoană istorică în timpul împăraților romani August (31 î.Hr.-14 d.Hr.) și Tiberiu (14-37 d.Hr.). Mântuitorul n-a scris nimic. Evangheliile lăsate de Sfinții Apostoli Matei, Marcu, Luca și Ioan, epistolele Sfinților Apostoli, Faptele Apostolilor sunt singurile noastre documente canonice. Despre activitatea Mântuitorului, pentru o educație pioasă, pot fi utilizate și Evangheliile apocrife, neacceptate drept canonice de Biserică: Protoevanghelia lui Iacob, Viața lui Iosif tâmplarul, Evanghelia lui Pseudo-Toma, Evanghelia arabă a copilăriei Mântuitorului, Evanghelia lui Pseudo-Matei, Evanghelia lui Petru, Evanghelia lui Nicodim.

Asupra vieții lui Iisus Hristos s-au scris și se mai scriu încă nenumărate studii și lucrări, fiecare autor interpretând mesajul Său evanghelic în funcție de propriile opinii istorice, filozofice, sociale, politice.

Mântuitorul Iisus Hristos S-a născut în zilele procuratorului roman Ponțiu Pilat, în timpul împăratului August, cu câțiva ani înaintea erei creștine stabilită de Dionisie cel Mic (+540). Potrivit indicațiilor din Sfintele Evanghelii, Mântuitorul S-a născut în anul 749 sau 748 a.u.c., deci cu 4 sau 5 ani mai înainte de 753 a.u.c., cum stabilise Dionisie cel Mic. Mai târziu, tradiția creștină a fixat nașterea Mântuitorului la 25 decembrie în fiecare an, sărbătorită mai întâi la Roma, apoi în Răsărit: în jurul anului 377 la Antiohia, iar în 379 și la Constantinopol.

Mântuitorul Și-a început misiunea la vârsta de treizeci de ani pe malurile Iordanului, nu departe de așezările esenienilor. Durata activității publice a Mântuitorului nu este nici ea mai sigur cunoscută

din cauza deosebirii dintre Evangheliștii sinoptici, Matei, Marcu și Luca, care vorbesc de un singur Paște și Evanghelistul Ioan, care vorbește de trei Paște, ceea ce arată că activitatea Sa a durat peste trei ani. De remarcat că Evangheliștii nu dau date istorice ci menționează doar fapte nedatate din viața Mântuitorului. După studii mai noi, Mântuitorul S-a botezat în Iordan la 6 ianuarie 780 a.u.c., având circa 30 de ani, în anul 27 al erei dionisiace. Înaintea Paștelui anului 783, sau 30 al erei dionisiace, a serbat cu Sfinții Apostoli Cina cea de taină, a fost prins, judecat și răstignit vineri dimineața, 14 nisan (7 aprilie). După datele acestea se pare că Mântuitorul a trăit mai mult de 33 de ani, cât se crede în mod obișnuit, anume 35-36 de ani.

Iisus Hristos a vorbit și a lucrat în numele, cu autoritatea și puterea lui Dumnezeu, a mărturisit dumnezeirea și misiunea Sa mesianică în fața Apostolilor și a oamenilor. Evanghelia, vestea cea bună propovăduită de El a fost un mesaj religios și moral, nu social sau politic. Ideea centrală a propovăduirii Lui este **Împărăția lui Dumnezeu sau Împărăția cerurilor**. A pornit de la ideile religios-morale ale Vechiului Testament, dar **a plinit Legea** (*Matei*, 5, 17). El a înnoit și înnobilit conținutul noțiunilor religios morale existente în *Lege* și **a creat o nouă religie cu o nouă morală**.

O religie în care **Dumnezeu S-a făcut Om pentru ca omul să ajungă Dumnezeu**. Iisus ne-a descoperit valoarea sufletului nostru, pe care a pus un preț nou și infinit. Așa cum sufletul este cea mai mare valoare, mântuirea lui este datoria și fericirea cea mai mare. Cu aceasta învățătură, religia și cultul au fost moralizate, spiritualizate și valorificate în gradul cel mai înalt. În morală Evanghelia Lui aduce o înnoire și un progres tot atât de mare. Evanghelia ne descoperă și pe semenul nostru, de a cărui mântuire suntem cu toții responsabili, căci El este fratele nostru. Principiul și temeiul raporturilor dintre oameni este **iubirea**, ideea și pildă dumnezeiască a vieții creștine. Iubirea este cea mai mare poruncă dată de Iisus: iubirea lui Dumnezeu ca tată și iubirea de oameni ca fii ai lui Dumnezeu și frați ai noștri.

Izvoarele istorice ale vieții lui Iisus sunt scrierile creștine, în frunte cu scrierile neotestamentare. Primele dintre ele au fost scrise îndată după anul 50 d.Hr., deci la numai 20 de ani de la răstignirea Mântuitorului. Dacă ținem seama că autorul celor mai multe dintre *Epistolele* neotestamentare, Apostolul Pavel, a fost, înainte de convertire (32-36 d. Hr.) un adversar al creștinismului și că autorul uneia dintre *Epistolele* sobornicești, Sfântul Apostol Iacob, ruda

Domnului, este de la sine înțeles cât de importante și incontestabile sunt datele pe care le cuprind acestea.

Un număr de scrieri apocrife, completează sau contrafac scrierile canonice ale Noului Testament, conțin poate unele elemente istorice, cunoscute de tradiția creștină, dar acestea sunt tardive și tendențioase. Între acestea sunt Evangheliile apocrife menționate deja.

Știri din surse necreștine despre Iisus Hristos.

Știrile acestea sunt puține. **Importanța mărturiilor necreștine nu constă atât în informațiile pe care le transmit, cât în faptul că vin să confirme datele neotestamentare, fundamentând astfel valoarea istorică a scrierilor inspirate.**

Ni s-a păstrat o *Epistolă*, de o autenticitate îndoielnică, a unui sirian Mara către fiul său Serapion, redactată în siriană între anii 70-170, în care se vorbește despre *Înțeleptul rege* al iudeilor, a cărui moarte a adus ruina poporului iudeu.

Un alt document ar fi *Scrisoarea unui rege al Edesei Abgar V Ukama* (cel Negru 4-7, 17-50 d.Hr.) *către Iisus Hristos și Răspunsul Mântuitorului către Abgar*. Scrisoarea Îi invita pe Iisus să-l vindece pe rege, dar Iisus îi răspunde că va trimite doar pe unul dintre ucenicii săi. Persoana regelui este istorică, dar corespondența nu pare a fi autentică.

Acta Pilati și Epistola lui Lentulus, un pretins prieten al lui Pilat, adresate amândouă Senatului roman, cunoscute din sec. III, sunt apocrife. Dacă prima vorbește batjocoritor la adresa lui Iisus, cea de a doua face o descriere frumoasă a chipului lui Iisus Hristos, după care s-au orientat pictorii reproducând chipul presupus real al Mântuitorului.

1. Mărturii iudaice.

Între mărturiile iudaice despre Iisus Hristos, cea mai importantă este, desigur, cea a istoricului **Iosif Flaviu** (37/38-100 d.Hr.)¹. Mărturia sa este extrem de importantă deoarece a trăit în primul secol al erei creștine, și a putut cunoaște multe despre creștinismul primar. Important este și faptul că acest istoric iudeu aduce *mărturia necreștină cea mai amicală* despre Iisus. În afară de

¹ Despre viața și opera sa la Pr. prof. Dumitru ABRUDAN, *Iosif Flaviu-istoric al epocii intertestamentare. Importanța sa pentru cunoașterea contextului în care a apărut Creștinismul*, în *Mitropolia Ardealului*, XXXII, nr. 3, 1987, p. 8-20.

informațiile despre Iisus, prezentat ca o persoană istorică, Iosif Flaviu ne dă alte informații despre viața iudeilor în acest prim secol de existență a Bisericii primare. Printre acestea ne vorbește despre domnia lui Irod cel Mare, despre moartea lui Ioan Botezătorul, despre moartea Sfântului Iacob, primul episcop al Ierusalimului. În două locuri în lucrarea sa *Antichități iudaice* se referă la Iisus Hristos. La cap. XVIII, 3, 3 se găsește acel *testimonium Flavianum*, cu următorul cuprins: « Cam în acea vreme a trăit Iisus, un om înțelept, dacă putem să-l numim om. El era făcător de lucruri minunate și învățător al oamenilor care primesc cu plăcere cele adevărate. Și a câștigat de partea sa pe mulți iudei și pe mulți eleni. **Acesta era Hristosul (Ο Χριστος ουτος ην)**. Și atunci când Pilat, în urma denunțului din partea conducătorilor neamului nostru L-a condamnat la cruce, cei care L-au iubit de la început n-au încetat a-i fi atașați. Căci El s-a arătat iarăși viu a treia zi, dumnezeieștii prooroci spunând despre El acestea și alte mii de lucruri minunate. Nici chiar acum nu s-a sfârșit cu neamul creștinilor, care-și iau numele de la El ». Textul acesta a fost socotit ca neautentic, mai ales datorită afirmației directe: Acesta era Hristosul.

La cap. XX, 9, 1 Iosif Flaviu vorbește despre uciderea lui Iacob, ruda (fratele) Domnului. În acest text îl identifică pe Iacob, primul episcop al Ierusalimului, ca « *fratele lui Iisus, Cel numit Hristos* ». Iisus, Cel numit Hristos este pentru Iosif Flaviu un personaj istoric foarte bine cunoscut. Îl menționează pentru mai precisă identificare a aceluia Iacob, care a fost ucis ilegal de nevrednicul arhiereu Ana al II-lea. Modul în care vorbește aici despre Iisus Hristos, fără a simți nevoia unor precizări suplimentare, lasă să se înțeleagă că Acesta a fost prezentat mai pe larg cititorilor într-un alt text.

Dacă ținem seama de circumstanțele în care și-a redactat opera Iosif Flaviu vom înțelege reticența acestuia în ceea ce privește Creștinismul. În anul 66 d. Hr. Iosif a fost unul dintre generalii revoltaților iudei. Înfrânt și luat prizonier de către Vespasian, devine un favorit al viitorului împărat, de la care își va lua și numele de Flaviu. Urmându-l pe împărat se va stabili la Roma, unde își va redacta scrierile. Pentru a nu deranja pe romani nu a pomenit în lucrările sale nimic despre mesianismul iudaic, care constituia centrul preocupărilor iudeilor în sec. I d.Hr.

Creștinismul era tratat de romani, începând cu persecuția lui Nero, ca o religie ilicită. A vorbit mai mult despre creștinism însemna expunerea iudaismului la o solidaritate compromițătoare.

Talmudul (*Mișna* și *Ghemara* - codificarea tradiției vechilor rabini și comentariul acesteia) constituie o altă categorie de mărturii iudaice despre Iisus. În el se găsesc vreo 20 de mențiuni despre Iisus, toate ostile și denigratoare. El este numit: acest om, Nazarineanul, cel nebun, cel spânzurat pe lemn, Ben Pandera, Absalon. A urmat învățătura lui Iosua Ben Perachia, pe care l-a urmat în Egipt, unde a învățat vrăjitoria. El a fost ucis cu pietre, apoi spânzurat pe lemn ca hulitor, după ce a fost judecat și vreme de 40 de zile nu s-a găsit nimeni să dea o mărturie în favoarea Sa.

Conținutul ostil și denigrator al acestor informații este explicabil datorită adversității iudaismului față de Creștinism. Surprinde puținătatea acestora, ce poate a fi totuși explicabilă datorită condițiilor istorice în care s-au transmis aceste scrieri, când cenzorii eclesiastici ai Evului Mediu nu admiteau circulația textelor blasfematorii la adresa Mântuitorului.

2. Mărturii ale autorilor latini.

La mărturiile iudaice se adaugă câteva mărturii importante din scrierile unor autori latini.

a. Primul text latin este o **Scrisoare a lui Plinius cel Tânăr către împăratul Traian**, pe la anii 111-113 d. Hr. Plinius fiind guvernator al Bitiniei în acest timp îl întreabă pe împărat ce atitudine trebuie să adopte față de creștini. Din scrisoare rezultă că anchetarea și pedepsirea creștinilor constituia o situație moștenită din trecut. Pliniu mărturisește că a pedepsit cu moartea pe creștinii care au stăruit în credința lor, pe cei **care au hulit pe Hristos** i-a eliberat. În continuare, mărturisește că anchetarea creștinilor i-a dezvăluit caracterul cu totul nevinovat al cultului lor, singura lor vină era aceea că « *obișnuiau a se aduna într-o zi anumită în zori, să înalțe pe rând cântare lui Hristos ca unui zeu...* ».

b. O altă mărturie și mai explicită ne-a lăsat-o Tacitus (+120), în *Analele* sale (cartea a XV-a, 44). Vorbind despre incendierea Romei în anul 64 d.Hr. și despre zvonul că vinovat de catastrofă este însuși împăratul Nero, adaugă: « *Hristos, căpetenia de la care își luaseră numele fusese osândit pe vremea împăratului Tiberius de către procuratorul Pontius Pilatus* ». În textul citat, a cărui autenticitate este neîndoielnică, Tacitus ne oferă două mărturii importante: una privește incendiul Romei și persecutarea creștinilor din porunca lui Nero, iar

cealaltă se referă la Mântuitorul Hristos și la faptul că El a fost osândit de procuratorul Ponțiu Pilat. Mărturia despre Iisus trebuie să fi fost preluată de Tacitus dintr-o sursă documentară, căci așa se poate explica exactitatea informațiilor pe care le transmite.

c. Suetonius (+cc 160), în calitate de *magistru epistolarum* al împăratului Adrian, a avut acces la arhive, din care și-a extras informațiile pentru redactarea Vieților primilor 12 împărați romani. În *Viața lui Claudius XXV, 4*, Suetonius vorbește incidental de expulzarea evreilor din Roma, la care face aluzie și *Faptele Apostolilor* (18,2). Claudius, afirmă el « *expulză din Roma pe evrei, care se agitau mereu, instigați de Chrestus* » (*Iudaeos, impulsore Chresto continue tumultantes, Roma expulit*). Chrestus este fără îndoială Hristos. În *Vita Neronis 16, 2*, Suetoniu vorbește despre torturarea creștinilor la ordinele lui Nero, în anul 64, după incendiul Romei.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE

- IOSIF FLAVIUS, *Antichități iudaice II. Cărțile XI-XX. De la refacerea templului până la răscoala împotriva lui Nero*, traducere note și indice de nume de Ion Acsan, Editura Hasefer, București, 2001.
- PLINIUS cel Tânăr, *Scrisori X, 96*, în *Opere complete*, traducere, note prefață de Liana Manolache, București, 1977, pp. 343-344.
- C. SUETONIUS Tramquillus, *Doisprezece Cezari*, în rom. de David Popescu și C.V. Georoc, Ed. Științifică, București, 1958, p. 257.
- P. Cornelius TACITUS, *Opere III. Anale XV, 44*, trad. de Andrei Marin, studiu introductiv și note de N.I. Barbu, Ed. Științifică, București, 1964, pp. 554-555.

STUDII ȘI LUCRĂRI

- COHN, Haim, *Arestarea, procesul și moartea lui Iisus Hristos*, traducere din ebraică, prefață de Teșu Solomonovici, București, 1995.

- COPĂCEANU Emanuel, *Fiul lui Dumnezeu*, București, 1994.
- FRUMA Ioan, *Procesul lui Iisus în lumina noilor documente și descoperiri arheologice*, București, 2000.
- GABOR Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole – Editura Sofia*, București, 2003, 292 p.
- GHEORGHIU pr. prof. V., *Anul și ziua morții Domnului nostru Iisus Hristos*, Cernăuți, 1925.
- GRECU Vasile, *E autentic locul din Flavius Josephus despre Domnul Iisus Hristos?*, în *ST*, III, nr. 9-10, p. 559 și urm.
- FRUMA, Ioan și MARCU prof. dr. Grigorie, *Procesul Mântuitorului. Studiu juridic și teologic*. Seria Teologică, nr. 30, Sibiu, 1945; a se vedea și reeditarea Suceava, 1997.
- MIHĂILESCU pr. prof. I., *Istoricul cercetărilor despre « Viața lui Iisus »*, în *BOR*, XLI, nr. 1, 1922, pp. 49-63.
- MIHOC pr. prof. dr. Vasile, *Iisus Hristos în izvoarele antice profane*, în *ST*, XLI, nr. 1, 1989, pp. 7-24.
- PULPEA (RĂMUREANU) pr. prof. Ioan, *Mărturii profane despre Sfântul Apostol Pavel și Mântuitorul Hristos*, în *BOR*, LIX, nr. 11-12*, 1941, pp. 656-665.
- REZUȘ pr. prof. Petru, *Istoricitatea Mântuitorului*, în *ST*, IX, nr. 3-4, 1954, pp. 177-199.
- STERIE Diamandi, *Fiul lui Dumnezeu - Fiul Omului*, 3 vol., București, 1943.

ÎNTEMEIEREA BISERICII. ACTIVITATEA SFINȚILOR APOSTOLI

Izvorul principal de care dispunem pentru cunoașterea întemeierii văzute a Bisericii este cartea *Faptele Apostolilor*, scrisă de medicul Luca, autorul Evangheliei a III-a. Informațiile furnizate sunt parțial completate, și uneori modificate, de către *Epistolele* Sfântului Apostol Pavel și de ultimele capitole ale *Evanghelilor* canonice.

Unele aspecte ale vieții Bisericii primare se luminează prin ceea ce putem cunoaște din iudaismul contemporan, analizând situația lumii iudaice la Nașterea Mântuitorului.

Arătările Mântuitorului Înviat, lui Petru, apoi celor unsprezece și altora în Galileea, au adunat ucenicii pe care moartea Învățătorului i-a dispersat. La *Înălțarea Mântuitorului*, credincioșii Lui formau două grupuri cunoscute: unul în Galileea, cu peste 500 de adepți (I *Cor.* 15, 16) - *Însuși Mântuitorul* trimisese pe Apostoli în misiune în Galileea (*Marcu*, 6, 7-13) - și unul la Ierusalim, *ca la* 120 de frați, trăind în rugăciune, în așteptarea Mângâietorului promis și a *botezului* cu Duhul Sfânt. Grupul ucenicilor adunați la Ierusalim în ajunul Înălțării Domnului, cei Unsprezece Apostoli, Maria, Maica Domnului, câteva femei și *frații (verii)* Mântuitorului, constituie nucleul noii comunități din *Cetatea Sfântă*.

Alegerea lui Matias (*Fapte* I, 15-26) arată importanța grupului celor 12 Apostoli la organizarea Bisericii primare. Desemnarea, tragerea la sorți, indică faptul că *Însuși Mântuitorul* l-a ales din grupul lărgit al celor care L-au urmat și că de acum înainte, Matias devine un *martor autentic al Învierii Sale*. Acesta este conținutul slujirii și apostolatului la care este de acum chemat.

Biserica din Ierusalim

Cincizecimea este semnul văzut al întemeierii Bisericii (*Fapte* 2, 1-41). *Pogorârea Duhului Sfânt întărește grupul Apostolilor, transformându-i într-o comunitate eshatologică a cărei deschidere universală repede se va vedea.*

La predica Apostolului Petru, grăind în limbile mulțimii de iudei și de prozeliți, prezenți la Ierusalim pentru praznic, Apostolii au convertit *ca la trei mii de suflete* (Fapte II, 41). Prima comunitate era astfel formată. Se trăia o viață nouă, « stăruind în învățătura Apostolilor, în comuniune, în frângerea pâinii și în rugăciuni » (Fapte II, 42). La origine primii creștini treceau ca o sectă iudaică printre altele, secta *nazarinenilor* (Fapte 24, 5-14). Adepții Evangheliei lui Hristos se numeau în mediul iudaic: ucenici, credincioși, frați, sfinți ai *Căii Domnului* (Fapte 9, 2; 19, 9-23). Aceștia continuau să observe practicile religioase anterioare: rugăciunea zilnică la Templu, probabil participarea la sacrificii. Ei trăiau împlinid Legea fără ruptură cu *vechiul Israel* iar Apostolii predicau în Templu (Fapte 5, 12-30). În afara participării la viața religioasă de la Templu, prima comunitate se aduna în case particulare pentru *Frângerea pâinii* (Fapte 2, 46) și ascultând învățătura Apostolilor. Unii din eresul fariseilor au trecut la credință (Fapte 15, 5). Luca ne transmite acest prim tablou ideal al comunității primare în care *Biserica din Ierusalim* practica comunitatea bunurilor. În latura aceasta a vieții de comunitate se descoperă și prima umbră. Anania și Safira « mințiseră Duhul Sfânt » și au primit pedeapsa meritată. Este prima măsură disciplinară luată de Dumnezeu Însuși (Fapte 5, 1-11). Exista un serviciu zilnic de asistență a săracilor (Fapte 6,1). Predica și administrarea comunității erau însoțite de minuni, care au trezit invidia saducheilor și pentru care au fost închiși Apostolii.

O primă schimbare în activitatea comunității este semnalată atunci când Apostolii, convocând adunarea ucenicilor, au ales pe cei șapte bărbați destinați să ajute la *slujirea meselor* (atașați în special ucenicilor de origine elenistică), Apostolii rezervându-și *slujirea cuvântului*. Aceștia erau: Ștefan, Filip, Prohor, Nicanor, Timon, Parmena, Nicolae, prozelit din Antiohia (Fapte 6, 1-6). Cei șapte nu erau propriu-zis diaconi, dar totuși erau titularii unor funcții care nu se vor limita numai la asistența săracilor ci și la predică (Ștefan, Filip). Unul dintre aceștia, Ștefan, vorbind cu mult curaj despre credința cea nouă și-a atras mânia unor iudei din diasporă (*din sinagoga ce se zicea a libertinilor și a cirenenilor și a alexandrinilor și a celor din Cilicia și din Asia* cf. Fapte 6, 9). **Acesta este primul conflict al creștinismului cu iudaismul care a avut drept victimă, prin lapidare pe tânărul diacon, Ștefan.** Acesta a devenit primul martir al Bisericii creștine (în anul 36 d.Hr.).

Prigoana se întindea asupra comunității întregi. Dispersarea eleniștilor este la originea predicării Evangheliei în afara Ierusalimului în: Iudeea, Samaria, Damasc, Fenicia, Cipru, Antiohia, și chiar în Galileea. Petru și Ioan predică în **Samaria** unde întâlnesc pe Simon Magul, care se botează, dar care oferă în același timp și primul exemplu de *simonie*. Diaconul Filip întâlnește aici un (prozelit) *temător de Dumnezeu* la curtea reginei Candachia a Etiopiei (*Fapte* 8, 26-39). Eunucul se botează și se întoarce creștin în Etiopia, dincolo de granița cea mai sudică a Imperiului.

Predicarea Evangheliei la păgâni

Problema condițiilor de admitere a păgânilor în Biserică a divizat comunitatea creștină primară, atât pe perioada neo-testamentară cât și după aceea. Primele contacte cu păgânii sunt prezentate în *Fapte* ca decizii extraordinare, sprijinite de toate condițiile necesare: viziuni, intervenții divine. La Cezareea, capitala politică a Țării, un ofițer roman, Corneliu, centurion în cohorta Italica, *cucernic și temător de Dumnezeu*, se botează cu toată casa lui. Prin botezul lui Corneliu se câștiga nu numai o familie dintre păgâni, dar și un principiu foarte important de acum înainte, acela de primire a neamurilor, a adeptilor cultelor păgâne.

Propaganda creștină avea succes printre iudeii și păgânii din **Antiohia**. Antiohia de pe Orontes (râu navigabil), în prezent Antakya în Turcia, la 500 km. de Ierusalim, era capitala provinciei romane Siria. Era al treilea oraș ca mărime din Imperiu după Roma și Alexandria. Încă din vremea **Seleucizilor** (sec. IV-I î. Hr.) locuitorii au dobândit o reputație pentru violență, insolență și instabilitate, care s-a manifestat într-o serie de revolte împotriva stăpânirii romane. Seleucizii i-au încurajat pe evrei să emigreze acolo în număr mare și le-a dat drepturi depline de cetățenie. Nici un alt oraș, afară de Ierusalim, nu este atât de legat de începuturile creștinismului. **Nicolae**, unul dintre cei șapte *diaconi*, **un ne-evreu convertit la creștinism, era din Antiohia**. În timpul persecuției care a urmat după moartea arhidiaconului Ștefan, unii dintre ucenici s-au îndreptat spre nord, până la Antiohia, predicând numai la evrei (*Fapte* 11, 19). Cei care au ajuns mai târziu au predicat și grecilor, iar când au avut loc numeroase convertiri, Biserica din Ierusalim l-a trimis pe Barnaba la Antiohia. După ce a evaluat situația, l-a adus pe Saul din Tars, și au stăruit în predicarea Evangheliei aici timp de un an. Aici în **Antiohia** ucenicii s-au numit pentru prima dată creștini (*Fapte* 11, 26). Calitatea de

împlinitori ai Evangheliei, creștinii din Antiohia au dovedit-o prin felul în care au trimis ajutoare la *Biserica mamă din Ierusalim*, în timpul unei foamete (*Fapte* 11, 27-30). A fost potrivit ca cetatea în care a fost întemeiată prima Biserică creștină alcătuită din ne-evrei, și unde creștinii au primit acest nume, să devină locul de naștere al misiunilor creștine pentru străinătate (*Fapte* 13, 1-3). **La întoarcere prezentau un raport Bisericii întrunite** (pentru prima și a doua călătorie misionară și a fost de asemenea punctul de plecare pentru cea de a treia). Problema ne-evreilor a ajuns în centrul atenției când niște evrei au vizitat Antiohia și au proclamat necesitatea circumciziunii pentru ne-evrei, ca o condiție preliminară. Biserica din Antiohia s-a împotrivit acestui principiu, și a trimis o delegație condusă de Pavel și Barnaba la Ierusalim, pentru a dezbate această problemă (*Fapte* 15, 1-2). Se pare că *Epistola către Galateni* a fost scrisă în preajma *Sinodului de la Ierusalim*, în anul 50 d.Hr., probabil din Antiohia, căci Sinodul a rezolvat problemele pentru care Pavel a trebuit să se lupte cu galatenii.

Ierusalim

La Ierusalim din porunca lui Irod Agripa (41-44 d.Hr.) a fost ucis Apostolul **Iacob** (*cel ce ține de călcâi, înlocuitor*) **al lui Zevedeu**, sau Iacob cel Mare, fratele lui Ioan, primul Apostol martir (Iosif Flaviu îl numește *fratele lui Iisus cel numit Hristos* cf. *Antichități Iudaice*, XX, 9,1). Văzând că este pe placul iudeilor, acesta l-a arestat și pe Petru. Scăpând în chip minunat, Apostolul se refugiază în casa Mariei, mama lui Marcu, unde erau adunați creștinii și se rugau. Din acest moment, Petru părăsește Ierusalimul, ducându-se foarte probabil în Antiohia, acolo unde-l vom întâlni împreună cu Pavel. Nu toți Apostolii au părăsit Ierusalimul, căci prezența lor se constată la *Sinodul* din anul 50 d.Hr. În fruntea adunării din Ierusalim va fi **Iacob cel Mic** (*cel Tânăr, fiul lui Alfeu*), numit *fratele Domnului*, care se bucura de mare autoritate morală atât la creștini cât și la evreii din cetate și din afara ei. Tradiția l-a numit mai târziu episcop (Eusebiu de Cezareea, *Istoria Bisericească*, II, 1, 3) și era considerat de către Pavel *stâlp al Bisericii* (*Galateni* 2,9). Autoritatea lui provenea atât din rudenția cu Mântuitorul cât și din pietatea lui exemplară și viața lui ascetică. El a rămas în Ierusalim și a condus lucrările primului *Sinod*, din anul 50 d.Hr. Sinodul a analizat condițiile admiterii *neamurilor* în Biserică și a redactat **hotărârea** trimisă Bisericii din Antiohia, Siria și Cilicia (*Fapte* 15, 19-23). Comunitatea s-a bucurat de liniște până la

moartea lui c. 60-62 d.Hr., moarte prezentată de *Tradiție* ca una martirică, prin lapidare, în urma instigării marelui preot Ananus (Iosif Flaviu, *Antichități Iudaice*, 20, 9).

Activitatea Sfinților Apostoli în lumea păgână.

Odată cu moartea *Sfântului Apostol Iacob cel Mare* și cu plecarea lui Petru din Ierusalim urma Apostolilor dispare din *Faptele Apostolilor*. Dominantă va rămâne personalitatea uriașă a Apostolului Pavel. Istoricul bisericesc, Eusebiu de Cezareea, preluând informații de la Origen (potrivit unei *Tradiții-Paradosis*) amintește de începutul activității Apostolilor: « *Când Sfinții Apostoli și ucenici ai Mântuitorului nostru s-au împrăștiat peste întreg pământul, lui Toma, după spusele Tradiției, i-a căzut la sorți Țara parților, lui Andrei Scythia, lui Ioan, Asia, unde și-a petrecut viața până ce a murit la Efes. Petru pare să fi predicat evreilor răspândiți în Pont, Galatia, Bitinia, Cappadocia și Asia, pentru ca la urmă ajuns la Roma să fie răstignit cu capul în jos, așa cum singur dorise să pătimească. ce să mai spun de Pavel, care, după ce vestise Evanghelia lui Hristos din Ierusalim până-n părțile Illyriei, a suferit martiriul la Roma sub Nero? Acestea sunt arătate tocmai de Origen în cartea a III-a a Comentariilor asupra Genezei » (*Istoria Bisericească*, III, 1, 1-3).*

Petru (în greacă *stâncă* după aram. Kephaz) nume onorific și poreclă a lui Simon-Simeon, este personalitatea care se detașează printre ucenicii Mântuitorului. Originar din Betsaida-Galileii, trăiește ca pescar la Capernaum, lângă Lacul Ghenizaret. De la această îndeletnicire îl cheamă Iisus Să-i urmeze, pentru a deveni « pescar de oameni ». Petru își primește numele de la Însuși Hristos, ceea ce-l va scoate în evidență față de ceilalți. Este greu de reconstituit activitatea lui Petru după martiriul Sfântului arhidiacon Ștefan. După a doua arestare, Petru, eliberat miraculos, părăsește Ierusalimul. Încercările de a identifica locul plecării lui Petru au fost zadarnice. Îl vom întâlni mai târziu, potrivit *Epistolei către Galateni* 2, 11, la Antiohia. El este asociat îndeaproape cu creștinii din partea de nord a Asiei Mici (I *Petru* 5, 13) și este posibil ca lui Pavel să-i fi fost interzis să intre în Biserica din Bitinia (Fapte 16, 7), tocmai pentru că Petru era acolo. Ar fi predicat în Pont, Galatia, Cappadocia, Bitinia, Asia Pro-consulară, chiar în Macedonia și în Corint (cf. I Corinteni 1, 12-13 - *unde creștinii se numeau ai lui Petru*).

Tradiția creștină spune că ar fi călătorit la Roma, unde ar fi fost martirizat în timpul lui Nero, dar despre o stabilizare a lui aici nu dispunem de date suficiente. După Eusebiu de Cezareea, Petru ar fi

întemeiat împreună cu Pavel comunitatea din Roma. După doctrina Bisericii Romano-Catolice, papalitatea este întemeiată pe *cuvântul lui Hristos despre Petru ca stâncă a Bisericii*. Ca episcopi romani, papii ar fi urmașii Apostolului Petru, dar primatul lor față de alți eparhioți va fi dezvoltat în istorie, în expresie și conținut, abia în cursul istoriei. Sugestia lui Oscar Cullmann (bazată pe contextul din *Epistola I Clement 5*, și pe aluziile lui Pavel din *Filipeni*, la tensiunile care existau în Biserica Romei) că Petru, la sugestia lui Pavel, ar fi venit aici, *ca să reconcilieze părțile și că ostilitatea creștinilor a dus la moartea ambilor*, merită a fi luată în considerare. Este aproape sigur că prima lui *Epistolă* sobornicească a fost scrisă la Roma. Tradiția după care Petru ar avea mormântul sub *Biserica Sfântul Petru* din Roma urcă până în secolul al II-lea.

Ioan fiul lui Zevedeu (Iohanan « *Iahve este binevoitor* ») a jucat un rol însemnat între Apostoli. A făcut parte din cercul restrâns al celor 12 Apostoli. Împreună cu fratele său, Iacov și cu Petru, a participat la toate evenimentele importante din viața lui Iisus (*Schimbarea la Față, Grădina Ghetsimani și organizarea Cinei cele de Taină*), care-i numește pe fiii lui Zevedeu *Boanergés* « fiii tunetului ». Pavel va vorbi și despre el ca despre « un stâlp al Bisericii » (*Galateni 2, 9*). Se crede că Ioan a rămas la Ierusalim până la moartea Sfintei Fecioare Maria (pe care Mântuitorul a lăsat-o în grija lui) sau poate până la începutul războiului iudaic, în anul 66 d.Hr. În această perioadă l-a însoțit pentru scurt timp pe Apostolul Petru în Samaria. El a organizat din punct de vedere bisericesc ținutul Efesului, numind acolo episcopi. După cum aflăm de la Clement din Alexandria, Ioan este exilat de un tribunal roman în anul 96 d.Hr. pe insula Patmos, unde a redactat Apocalipsa și unde și moare pe la 100 d.Hr. Eusebiu de Cezareea notează că în secolul al II-lea mormântul lui este venerat la Efes.

Iuda, fiul lui Iacob și fratele lui Iacob cel Mic, care la Evangheliștii Marcu și *Matei 10, 3* este menționat sub numele Tadeu și Levi (pomenit adesea ca Iuda Tadeu cf. *Luca 6, 16* și *Marcu 3, 18*), se crede că a predicat în Palestina și a scris o *Epistolă*. Fii lui au fost aduși la Roma în timpul lui Domițian (81-96) fiind suspectați de revoluție politică ca *urmași ai lui David*, dar au fost eliberați văzându-se că sunt oameni simpli și muncitori (Eusebiu, *Istoria Bisericească*, III, 19,20).

Filip, confundat uneori cu diaconul Filip (în greacă *phillipos* « *cel iubitor de cai* ») era din Betsaida Galileii, localitatea natală a lui

Andrei și Simon. La intrarea în Ierusalim, împreună cu Andrei, singurii Apostoli cu nume grecesc, mijlocesc evreilor de obârșie greacă o întâlnire cu Iisus (*Ioan* 12, 21). Preotul Nicolae Dănilă² a pus recent în lumină textul latin și traducerea privind misiunea Apostolului Filip în Scitia, extrase din lucrarea lui Pseudo-Abdias (care a trăit în secolul al VI-lea în Galia) *Despre istoria luptei apostolice în zece cărți*, păstrată într-un manuscris din veacul al IX-lea, provenind de la mănăstirea Ossiach (Austria). Manuscrisul se păstrează în Biblioteca națională din Viena (Codex Vindobonensis latinus 534). Conform acestui text, Apostolul Filip, consătean cu Petru și Andrei, a predicat cu ardoare Evanghelia, timp de 20 de ani, neamurilor din Scythia. Prins de autorități, a fost dus înaintea statuii zeului Marte și obligat să sacrifice. De sub baza statuii a ieșit un demon, care a ucis pe fiul preotului care servea la focul sacrificiului, și pe di tribuni, ai căror ofițeri îl țineau pe apostol în lanțuri. De asemenea, suflul său a provocat, suferință celor din jur. La îndemnul Apostolului de a răsturna și distruge simulacrul și a așeza în locul acestuia Crucea lui Hristos, și la trimiterea demonului de către Apostol în pustiu, cei morți au înviat și cei bolnavi s-au însănătoșit. Persecutorii au cerut îndurare și au început a-l adora pe Apostolul Filip, iar acesta timp de un an i-a învățat dogmele credinței. Autorul ne informează că în urma predicii au crezut « cu toții » și « s-au botezat multe mii de oameni ». Apostolul, după ce a hirotonit preoți și diaconi și le-a consacrat chiar și un episcop, s-a reîntors în Asia și s-a stabilit în cetatea Hierapolis. O

² Nicolae Dănilă, *A predicat Apostolul Filip în Scythia Minor?*, în *Unirea*, Revistă editată de Episcopia Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, Blaj, anul VII, nr. 5, mai 1996, p. 5; Idem, *Din nou despre predica Apostolului Filip în Scythia Minor*, în *Ibidem*, nr. 8, august, 1996, p. 5; *Addenda et corrigenda la predica Apostolului Filip în Scythia*, în *Ibidem*, nr. 10, octombrie 1996, p. 5; Idem, *Izvoarele apostolice ale creștinismului românesc (I)*, în *Credința străbună*. Foaie religioasă editată de Episcopia ortodoxă română a Alba Iuliei, anul VII, nr. 9, septembrie, 1996, p. 4-5, (II-V), în *Ibidem*, nr. 10-12, octombrie-noiembrie, 1996, și nr. 1, ianuarie 1997. Poziția lui N. Dănilă este întărită și de D-l Prof. dr. Emilian Popescu, *Creștinismul timpuriu pe teritoriul României. 1. Originile. 2. Bizanțul sau Roma?, Priveghind și lucrând pentru mântuire. Volum editat la aniversarea a 10 ani de arhiepiscopire a Înalț Prea Sfințitului Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei*, în Editura Trinitas, Iași, 2000, p. 169-189; Idem, *Apostolii Andrei și Filip*, în *La cumpăna dintre milenii*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2000, p. 25-30; Idem, *Sfântul Apostol Filip - misionar pe pământul românesc*, în *LOGOS, Înalț Prea Sfințitului Arhiepiscop Bartolomeu al Clujului la împlinirea vârstei de 80 de ani*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2001, p. 386-398.

serie de *Martirologii* occidentale, redactate de Adon, Usuard, Beda Venerabilul, datate sec. VIII-IX, reiau aceste informații.

De asemenea, *Legenda Aurea*, sec. XIII (redactată între anii 1263-1288 de către Iacobos de Voragine-lângă Genova), povestește că Filip ar fi propovăduit timp de 20 de ani în *Țara Sciția*, mai înainte de a ajunge la Hierapolis, în Asia Mică, unde este crucificat la vârsta de 87 de ani, adăugând afirmația că a combătut erezia ebioniților.

Lui îi este atribuită o Evanghelie gnostică apocrifă, identică unui text în limba coptă, găsit abia în 1945-1946 la Nag Hamadi. Despre faptele și moartea lui mărturisește *Faptele lui Filip*, o lucrare apocrifă de la sfârșitul sec. IV. Moaștele sale suntenerate în Biserica *Dodici Apostoli* din Roma. El este considerat în Biserica Romano-Catolică drept patron al pălărierilor și piuarilor.

Știri legendare, (între care *Legenda Aurea*), afirmă că **Simon Zelotul**, Cananeanul, ar fi unul dintre frații lui Iacob al lui Zevedeu, și că împreună cu **Iuda Tadeu** ar fi suportat în Persia moartea martirică prin tăierea în bucăți cu fierăstrăul. Despre **Matia** (în ebraică forma prescurtată de la *Matatia* « *darul lui Iahve* »), se crede că a predicat în Etiopia. *Faptele lui Andrei* afirmă că a fost eliberat de acesta din mâinile canibalilor. Moaștele sale sunt aduse în sec. IV de către Sfânta Elena, de la Roma la Trier, fiindenerate în *Biserica lui Eicherius*, și mai târziu în Mănăstirea *Sfântul Matia*. Este venerat ca patron al măcelarilor și constructorilor.

Toma (aram. *geamăn*, gr. *Didymos*) ar fi întemeiat comunitățile creștine nord-siriene. Potrivit tradiției creștine ar fi fost trimis misionar în India (Eusebiu de Cezareea, *Istoria Bisericească*), unde ar fi murit după anul 67 d.Hr. ca martir, răpus de sabie și sulită. Locul înmormântării sale este cinstit în Lailapur, în India, pentru că osemintele i-ar fi fost aduse, în sec. III, la Edesa. De numele lui Toma sunt legate mai multe apocrife: *Faptele lui Toma și Evanghelia lui Toma*, din sec. III și *Apocalipsa lui Toma* din sec. V. În Biserica Romano-Catolică, Toma este venerat ca patron al zidarilor și arhitecților.

Vartolomeu-Bartolomeu (aram. Bar-Tolmai, « fiul lui Tolmai », gr. Ptolaimos, este de fapt un patronim, cel care-l purta trebuia să aibă un alt nume), era originar din Cana și considerat de Mântuitorul drept un « *israelit în care nu este viclesug* » (*Ioan* 1, 47). O legendă crede că mirele nunții din Cana Galileii ar fi Vartolomeu. Tot ea povestește despre misiunea Apostolului în Asia Mică, Armenia, Mesopotamia, și în cele din urmă, în India. Biserica Romano-Catolică

îl venerază ca patron al pescarilor. Asocierea lui Vartolomeu cu Filip în toate listele, cu excepția ultimei, le-a sugerat multora, începând cu sec. IX că ar putea fi identic cu Natanael - « darul lui Dumnezeu » - din Cana (*Ioan* 1, 45 și 21, 2).

Matei, vameșul, (aram. Mattai și ebr. Mattanja « darul lui Iahve ») a fost identificat cu Levi, căci Marcu menționează că era fiul lui Alfeu. Nu a suferit moarte martirică. I se atribuie prima dintre Evangheliile, « cea după Matei ».

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

RĂMUREANU pr. prof. dr. Ioan..., *Istoria Bisericească Universală*, vol I..., pp. 62-71.

*** *Dicționar Biblic*, Editura Cartea creștină, Oradea, 1995.

*** *Dicționar enciclopedic de personaje biblice*, Editura Enciclopedică, București, 1996.

*** *Dictionnaire Encyclopédique du Christianisme Ancien*, volume I, A-I și vol. II J-Z, Paris, 1990.

*** *Evangheliile Apocrife*, traducere, studiu introductiv, note și comentarii de Cristian Bădiliță, Humanitas, București, 1996.

MIHOC, pr. prof. dr., *Sf. Iacob fratele Domnului*, în *Îndrumător bisericesc*, Sibiu, 1987, pp. 79-81.

POPESCU, prof. dr. Emilian, *Creștinismul timpuriu pe teritoriul României. 1. Originile. 2. Bizanțul sau Roma?, Priveghind și lucrând pentru mântuire. Volum editat la aniversarea a 10 ani de arhipăstorire a Înalt Prea Sfințitului Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei*, în Editura Trinitas, Iași, 2000, p. 169-189.

Idem, *Apostolii Andrei și Filip*, în *La cumpăna dintre milenii*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2000, p. 25-30.

Idem, *Sfântul Apostol Filip - misionar pe pământul românesc*, în *LOGOS, Înalt Prea Sfințitului Arhiepiscop Bartolomeu al Clujului la împlinirea vârstei de 80 de ani*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2001, p. 386-398.

RIZZO Francesco Paolo, *Biserica în primele secole. Linieri istorice*, Editura Serafica, Roman, 2002.

SFINȚII APOSTOLI ANDREI ȘI PAVEL

Persoana și activitatea Sfântului Apostol Pavel sunt mai bine cunoscute decât ale celorlalți Apostoli. Insistăm acum și asupra Sfântului Apostol Andrei, cel care a propovăduit Evanghelia în regiunile Țării noastre.

Andrei, « *cel bărbătos* », « *cel dintâi chemat* », era fratele lui Simon Petru, din Betsaida Galileii. Potrivit Evangheliei după Marcu, Andrei și Petru sunt chemați de către Iisus la apostolat împreună. După Evanghelistul Ioan, Andrei petrece un timp în pustia din Iuda, alături de Ioan Botezătorul. Recunoaște în Iisus, « Mielul lui Dumnezeu », pe Mesia. Lui i se încredințau anumite însărcinări de organizare, precum gășirea băiatului cu *cinci pâini și trei pești*, pentru săturarea celor *cinci mii de pelerini*. Împreună cu Filip, Andrei mijlocește unor evrei elinizați o întâlnire cu Iisus, care tocmai intrase în Ierusalim înainte de Paști. Evanghelistul Ioan ni-l prezintă ca primul misionar în țara sa (*Ioan 1, 41-42*) și primul misionar pentru străini (*Ioan 12, 21-22*). În cele mai vechi liste ale celor 12 Apostoli, Andrei este menționat al doilea sau al patrulea.

În afară de *Istoria Bisericească* III, I, 1-3, a lui Eusebu de Cezareea, un izvor important pentru viața și activitatea lui Andrei este lucrarea apocrifă, *Faptele lui Andrei* (*Acta Andreae*, menționate de Eusebiu). Conform acestora, Apostolul predică Evanghelia la sciți, în sudul Rusiei și în Dobrogea, și la mirmidoni, un trib din sudul Tesaliei. Eusebiu de Cezareea preia aceste informații de la Origen, din *Comentariul său la Geneză*, cartea a III-a. Această informație este întărită și de mărturia lui Hippopyt al Romei, mort ca martir în timpul împăratului Maximin Tracul, în anul 235 d.Hr., în lucrarea *Despre cei doisprezece Apostoli*: « Andrei a vestit sciților și tracilor. El a fost răstignit la Patras în Achaia, fiind legat în picioare de un măslin și este înmormântat acolo ». Mai târziu, în *Pătimirea Sfântului Andrei de la 30 noiembrie*, păstrată în limba greacă în *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae* (sec. X?), citim că după Înălțarea Domnului la Cer s-a tras la sorți, unui apostol căzându-i o țară, altuia alta, pentru propovăduirea Evangheliei și astfel lui Andrei i-a căzut toată regiunea Bitiniei și Pontului, provinciile romane Tracia și Sciția, apoi a mers la Sevastopolis cea mare (în Crimeea). Această variantă a Sinaxarului constantinopolitan a stat la baza afirmațiilor mitropolitului Dosoftei al

Moldovei, din *Viața și petrecerea Sfinților*, pe luna noiembrie, 30. Același Sinaxar dă amănunte și asupra activității Sfântului Apostol Andrei în regiunile din sudul Rusiei, în Cherson, Bosphor și la neamurile alanilor și abasgilor. În privința activității în regiunile de la Dunăre, este de subliniat faptul că Sfântul Andrei a hirotonit la Odessos -Varna de astăzi-, pe unul dintre ucenicii săi, Amplias, prăznuit la 30 octombrie, foarte probabil aceeași persoană cu cea menționată de Pavel, în *Epistola către Romani* (16, 8).

O altă tradiție veche este consemnată de Epifanie Monahul, sec. VIII, în « Viața, faptele și sfârșitul Sfântului și lăudatului Apostol Andrei, cel dintâi chemat ». În afara menționării zonei de evanghelizare, ni se spune că la *Odessos* a hirotonit episcop pe Apion. Afirmațiile privind porpovăduirea Evangheliei în zona Sciților sunt întărite și de: *Doctrina syriacă a Apostolilor*, de Pseudo-Athanasius (*Encomion in sanctum Andream*, PG, 28, col. 1108) și de istoricul Nichifor Calist, în secolul al XIV-lea.

Potrivit *Faptelor lui Andrei*, acesta a creștinat în Ahaia, la Patras, pe soția guvernerului roman al provinciei, Aegeas și prin urmare acesta poruncește răstignirea lui (60 d.Hr.). O legendă ulterioară afirmă despre *Crucea lui Andrei* că era din bârne încrucișate ca un X. Biserica primară stabilit încă din sec. II, ca dată de prăznuire a pătimirii sale, ziua de 30 noiembrie. La 3 martie 357, cinstitele sale moaște au fost mutate de la Patras la Constantinopol, în Biserica Sfinților Apostoli, împreună cu moaștele Sfinților Luca și (Iuda) Tadeu. Sfântul Ambrozio (339-397), episcop de Milano, scria că părțile din moaștele Sfântului Andrei au fost oferite bisericilor din Milano, Nola și Brescia. În timpul împăratului bizantin Vasile I Macedoneanul (867-886) a fost adus la Patras capul Sfântului Andrei. După Cruciada a IV-a, din 1204, moaștele Sfântului au fost duse în Italia și așezate în catedrala din *Amalfi*. În 1461 despotul Toma Paleologul dăruiește *Capul Sfântului Andrei* (aflat la Patras), papei Pius al II-lea. Acesta a fost una dintre comorile cele mai apreciate și invidiate ale bazilicii Sfântul Petru din Roma Capul Sfântului a revenit în cele din urmă la Patras, la 26 septembrie 1964, (înapoiat de papa Paul al VI-lea) așezat în Catedrala orașului, ca semn al reconcilierii și frățietății creștine, izvor de bucurie și mângâiere pentru creștinii ortodocși³.

---

³ Există un cult important pentru Apostolul Andrei și în Apus, unde sărbătorile sale au devenit universale din secolul al VI-lea. Între legendele străvechi se

Sfântul Apostol Andrei este socotit patronul Rusiei, al Scoției. Capul Sfântului Apostol Andrei, a fost adus în anul 1996, între 12-19 octombrie, la Iași și Galați, cu ocazia prăznuirii *Sfintei Parascheva*, în urma înțelegerii dintre Mitropolitul Nicodimos de Patras și Mitropolitul Daniel, al Moldovei și Bucovinei.

Sfântul Apostol Pavel

Cronologia vieții lui se poate stabili cu aproximație, pe baza câtorva date cunoscute cu probabilitate, în jurul cărora gravitează viața Apostolului. El își prezintă singur elementele de recunoaștere și informațiile asupra familiei și originii sale. Acestea au caracter autobiografic și sunt transmise îndeosebi în *Epistolele* sale. Potrivit propriilor sale afirmații, el s-a născut într-o familie de iudei, din diasporă: « *israelit, din urmașii lui Avraam, din seminția lui Veniamin* » (Rom. 11, 1), « *evreu din evrei, după lege fariseu* » (Filip 3, 5), primind numele de Saul, « *cel dorit* » . Anul nașterii este data cea mai controversată din cronologia paulină. În general, se admite că s-a născut într-unul din anii cuprinși între 10 și 15 d. Hr. în orașul Tars, capitala provinciei Cilicia. Părinții lui erau iudei, cu oarecare bunăstare, având un atelier de țesut stoffe din păr de capră, din care se făceau mai ales mantale și corturi. Saul însuși a învățat această meserie.

Tarsul era orașul principal al Ciliciei, unul dintre cele mai importante orașe ale Imperiului, o autentică *lumen Asiae*, rivalizând din acest punct de vedere, cu Atena și Alexandria. Dintre toate curentele filozofice ale epocii, predominant era în Tars stoicismul, care devenise o orientare oficială a locuitorilor cetății. Stoicismul va determina instaurarea, la Tars, a unui climat de înaltă moralitate, de cultivare a virtuților civice, de adâncă seriozitate și, până la un punct, de austeritate.

Atenodoros (74 î.Hr.-7 d.Hr.), unul dintre filozofii stoici reprezentativi, era originar din regiunea Tarsului. El a devenit educatorul lui Octavian, care va deveni mai târziu împărat, și va asigura, tot el, educația succesorului acestuia, Tiberiu. Atenodoros își

---

numără și aceea a transferării moaștelor sale de la Patras în Scoția, de către Rule, în secolul al VIII-lea. În artă Sfântul Apostol Andrei este prezentat în cele mai vechi opere cu o cruce latină. Crucea în « X », numită de obicei crucea « Sfântului Andrei », a fost asociată cu el începând din secolul al X-lea. De asemenea, crucea « Sfântului Andrei » reprezintă Scoția pe drapelul britanic. Un alt simbol al Sfântului este plasa pescărească.

va petrece ultimii 22 de ani din viață în Tars, unde va participa activ la viața orașului. El spunea: « Poartă-te cu oamenii ca și când te-ar vedea Dumnezeu și vorbește cu Dumnezeu ca și când te-ar asculta oamenii » și « Pentru fiecare om, conștiința este Dumnezeul său ». Asemenea precepte circulau intens în Tarsul copilăriei Sfântului Apostol Pavel, influențând și orientând existența morală și spirituală a contemporanilor.

În acest mediu spiritual s-a format în Tars, Saul, viitorul *Apostol al neamurilor*. Nu există știri privind școlarizarea lui Saul la Tars. Dar din Epistolele și cuvântările sale care ni s-au păstrat se desprinde în mod evident, că Apostolul cunoștea unele scrieri ale literaturii grecești, numeroase sentințe ale gânditorilor elini. Dar, chiar în aceste condiții, Saul va ști să valorifice cunoștințele sale de literatură și filozofie greacă pentru a sluji Evanghelia lui Iisus. Din mediul grec al Tarsului, în care a trăit până la 15 ani, și în care a revenit, uneori pentru perioade mai lungi de timp, din unele cursuri pe care le-a audiat, în măsura în care-i rețineau interesul, Sfântul Apostol Pavel a putut să cunoască firea și obiceiul grecilor, preferințele și năzuințele filozofice și religioase ale acestora, putând face comparații pertinente între aceștia și iudei, ca de pildă: « *Iudeii cer semne, iar elinii caută înțelepciune. Însă noi propovăduim pe Hristos cel răstignit: pentru iudei, sminteală, pentru neamuri, nebunie* » (I *Corinteni* 1, 22-23). El va cunoaște aici starea de decădere morală și religioasă a lumii păgâne, care va constitui nu o dată, punctul de plecare al multor expuneri din cuvântările sale. Nu încape nici o îndoială că tânărul Saul a ascultat în Tars acele cuvântări cunoscând expunerea unor principii morale și religioase la modă în epocă rostite în piețe și în temple pentru a atrage și a impresiona un public pestrî și eterogen. Saul descoperea, acultând pe acești retori populari, nu numai o metodă de propagare a unor idei, ci și aspirația către adevăr și desăvârșire a celor mai largi grupuri și cercuri de contemporani ai săi. El va ști ca prin expuneri adecvate, uzând mai cu seamă de antiteze, să le ofere acestora soluția creștină. De multe ori va folosi în cuvântările sale cunoștințele sale filozofice și literare (a se vedea *Fapte* XVIII, 28 - un citat din Aratus, cilician sec. III î. Hr., Cleantes, stoic același secol, și Pindar, sec. V-; I *Corinten* XVI, 33 - dicton folosit de Menandru, poet comic, în opera *Thais*, sec. III î.Hr.; Tit I, 12 - citat din Epimenides, *De oraculis*, sec. III î. Hr.

Este lesne de înțeles că Mântuitorul l-a ales pe Saul pentru a-i purta numele « înaintea neamurilor și a regilor » (*Fapte* 9, 15) ținând

seama tocmai de această experiență privind cunoașterea aspirațiilor **păgânilor, care prin morala stoică ajunseseră până la cea mai înaltă limită a moralei naturale.**

Mai profund a marcat sufletul lui Saul **componenta iudaică** a educației și instrucțiunii sale. Atât în familie cât mai ales la școala sinagogală, tânărul Saul va primi ample cunoștințe în privința studiului Vechiului Testament (cu comentarii în limba greacă a Septuagintei) și a limbii aramaice. La Ierusalim avea o soră, mama lui Ioan Marcu, vărul lui Barnaba.

De la vârsta de 12 ani va studia în celebra școală a lui Gamaliel, din Ierusalim, un renumit rabin al acelei epoci (*Fapte* 5, 34), bărbat înțelept și având o concepție mult liberală în ce privește aplicarea Legii, nu atât în literă cât « în duh ». Se străduia să insuflă ucenicilor lui mai multă îngăduință în relațiile lor cu cei de alt neam. A rămas memorabilă intervenția lui în Sinedriu, asupra învățaturii creștine și asupra Sfinților Apostoli ca propovăduitori ai acesteia (*Fapte* 5, 38-39). În judecata pe care o face evenimentelor religioase, el aplică ferm principiul intervenției divine, al providenței care se află la originea lucrurilor, care urmărește descoperirea autenticii voci a lui Dumnezeu. Remarcabil în intervenția lui Gamaliel este faptul că el nu exclude originea divină a învățaturii creștine și nici asistența suprafirească de care se bucurau Sfinții Apostoli.

Puțini erau în epocă care să se fi comparat cu Saul în privința cunoașterii Legii, a istoriei neamului omenesc, a profeților (*Gal.* 2, 14).

Persecutor al creștinilor. Prin calitățile sale sufletești, Saul era un om superior, rar, un geniu religios. Saul nu a cunoscut direct pe Iisus în timpul activității sale pământești. Pe vremea activității publice a Mântuitorului, el terminase studiile la Gamaliel și trăia în orașul său natal, unde era probabil rabin. La Ierusalim îl adusesese mai mult ca sigur Providența, de Care era convins și marele său Gamaliel, Care activase predica Apostolilor. În istorie el apare ca un persecutor, păzind hainele iudeilor la primul martiraj creștin. Este aproape sigur că, printre iudeii din sinagoga « celor din Cilicia și din Asia » (*Fapte* 6,9) care îl provocau pe Ștefan la discuții contradictorii se afla și Saul.

Saul a arătat un fanatism și o violență sângeroasă aparte, fiind sufletul acestei prime persecuții. « Sufla cu amenințare și ucidere împotriva ucenicilor Domnului », « pustia Biserica » (*Fapte* 8, 1, 3). Cum el însuși mărturisește, comportându-se astfel, considera că se află în slujba lui Dumnezeu (*II Timotei* I, 3). Dar, nu ar fi putut acționa atât

de pustiitor dacă nu ar fi avut acordul și îndemnul de la arhieriei (*Fapte* 26, 10). Totodată, Saul își asigură prin intransigența sa ucigașă față de creștini, un loc de frunte în fața Sinedriului și aprecieri din partea conaționalilor. El devine o **stea în ascensiune a iudaismului**. Saul perseverează în direcția persecutării creștinilor, cerând scrisori de la arhieriu către sinagogile din Damasc, pentru a-i aduce la Ierusalim pe creștini (*Fapte* 9, 1-2). Este vârful unei cariere curmate de Providență.

Convertirea.

Damascul, unul dintre cele mai vechi orașe ale lumii, capitala Siriei, era o importantă colonie iudaică. Comunitatea creștină din acest oraș alcătuită din iudei care primiseră botezul la Ierusalim, era, potrivit *Faptelor Apostolilor* 9, 1-2, destul de numeroasă. Acest fapt justifica organizarea de către Saul a grupului destul de numeros de bărbați care urmau să execute dispozițiile arhierelui. Este sigur că Saul nu se afla pentru prima oară în fața unor creștini din afara cetății Ierusalimului. El singur mărturisește: «Și îi pedepseam adesea prin toate sinagogile și-i sileam să hulească și, mai mult înfuriindu-mă împotriva lor, îi urmăream până și prin cetățile de din afară» (*Fapte* 26, 11). Nimeni, în Ierusalim, afară de mărturisitorii *Învierii*, n-au putut să răspundă lui Saul: *ce s-a făcut cu trupul lui Iisus?* Sinedriștii credeau că ucenicii au furat trupul lui Iisus din mormânt. Saul credea și el că mâini misterioase L-au ridicat pe Nazarinean din mormânt, dar trebuia să recunoască, în mintea lui, că nu sunt cele ale ucenicilor. Credea de asemenea, că cei ce L-au văzut pe Iisus, viu, sunt prada unor halucinații, dar era incapabil să-și explice coincidența halucinațiilor și a existenței *mormântului gol*.

În aceste circumstanțe se produce cea dintâi intervenție directă și personală a Mântuitorului în *destinul Bisericii*, prin oprirea activității de persecutor a lui Saul. Damascul va dezlega enigma și va risipi nebunia Galileenilor.

Cu scrisori de împuternicire de la marele preot către comunitatea iudaică din Damasc, și cu o gardă dată de Sinedriu, Saul se îndreaptă spre capitala Siriei, Damasc. Pe acest drum al călătoriei sale în a elucida misterul despre Iisus și trupul Său, are loc convertirea sa la creștinism, prin apariția, ziua în amiaza mare, într-o lumină strălucitoare, a lui Iisus Hristos (cf. *Fapte* 9, 1-20; 22, 6-21; 26, 1-19).

Părintele Gala Galaction, redă într-un studiu *De la mormântul gol al Golgotei la Porțile Damascului*, textul original al faptelor Apostolilor: «Dar pe când călătoreau și erau aproape de Damasc, o

*lumină din cer l-a învăluit deodată, ca într-un fulger și Saul căzând la pământ, a auzit un glas care îi zicea în limba evreiască: **Saule, Saule, de ce Mă urmărești?** El a zis: Cine ești, Tu, Doamne? iară Domnul: **Eu sunt Iisus, pe care tu îl cauți cu înverșunare!** Ci el tremurând și îngrozit, a răspuns: Doamne, ce voiești să faci? Iar Domnul a grăit: *Scoală-te și intră în cetate și ți se va spune ție ce trebuie să faci.* Saul s-a sculat de la pământ, dar deși avea ochii deschiși, nimic nu putea să vadă. Atunci l-au luat de mână și l-au băgat în Damasc » (Fapte 9, 3-8).*

Iată sensul real al informațiilor din Fapte: « **De ce Mă urmărești** și nu **De ce Mă prigonești; Eu sunt pe care tu îl cauți cu înverșunare** și nu *Eu sunt Iisus pe care-L prigonești* ». Saul nu prigonea pe Iisus ci răscolea sufletele și pământul ca să găsească trupul Lui. Înțelesul *urmăresc*, *alerg după*, este înțelesul revelator. Desigur, această divină interpelare s-a păstrat cu grijă, și Luca a consemnat-o în memoriile sale, în grecește.

Σαυλ, Σαυλ, τι με διωκεις... Εγω ειμι Ιησους ον συ διωκεις *Τι με διωκεις* a urcat, de la înțelesul special și propriu situației: « *de ce gonești după mine* », la înțelesul general și accesibil tuturor « *de ce Mă prigonești?* » (În *Itala diwkeiV* devine *persequeris*). Cuvintele Domnului, adresate lui Saul, la porțile Damascului și-au pierdut sensul lor strict istoric, căci însuși Pavel a dorit aceasta, și au rămas generale și solemne.

Dacă se analizează modul în care Saul a fost chemat la slujirea Evangheliei ca și împrejurările suprafirești, în care s-a produs acest eveniment din primii ani ai Bisericii, nu se poate trage decât **concluzia că primirea lui în rândul celor mai importanți misionari, Apostolii, este un act al voii și lucrării lui Dumnezeu, o autentică chemare la Apostolat.** Prin integrarea lui Saul în rândul misionarilor creștini, se creează acele condiții ideale pentru răspândirea masivă și sistematică a *Evangheliei* la păgâni. Saul va fi deschizătorul de noi drumuri și orizonturi ale *Evanghelizării* lumii păgâne, comunitățile întemeiate de el în cele trei călătorii misionare, vor deveni baze ale misiunii celorlalți Apostoli.

Pregătirea pentru apostolat. Surprins, uimit, muștră de conștiință, profund schimbat, Saul este dus la Damasc, unde a primit botezul de la preotul Anania. Interesant este faptul că sursele neotestamentare păstrează tăcere în privința însoțitorilor lui Pavel. Surprinși de schimbarea lui Saul, iudeii plănuiesc să-l omoare. Saul va

părăsi orașul, ajutat de creștini, și se va retrage pentru trei ani în Arabia. Aici va fi dus de Domnul în singurătate, poate chiar pe Muntele Sinai, locul descoperirii Legii Vechi, cum ne lasă el însuși să înțelegem (*Galateni*, 1, 17). Nu încapă nici o îndoială că Însuși Iisus i s-a revelat nemijlocit lui Pavel, cum rezultă din nenumăratele texte pauline, care vorbesc despre descoperirea directă prin Iisus Hristos (*Galateni* 1, 11-12; *Fapte* 22, 14; 26, 16; *II Corinteni* 12, 1, etc.).

Vorbind adesea despre felul în care a primit *Evanghelia*, Sfântul Apostol Pavel afirmă cu tărie că: « *Evanghelia cea binevestită de mine nu este după om, pentru că nici eu n-am primit-o de la om, nici n-am învățat-o, ci prin descoperirea lui Iisus Hristos* » (*Galateni* 1, 11-12). Demn de remarcat este faptul că **Evanghelia** propovăduită de Sfântul Apostol Pavel i-a fost descoperită acestuia în chip **suprafiresc și nemijlocit de Mântuitorul**, căci « *nu am primit sfat de la trup sau de la sânge, nici nu m-am suit la Ierusalim, la Apostolii cei dinainte de mine* (*Galateni* 1, 15-17).

Durata pregătirii lui Saul a fost, ca și pentru ceilalți Apostoli, de trei ani, petrecuți în cea mai mare parte în Arabia. Apoi, Saul s-a întors la Damasc, unde a făcut primele încercări de propovăduire a lui Iisus, pe care l-a prezentat ca **Fiul lui Dumnezeu** (*Fapte* 9, 20). Urmează prima venire a lui Saul în Ierusalim (*Fapte* 9, 26 și *Galateni* 1, 18) după întoarcerea din Arabia și cea de-a doua ședere în Damasc. La Ierusalim a încercat, să se apropie, mai întâi de creștini, dar « *toți se temeau de el, necrezând că este ucenic* » (*Fapte*, 9 26).

În această situație a intervenit Barnaba, « *bărbat plin de credință și de Duh Sfânt* » (*Fapte* 11, 24), cel care și-a vândut țarina și a « *pus banii la picioarele Apostolilor* » (*Fapte* 5, 37). Acesta l-a dus la Apostoli. Saul a purtat o discuție mai amplă cu Apostolii Petru și Iacob, « *fratele Domnului* », primul episcop al Ierusalimului. Acesta este cel de-al doilea examen de probă pe care Saul îl dă ca misionar creștin, în fața Sfinților Apostoli, cei mai autorizați și autentici misionari ai Bisericii din totdeauna.

O dată încheiată lucrarea de propovăduire a Evangheliei la Ierusalim șederea lui, aici, era fără de folos, căci expunerile sale nu puteau avea decât un caracter polemic, deci neproductiv. Creștinii, în fața primejdiei de moarte în care se afla Saul, din pricina zelului său misionar, îl vor scoate din cetate și-l vor trimite, prin Cezareea, la Tars, unde putea fi în siguranță (*Fapte* 9, 30). Deși în *Faptelele Apostolilor* nu se precizează, Saul care nu putea sta inactiv, a putut desfășura o activitate misionară nu numai în Cilicia, ci și în Siria, cum

ne lasă să subînțelegem din *Galateni* 1, 21: « După aceea am venit în ținuturile Siriei și ale Ciliciei ».

Perioada de timp pe care Saul o va folosi pentru a se pregăti în vederea începerii activității apostolice, din anul 36 până în anul 44 d.Hr., coincide cu aceea a răspândirii Evangheliei, prin Sfinții Apostoli și ucenici, în afara Ierusalimului: în Samaria, Iudeea și Galileea (*Fapte* 8,4) iar, după aceea, în Fenicia, Cipru și Antiohia, prin « cei ce se risipiseră din cauza tulburării făcute pentru Ștefan » (*Fapte* 11, 19). *Perioada uceniciei lui Saul, în vederea deplinei atestări ca misionar creștin, se încheie în timpul șederii sale în Biserica Antiohiei*, Biserică întemeiată de misionarii creștini plecați din Ierusalim, după martiriul Sfântului Arhidiacon Ștefan. Aceștia au avut mari succese aici privind convertirea păgânilor, această Biserică fiind prima în ce privește demonstrația că neamurile, vor răspunde în număr mare chemării Evangheliei. Saul va călători din nou la Ierusalim, cu ajutoare pentru frații de aici, în urma foametei proorocite de Agav (*Fapte* 11, 27-30).

În cursul șederii la Antiohia, în care s-a aflat alături de vestiți misionari precum Barnaba, Simeon, cel numit Niger, Luciu Cirineul și Manian, « cel ce fusese crescut împreună cu Irod Tetrarhul » (*Fapte* 13, 1), Saul își va desăvârși pregătirea de misionar, din punct de vedere al practicii misionare și pedagogice, al artei de a expune *adevărul evanghelic pentru păgâni*. Aici, va fi ales prin Sfântul Duh, foarte probabil în timpul **Frângerii pâinii**, împreună cu Barnaba, *ca misionar pentru lumea păgână*. A urmat consacrarea oficială a acestora ca misionari pentru *această lume*: « **Atunci, postind și rugându-se, și-au pus mâinile peste ei și i-au lăsat să plece** » (*Fapte* 13, 3). Acest moment reprezintă **hirotonia sa ca misionar pentru neamuri**. Acesta este momentul în care vor debuta călătoriile misionare ale Apostolilor neamurilor. Biserica din Antiohia va deveni centru activității sale misionare pentru lumea păgână.

În misiune el se adresa de regulă comunităților iudaice, prozeliților, apoi pătrundea în lumea greco-romană, preferând orașele mai însemnate, unde interesul pentru ideile noi, era mai mare. Era însoțit și ajutat în misiune, atât de colaboratori proveniți dintre iudei, cât și proveniți dintre păgâni convertiți, dintre care pe unii: Timotei și Tit, i-a așezat episcopi.

Prima călătorie misionară (45-48 d. Hr., *Fapte* 13, 2-14, 28). Împreună cu Barnaba și cu nepotul său, Ioan Marcu, se îmbarcă pentru Cipru, de unde era Barnaba. La Pafos, convertesc pe

Proconsulul roman, Sergius Paulus, iar după acest eveniment, Saul va fi menționat cu numele său roman, Paul (cel mic). La Perga, Ioan Marcu i-a părăsit. Pavel împreună cu Barnaba predică în Antiohia Pisidiei, Licaonia, Derbe. Iudeii le-au pus viața în pericol prin agitarea mulțimilor. *Păgânii, însă, uimiți de puterea și de cuvântul lor, i-au crezut zei coborâți din cer (Barnaba-Zeus, iar Pavel-Hermes, purtătorul cuvântului), chiar voind la Listra, să le aducă jertfe de animale (Fapte 14, 11-18).*

Întorși la Antiohia Siriei, au prezentat un raport comunității care i-a mandatat în această misiune. A urmat Sinodul de la Ierusalim, unde Apostolul Pavel precizează că a prezentat Apostolilor: « *Evanghelia - pe care o propovăduise - la neamuri, îndeosebi celor mai de seamă* » (Galateni 2, 2), *ca nu cumva - să alerge sau să fi alergat în zadar -..., iar cei ce sunt mai de seamă, n-au adăugat nimic la Evanghelia - lui - »* (Galateni 2, 6). Dimpotrivă, cunoscând Harul ce i-a fost dat lui Pavel, « *Iacov, Chefa și Ioan, cei socotiți a fi stâlpi, - i-au dat lui și lui Barnaba - mâna spre unire cu ei, pentru ca - cei doi să binevestească la - neamuri, iar ei la cei tăiați împrejur* » (Galateni, 2, 9).

A doua călătorie misionară (51-54 d. Hr., *Fapte 15, 36-18, 22*) o întreprinde împreună cu Sila, în timp ce Barnaba și cu Ioan Marcu merg din nou în insula Cipru. Pavel predică mergând prin Siria, Cilicia, Licaonia, unde la Listra au convertit pe Timotei. Vizitează apoi parte din comunitățile înființate în prima călătorie, trec prin Galatia, Frigia și Misia, și ajung la Troia, unde a convertit pe medicul Luca. Trec apoi, însoțiți de Luca, în Macedonia, și la Filipi, întemeiază prima comunitate creștină europeană. Trec apoi, prin Amfipolis, Apolonia, în Tesalonic, unde au convertit un mare număr de prozeliți greci și romani. În cetatea culturii eline, Atena, Pavel a ținut o interesantă și originală cuvântare, în Areopag, când a convertit pe Dionisie Areopagitul - ce va deveni primul episcop - și o femeie - Damaris. Grecii s-au arătat curioși, dar au rămas sceptici.

Mai rodnică este activitatea la Corint, unde Pavel a fost ajutat de iudeo-creștinii Aquila și Priscila, refugiați din Roma, în urma edictului lui Claudiu, din anul 49 d. Hr., împotriva iudeilor. Aici a convertit, pe Crispus, mai marele Sinagogii și pe mulți alții dintre greci, și a fost dus în fața lui Galion, proconsulului Ahaei, fratele filozofului Seneca. Din Corint a scris primele sale Epistole, către Tesaloniceni. Pleacă apoi spre Efes, unde desfășura o *anume activitate creștină*, Apollos, un iudeu creștin învățat, din Alexandria,

cunoscător al Botezului lui Ioan. Se întoarce în Antiohia, via Cezareea și Ierusalim.

A treia călătorie misionară (54-58 d. Hr., *Fapte* 18, 23 - 21,15). A plecat tot din Antiohia, cu însoțitorii săi, vizitând comunitățile din Galatia, Frigia, și stăruind la Efes, doi ani și jumătate. Aici, în cetatea zeiței Artemis, activitatea lui a provocat o mișcare contra creștinilor, cauzată de argintarul Dimitrie. Mai târziu, Efesul va deveni reședința Apostolului Ioan, care avea jurisdicție asupra celor șapte Biserici din Asia, cărora le este adresată *Apocalipsa*. De aici, Pavel va pleca în Macedonia, în Iliria, la Corint, unde scrie *Epistola către Romani*. Trece apoi la Troia și ajunge la Milet, unde cheamă « pe presbiterii -preoții Bisericii din Efes ». De aici pleacă pe mare spre Tir, Ptolemaida, Cezareea Palestinei, și de aici la Ierusalim.

La Ierusalim povestește iudeilor activitatea sa misionară. Sfătuit de Iacob cel Mic, suportă prețul pentru curăția unor nazirei, dar în Templu este recunoscut, prins și atacat de iudei. De acum va începe *calvarul* Apostolului Pavel. Va vorbi iudeilor despre misiunea sa iar Claudius Lysias, comandantul gărzii din Ierusalim, îl salvează și-l închide în fortăreața Antonia. Se prezintă Sinedriului și va fi salvat de o conspirație a iudeilor, descoperită de nepotul său de soră. Este dus la Cezareea, unde, deși cetățean roman, este închis doi ani, de procuratorul Felix. Urmărit de iudeii din Ierusalim, care s-au jurat să-l vadă mort (*Fapte* 23, 14), Pavel se apără în față noului procurator, Festus, și în fața regelui Irod Agripa II. În cele din urmă, face apel la judecata împăratului.

Drumul pe apă a fost făcut sub pază, pe timp de toamnă și iarnă (*Fapte* cap. 27-28). Se pare că, în aceeași corabie au mers și acuzatorii săi, după cum ne relatează istoricul Iosif Flavius, în lucrarea *Vita 3 (Autobiografia sa)*, el însuși fiind unul dintre pasagerii corăbiei. După Iosif Flaviu, călătoria ar fi avut loc în anul 63 d. Hr., când istoricul iudeu împlinise 26 de ani.

Prezența creștinilor la Roma era o dovadă că *Evanghelia* pătrunsese aici înainte ca Apostolii Petru și Pavel să fi sosit în capitala Imperiului. Bucurându-se de o detenție ușoară, Pavel avea libertatea de a întări creștinismul aici. De acum înainte avem puține știri sigure despre activitatea Apostolului neamurilor, căci *Faptele Apostolilor*, se opresc aici cu relatarea evenimentelor din Biserica primară. După *Epistolele* sobornicești, se pare că Pavel a fost lăsat liber, și ar fi întreprins noi călătorii misionare, în Răsărit și, poate a mers și în

Spania, cum dorea, și cum afirmă Sfântul Clement Romanul, în prima sa *Epistolă către Corinteni*, scrisă către anul 96 d.Hr.

Împrejurările sfârșitului sunt neclare. Se pare că s-a întors la Roma, unde după o nouă detenție, a fost martirizat, foarte probabil în anul 67 d. Hr., în timpul lui Nero, la aceeași dată după tradiție cu Apostolul Petru. A fost îngropat pe *Via Ostia*, la Roma, unde permanent pelerinii creștini vin de secole să se închine la mormântul lui.

BIBLIOGRAFIE

- *** *Sfântul Andrei, Apostolul Românilor*, Iași, Trinitas, 1996.
- FARMER, David Hugh, *Dicționar al Sfinților*, Oxford, traducere de Mihai C. Udma și Elena Burlacu, argumentul și articolele consacrate sfinților români de prof. Univ. dr. Remus Rus, *Editura Enciclopedic*, București, 1999.
- CĂCIULĂ N. Olimp, *A cunoscut Iosif Flavius pe Sf. Apostol Pavel*, în *GB*, XX, nr. 1-2, 1961, pp. 77-111.
- BOCIAN, Martin, KRAUT, Ursula, LEZ, Iris, *Dicționar enciclopedic de personaje biblice*, traducere de Gabriela Danțiș și Herta Spuhn, Editura Enciclopedică, București, 1996.
- GABOR Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole – Editura Sofia*, București, 2003, 292 p.
- GALA GALACTION, *De la « mormântul gol » la porțile Damascului*, în *ST*, III, nr. 7-8, 1951. pp. 386-397.
- MOISESCU, prof. Iustin, *Activitatea Sfântului Apostol Pavel la Atena*, Iași, 1946.
- MARCU, pr. prof. Gr., *Saul din Tars*, Sibiu, 1939.
- PĂCURARIU, pr. prof. dr. Mircea, *Sfinți daco-romani și români*, Editura Tinitas, Iași, 1994.
- POPESCU, prof. dr. Emilian, *Izvoarele apostolice ale creștinismului românesc; Sfântul Apostol Andrei și Tomisul*, în *ST*, XLVI, nr. 1-3, 1994, pp. 80-88.
- Idem, *Creștinismul timpuriu pe teritoriul României. 1. Originile. 2. Bizanțul sau Roma?, Priveghind și lucrând pentru mântuire. Volum editat la aniversarea a 10 ani de arhipăstorire a Înalt Prea Sfințitului Daniel*,

- Mitropolitul Moldovei și Bucovinei*, în Editura Trinitas, Iași, 2000, p. 169-189.
- Idem, *Apostolii Andrei și Filip*, în *La cumpăna dintre milenii*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2000, p. 25-30 .
- RIZZO Francesco Paolo, *Biserica în primele secole. Linieri istorice*, Editura Serafica, Roman, 2002.
- ȚEPELEA Marius, *Considerații privind convertirea păgânilor la creștinism în secolele I-IV*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007.
- VERZAN, pr. dr. Sabin, *Sfântul Apostol Pavel*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1996.
- Idem, *Sfântul Apostol Andrei*, Editura Diacon Coresi, București, 1998.

ORGANIZAREA BISERICII PRIMARE. RAPORTUL CU IUDAISMUL. CĂDEREA IERUSALIMULUI

Biserica.

Comunitatea creștină înființată de către Sfinții Apostoli se numește încă de la început *Biserică Ekklisia*, *Biserica lui Dumnezeu*, *Biserica lui Hristos* (Fapte 2, 47; 5, 11; 8, 3). *Ecclesia* a rămas de atunci numele Bisericii, în îndoitul sens de adunare locală și de societate creștină. Sfântul Ignațiu al Antiohiei (+107) întrebuițează pentru prima dată în istoria creștinismului expresia de ***Biserică Universală - καθολικη Εκκλησια***, despre care spune că se află acolo unde este Hristos (*Epistola către Smirneni*, VIII), expresie care se găsește și în Martiriul Sfântului Policarp (+155), unde este numit ***Episcopul Bisericii Universale din Smirna***. Biserica a primit dintru început, de la Sfinții Apostoli, o anumită organizare, potrivită cu natura, caracterul și scopul ei.

Organizarea Bisericii.

Comunitatea din Ierusalim era grupată în jurul Apostolilor și condusă de ei, trăind în învățătura Apostolilor, în comuniune și în *frângerea pâinii și în rugăciuni* (*Fapte 2, 42*). Iacob, *fratele Domnului*, se bucura de mare autoritate în Comunitate și printre Apostoli. Și celelalte rude ale Mântuitorului erau respectate de creștini.

Faptele Apostolilor amintesc alături de Apostoli, și pe *presbiteri*, ca având un rol deosebit în viața comunităților. În mediul iudaic, acești presbiteri, formau, prin analogie cu bătrânii poporului iudeu, o categorie de creștini respectați pentru vârsta, înțelepciunea și credința lor. Diaconii, completau organele de conducere ale Bisericii din Ierusalim, ca ajutoari la cult și la agape.

Celelate comunități creștine erau organizate asemănător. Conducerea revenea Apostolilor fondatori. Aceștia, deși nu se stabileau definitiv într-o comunitate, le scriau, le vizitau și le supravegheau prin ucenici devotați. Conducerea locală era exercitată de către presbiteri-preoți și diaconi, așezați în aceste trepte de către Apostoli. Latura practică a slujirii lor, slujba cuvântului și caracterul sacerdotal al diaconiei (*Fapte 6,6*) sunt toate confirmate de textele neo-testamentare. Fiecare comunitate a avut diaconi pentru nevoile slujirii, după exemplul Bisericii din Ierusalim (*Filipeni 2,1; I Timotei 3, 8, 12*). Au existat în Biserica veche și femei, numite diaconițe, care ajutau la diferite servicii, îndeosebi la botezul femeilor și la mese, fără a primi însă hirotonia. Sfântul Apostol Pavel numește, în *Epistola către Romani*, scrisă în anul 58 d.Hr., și pe o diaconiță *Febe*, a Bisericii din Chenhrea.

Presbiterii.

La început se înțelegea prin acest nume și preoții și episcopii. Ei erau instituiți prin hirotonie, cu post și rugăciuni, de către Apostoli (*Fapte 14, 23*) sau de către episcopi (*Tit 1,5*). Sfântul Iacob îi îndeamnă pe cei bolnavi să se îndrepte *către acești preoți ai Bisericii*, spre a primi, prin rugăciuni, vindecare. De regulă ei erau mulți într-o comunitate și formau sfatul episcopilor (presbyteriu). În caz de vacanță sau în absența episcopului, colegiul preoților, prezbiterium, conducea și administra comunitatea și păstra legăturile cu celelalte Biserici. *Colegiul preoțesc din Alexandria*, atât timp cât provincia nu avea episcop, **hirotonea** pe noul ales. Preoților li se cereau anumite calități morale, nume bun, stima și încrederea credincioșilor. Sfântul Apostol Pavel scria lui Timotei că: «*preoții care își țin bine*

dregătoria să se învrednicească de îndoită cinste, mai ales cei ce se ostenesc cu cuvântul și cu învățătura » (I Timotei 5, 17). Încă dintru început se cerea o vârstă înaintată, deși mai târziu hotărârile sinoadelor în această privință diferă.

Episcopul era prezbiterul cel mai de seamă din fruntea comunității. Identitatea de nume la început, cu preoții (presbiter-episcop), nu poate induce în eroare asupra deosebirii lor. Dar cu mult mai mult decât numele, interesează funcțiile și cinstea, iar ele sunt deosebite.

Spre sfârșitul sec. I, cele trei categorii de slujitori erau bine diferențiate ca nume, ca atribuții și ca cinste. Sfântul Ignațiu, episcop al Antiohiei, afirma: « ...*Vă îndemn să vă străduiți să le faceți pe toate în unire cu Dumnezeu, având înfăptuitor, pe episcop, care este în locul lui Dumnezeu, pe preoți care sunt în locul soborului Apostolilor și pe diaconi care-mi sunt așa de dragi, căroră li s-a încredințat slujirea lui Iisus Hristos » (Epistola către Magnezieni VI). Sfătuind creștinii spre respectul de ierarhie, Sfântul Ignațiu îndeamnă, în Epistola către Tralieni, II, « când vă supuneți episcopului ca lui Iisus Hristos, îmi păreți că viețuiți nu după om, ci după Iisus Hristos...să nu faceți nimic fără episcop, ci să vă supuneți și preoțimii ca Apostolilor lui Hristos, nădejdea noastră... Trebuie ca și diaconii, ca slujitori ai tainelor lui Iisus Hristos, să placă tuturor în tot chipul, că nu sunt slujitori ai mâncărilor și băuturilor, ci slujitori ai lui Dumnezeu ».*

Tot Sfântul Ignațiu recomandă creștinilor, în Epistola către Smirneni VIII: « *cu toții urmați pe episcop, după cum Iisus Hristos pe Tatăl, iar pe preoți ca pe Apostoli; pe diaconi respectați-i ca pe porunca lui Dumnezeu ... Acea Euharistie să fie socotită bună care este făcută de episcop, sau de cel căruia episcopul i-a îngăduit. Unde se vede episcopul, acolo să fie și mulțimea credincioșilor, după cum unde este Iisus Hristos, acolo este și Biserica Universală ».*

Sfântul Clement Romanul (91-100), în prima sa *Scrisoare către Corinteni* (LX-LXIV), amintește cele trei trepte ale Ierarhiei creștine: episcopi, preoți și diaconi, pe care-i compară cu arhieriei, preoții și leviții Vechiului Testament.

Din scrierile neo-testamentare rezultă că episcopii, preoții și diaconii aveau în grija lor săvârșirea cultului, predicarea cuvântului, administrarea comunității, supravegherea vieții morale și impunerea disciplinei creștine.

Harismaticii. Au existat în Biserica primară, pentru un timp, unii creștini înzestrați de Dumnezeu, cu daruri și puteri supranaturale (*I Corinteni* 12, 28-30; comp. *Romani* 12, 6-8; *Efeseni* 4, 11), numite *harisme*, de la numele cărora ei s-au numit *harismatici*. Harismele au fost un dar special acordat Bisericii primare, pentru creșterea și consolidarea ei. După epoca apostolică, ele s-au stins treptat, iar cu timpul au încetat. Dintre ei cei mai însemnați sunt: Apostolii, proorocii, didascălii-învățătorii, evangheliștii, profeții (erau chiar femei profetese-fiicele diaconului Filip).

Raporturile cu Iudaismul.

Dificultățile întâmpinate de Sfântul Apostol Pavel din partea iudeilor, sinodul apostolic, discuția dintre Pavel și Petru la Antiohia, caracterizează aceste raporturi și ilustrează o stare de spirit deosebită. Creștinismul s-a evidențiat dintru început că era o religie spirituală, liberă și universală și de aceea nu se putea admite obligativitatea prescripțiilor Legii mozaice. Presiunea iudaizanților producea încă neînțelegeri și nemulțumiri. Pericolul iudaizării s-a menținut și după epoca apostolică, în comunitățile unde elementul iudaic era numeros. Evenimentele istorice au contribuit la separarea creștinismului de iudaism. Războiul iudaic a motivat plecarea creștinilor din Ierusalim și desolidarizarea lor de compatrioții revoltați.

Căderea Ierusalimului.

Purtarea procuratorilor și prezența armatei romane la Ierusalim producea nemulțumiri printre iudeii din Palestina, care suportau cu greu stăpânirea străină. Agrippa II a încercat la rugămintea procuratorului Gessus Florus să-i oprească pe iudei de a începe răscoala. Nu a fost ascultat cu toate că tentativa sa era aprobată și susținută de către căpeteniile religioase și de farisei. Acesta este și momentul, după unii istorici, al plecării comunității creștine din Ierusalim spre Pella, în Transiordania.

Partidul extremiștilor, condus la Ierusalim de un oarecare Eleazar, a provocat revolta. Soldații granizoanei romane, deși s-au predat, au fost masacrați. Insurgenții l-au asasinat și pe marele arhiereu Anania. În anul 66 d.Hr., iudeii au obținut prima victorie importantă împotriva legatului Siriei, Cestius Gallus, după care proclamă independența Statului. Din nefericire, ura lor comună

împotriva romanilor nu a fost suficientă pentru a-i face să depășească disensiunile grave dintre diversele grupuri, care va conduce spre o sinucidere a națiunii iudaice. Zeloții au fost trimiși în Idumeea, sub conducerea lui Eleazar. Orașul va fi condus de către marele preot Anna al II-lea și de un anume Iosif ben Gorion.

Iosif Flaviu a fost numit guvernator al Galileii, unde a întâlnit zeloții conduși de către Ioan din Giscala. Armata romană condusă de către generalul Vespasian recucerește cetățile apărute de insurgenți. Galileea este părăsită de zeloți, Ioan din Giscala refugiindu-se la Ierusalim, unde a preluat conducerea cetății și s-a dezlănțuit un război civil.

În anul 69 d.Hr., Vespasian este proclamat împărat de către armata Orientului, și se îndreaptă spre Roma pentru încoronare. Titus, fiul său, îi succede și va cuceri cetatea, în luna august a anului 70 d.Hr. La 10 august a fost cucerit și incendiat Templul, simbolul spiritual al națiunii iudaice, iar independența națională pierdută. Ierusalimul a devenit un morman de ruine, împlinindu-se astfel profeția Mântuitorului. Ultimele scânteie ale rezistenței iudaice se vor stinge abia odată cu cucerirea fortărețelor: Herodium și Macherus, și cu căderea celei mai puternice, Massada, de lângă Marea Moartă. Aici, asediații, dau foc cetății și se sinucid, pentru a nu da satisfacție cuceritorului.

Țara Sfântă a fost transformată într-o provincie imperială autonomă, își pierde numele de Iudeea și va primi pe cel de Palestina. Sinedriul a fost desființat iar instituția arhieriei odată cu acesta. Totul se transformă într-o catastrofă națională. Opt luni înaintea distrugerii Templului iudaic, este distrus, într-un incendiu la Roma, Capitoliul, cu templul lui Jupiter și Junona. Marile sanctuare, cel iudaic și cel păgân, dispar împreună. Templul fiind distrus, dispare și darea către acesta, care va fi percepută de acum înainte de către statul roman (*fiscus iudaicus*).

Iudeii se vor mai revolta, conduși de Simon Bar Kochba, datorită dorinței romanilor de a construi un nou oraș, *Aelia Capitolina*, în cinstea împăratului Adrian, care purta și numele Aeliu, și a unui templu în cinstea lui Jupiter Capitolinul, pe ruinele Templului lui Solomon. Acestea, ca și interzicerea circumciziunii iudaice, au provocat o ultimă și inutilă răscoală. Împăratul Adrian va interzice chiar accesul iudeilor în Ierusalim și exercitarea cultului credinței lor, o statuie a împăratului era plasată în centrul templului dedicat lui Jupiter, ridicat pe locul fostului templu sfânt.

În noua cetate se formează o comunitate de creștini provenind dintre păgâni. Pentru câteva secole o importanță mare o va căpăta comunitatea din Cezareea, care va deveni metropola creștină a Palestinei.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE:

- IOSIF FLAVIUS, *Istoria Războiului Iudeilor Împotriva Romanilor*, prefață de Răzvan Theodorescu, traducere de Gheneli Wolf și Ion Acsan, Editura Hasefer, București, 1997.
- Idem, *Antichități iudaice I. Cărțile I-X. De la facerea lumii până la captivitatea babilonică*, prefață de Răzvan Theodorescu, cuvânt asupra ediției, traducere și note de Ion Acsan, Editura Hasefer, București, 1999.
- Idem, *Antichități iudaice II. Cărțile XI-XX. De la refacerea templului până la răscoala împotriva lui Nero*, traducere note și indice de nume de Ion Acsan, Editura Hasefer, București, 2001.

LUCRĂRI ȘI STUDII:

- ALDEA Traian, *Povestea smochinului. Cauzele conflictului în societatea iudaică din secolul I d. Hr.*, Editura Academiei Române, București, 2006.
- *** *Dicționar de civilizație iudaică*, traducere de Șerban Velescu, București, 2000.
- DRÎMBA Ovidiu, *Istoria Culturii și Civilizației*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.
- *** *Enciclopedia civilizației romane*, coordonator prof. Dr. doc. Dumitru Tudor, Editura științifică și enciclopedică, București, 1982.
- GABOR Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole* – Editura Sofia, București, 2003, 292 p.
- MAUR Moșe, *Istoria Israelului. Din preistorie până în războiul de șase zile*, Oradea, 2000.
- MOISESCU Prof. Justin, *Ierarhia bisericească în epoca apostolică*, București, 1955.

- RĂMUREANU, preot prof. dr. Ioan..., *Istoria Bisericească Universală*, vol. I.
- *** *Scrierile Părinților Apostolici*, traducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, în *PSB*, vol. 1, București, 1979.
- RIZZO Francesco Paolo, *Biserica în primele secole. Linieri istorice*, Editura Serafica, Roman, 2002.
- STĂNESCU, Gheorghe, *Căderea Ierusalimului*, în *Revista Teologică*, XXXIII, nr. 3-4, 1943, p. 180-200 și nr. 7-8, 1943, p. 348-359 ; retipărit în volumul *Studii de Istorie Bisericească Universală și Patristică*, *Colecția Restituiri*, nr. 1. Editura Arhidiecezană, Cluj-Napoca, 1998, p. 23- 47.
- TOFANĂ, pr, lect. dr. Stelian, *Introducere în Studiul Noului Testament*, vol, 1..., București, 1997, pp. 292-296.
- ȚEPELEA Marius, *Considerații privind convertirea păgânilor la creștinism în secolele I-IV*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007.

PERSECUȚIILE. CAUZE GENERALE. LEGISLAȚIE, PROCEDURĂ, PEDEPSE.

Propagarea creștinismului a întâmpinat dintru început unele piedici și greutăți. Mântuitorul a profețit aceasta categoric, căci precizând ucenicilor săi prigoanele ce avea să îndure Biserica, Domnul le-a înfățișat ca inevitabile: « *Veți fi urâți de toți pentru numele Meu* », zice El (*Matei 10, 22*). Temeiul acestei uri îl arată apoi în următoarele cuvinte: « *Dacă voi ați fi din lume, lumea ar iubi pe ai săi; dar fiindcă nu sunteți din lume, ci Eu v-am ales pe voi din lume, de aceea vă urăște pe voi lumea* » (*Ioan 15, 19*).

Comunitatea creștină a avut dintru început martiri: pe Sfântul arhidiacon Ștefan, pe Sfântul Apostol Iacob, al lui Zevedeu, și pe creștinii prigoniți până la moarte de Saul. Iudeii au cauzat atât în interiorul Palestinei, cât și în Diaspora diferite prigoane. Îndepărtarea creștinilor de sinagogă, în diaspora, despărțirea lor de iudeii angajați în războiul iudaic, a făcut să crească și mai mult ura împotriva lor. Aceasta s-a manifestat fie prin persecuții sângeroase, fie prin calomnii și batjocuri la adresa lui Iisus Hristos, fie prin blesteme, ca în rugăciunea Șmone-esră. Din acest motiv, Tertulian numește sinagogile mai târziu « *fontes persecutionum* » (*Adversus Gnosticos, 9*).

Din partea păgânilor se vor ivi atacuri violente cauzate de interesul acestora, care trăiau din speculația superstițiilor poporului. Autoritatea romană, la început, a procedat legal, fie că nu a dat urmare cererii iudeilor, fie că a scos pe Apostoli din pericol.

Persecuțiile propriu-zise, îndurate de creștini din partea mulțimii păgâne și autorității romane, au fost mult mai grele și de lungă durată. Ele au început sub împăratul roman Nero (54-68 d.Hr.) și au durat până la începutul secolului al IV-lea. Persecuțiile nu au fost continui, dar au ținut ceva mai mult de jumătate din timpul acesta. Persecuțiile sunt numite de obicei după numele împăraților, în timpul cărora au avut loc. Nu se poate preciza cu siguranță numărul acestora.

În *Istoria Bisericească* și în *Cronica* sa, Eusebiu de Cezareea socotește zece persecuții fără a fundamenta această afirmație. Fericitul Ieronim, în versiunea latină a *Cronicii* lui Eusebiu, Sulpiciu Sever

(*Hist.* II, 29-33), Orosiu (*Hist.* VII, 27) și Fericitul Augustin (*De civ. Dei* XVIII, 52) reiau această considerație. Istoricii nu sunt de acord nici în privința enumerării împăraților care au persecutat Biserica. Lista lui Augustin pare a fi fost cea mai răspândită. Ea numește pe: Nero, Domițian, Traian, Marc Aureliu, Septimiu Sever, Maximin Tracul, Deciu, Valerian, Aurelian și Dioclețian. Lactanțiu (*De mortibus persecutorum*) nu socotește decât șase persecuții sub: Nero, Domițian, Deciu, Valerian, Aurelian și Dioclețian. Dar, el descrie pe larg măsurile represive luate de Maximian Hercule, Galeriu și Maximin Daia.

Lactanțiu socotește șase, Sulpiciu Sever nouă iar Augustin și Paul Orosiu zece. Persecuțiile pot fi împărțite în două sau trei perioade. Până la împăratul Deciu (249-251 d.Hr.), persecuțiile au fost *incidentale* și *locale*. De la Traian (98-117) se aplica de regulă, la judecarea creștinilor, rescriptul, o dispoziție oficială, provizorie și limitată. După acesta ele au devenit *sistematice* și *generale*, și se aplicau printr-un **edict** imperial, o veritabilă lege de Stat, în tot Imperiul. De acum înainte, Statul roman însuși încearcă distrugerea Bisericii creștine.

Din alt punct de vedere, domnia lui Septimiu Sever (193-211 d.Hr.) se poate socoti ca un moment nou în istoria persecuțiilor creștinilor, căci acest împărat a interzis prozelitismul creștin.

Cauzele generale ale persecuțiilor.

Cauzele generale ale persecuțiilor creștine sunt multe. Cele care au avut un rol mai important, fiindcă au constituit punctul de plecare al instigațiilor populare, au fost calomniile răspândite în popor. Ele se datorau în special diferenței enorme de nivel dintre Revelația creștină și superstițiile păgâne. Mulțimea își manifesta credința față de conducerea de Stat, păstrând orbește un complex de tradiții și prejudecăți, opunându-se astfel oricărei înnoiri religioase, pe care o aducea religia creștină.

Cauze religioase.

Contrastul dintre cele două credințe era evident și esențial. Păgânii nu aveau înțelegere pentru o religie fără temple, fără reprezentări plastice, fără zei și jertfe. Preoții păgâni și vânzătorii de animale de jertfă, sculptorii și turnătorii de statui, aveau interesul ca noua religie să fie interzisă și ațâțau poporul la vărsare de sânge, susținând că toate calamitățile naturale arată mânia zeilor împotriva ateilor creștini.

Romanii tolerau toate celelate religii, chiar iudaismul, dar socoteau pe creștini « *un soi de oameni cu superstiții noi și vătămătoare* » (Suetoniu, *Viața lui Nero* cap. XVI). Credința creștină era socotită o apostasie la religia strămoșilor, ateism, nelegiuire. Necunoașterea și neînțelegerea învățaturii creștine ducea la răstălmăciri și la acuzații grave, care făcea din creștinism un cult secret și periculos, magie și farmece.

Se imputa creștinilor că prezența lor împiedica efectul benefic al sacrificiilor religioase. Toate acestea ar fi adus mânia zeilor, care se deslănțuiau prin nenorociri asupra oamenilor. Tertulian, celebrul apologet creștin, se adresează cu ironie romanilor: « Dacă Tibrul inundă câmpiile, dacă, dimpotrivă, Nilul nu se revarsă peste ogoare, dacă cerul nu plouă, dacă se cutremură pământul, dacă este foamete, dacă se ivește vreo molimă, voi strigați îndată: Creștinii la leu! Atâția la unul singur? Vă rog, înainte de împăratul Tiberiu, adică de venirea lui Hristos, câte nenorociri n-au lovit Imperiul și cetatea Romei? » (*Apologeticum*, XL, 2-3).

Cauze politice

Strânsa legătură dintre religie, stat și viața publică scotea și mai mult în evidență contrastul dintre creștinism și păgânism. Obligațiile religioase erau adevărate datorii civice, mai ales pentru funcționari și militari. Creștinii erau socotiți drept dușmani ai Statului, nepracticanți ai acestor datorii străbune. Nici chiar unii dintre filozofi, precum: Cels și Porforiu, n-au putut trece peste prejudecățile mulțimii și cereau distrugerea și combaterea lui. Se admitea chiar practicarea noii religii, dar cu respectul public al cultului păgân.

Cultul împăratului.

Acesta constituia o adevărată religie de stat și era o obligație cetățenească. Apărut în provinciile Bitiniei și Asiei în epoca lui Octavian Augustus, cultul imperial va juca un rol însemnat în viața religioasă, publică și privată, încă din secolul I d.Hr. Puterea centrală se servea de cultul imperial pentru a verifica loialismul provinciilor supuse. Secolul al II-lea cunoaște un extraordinar progres al cultului imperial. De la Nerva până la Septimiu Sever toți împărații defuncți obțin apoteoza. Cultul imperial devine o rutină a administrației; are bugetul său, funcționari și calendar propriu. Comode obține de la un Senat aservit, încă din viață ca și Nero, dreptul de a fi trecut printre zeii publici. El preia diferite titluri divine și se va prezenta rând pe rând în Hersule, Mercur, Jupiter.

Cu toate că creștinismul a recunoscut dintru început necesitatea absolută a organizației statale și a predicat să se dea « *Cezarului cele ce sunt ale Cezarului* » și ca « tot sufletul să se supună înaltelor stăpâniri », el n-a putut aduce împăratului roman un cult ca lui Dumnezeu. Acest refuz a fost socotit o crimă religioasă și dumnezeiască, sacrilegiu, o ofensă a majestății imperiale (*crimen lesae majestatis*). El a fost agravat de faptul că creștinii se abțineau de la anumite meserii (cioplitori de zei), ori funcțiuni incompatibile cu credința lor, ca și la anumite manifestări publice. Faptul acesta a întărit convingerea că, ei creștinii, departe de a fi cetățeni loiali, gata de orice jertfă pentru patrie, sunt dimpotrivă inutili și primejdioși, într-o continuă stare de conspirație.

Cauze moral-sociale.

Prejudecățile și ura păgânilor se manifesta în aprecierile lor asupra vieții morale a creștinilor. Acestea erau cele mai calomnioase și mai periculoase: zvonuri necontrolate, calomniile absurde, care căutau să-i compromită pe creștini. Creștinii erau acuzați de crime rituale, de canibalism, de ospete thiestice, neînțelegând sensul Tainei Sfintei Euharistii. De asemenea erau considerați imorali, fiind acuzați că la ospetele lor comit desfrâuri, incesturi, ca Oedip, neînțelegând rostul și sensul agapei creștine. Acestora se adăugau acuzația de adorare a unui cap de măgar sau a soarelui. Fărădelegile ce li se atribuiau erau deci îngrozitoare: incesturi, rituri antropofagice, ucideri, se povestea că întunericul ascundea niște mistere nemaiauzite de depravare și cruzime. Încă din vremea lui Nero, poporul, cea mai mare parte a scriitorilor și mulți magistrați își închipuiau că toate aceste acuzații erau legate de numele și de profesiunea de creștin. Pe această opinie publică de ură și de rea credință s-a sprijinit Nero ca să acuze pe creștini. Pentru toate acestea creștinismul era socotit o religie odioasă, o superstiție rea iar creștinii un neam de oameni răufăcători.

Legislația și procedura de judecată.

În ce privește legislația și procedura de judecată, se pare că creștinismul a fost trecut în afara legii încă de la Nero și a rămas până în vremea lui Constantin cel Mare. Ca să poată fi tolerate cultele străine trebuiau de regulă să fie îngăduite prin lege. Creștinismul, ca religie *illicita*, putea fi urmărit pe baza unor decrete și legi existente, cu aplicare generală și specială. Astfel de legi erau: *Legea celor 12 table* (interzicea cultele străine și pedepsea magia); *Legea lui Traian contra asociațiilor nelegale* (a eteriilor, care interzicea adunările

nocturne); *Lex Julia de majestate* (care pedepsea manifestările dușmănoase față de poporul roman).

Istoricii nu sunt de acord în privința legislației și procedurii folosite. Unii consideră că creștinii erau urmăriți ca niște delincvenți de drept comun, pe baza unor măsuri administrative polițienești, pentru acuzațiile pe care le-am amintit. Alții consideră că ei erau socotiți tulburători ai ordinii publice și li se aplicau regulile dreptului de pedepsire a crimelor, mai arbitrar, după impresia judecătorului sau a mulțimii. Împotriva unor astfel de păreri se poate invoca mărturia apologetilor, care arătau că ei erau urmăriți pentru calitatea de creștini.

O altă categorie de istorici atestă folosirea unor legi speciale contra creștinilor. Tertulian și Sulpiciu Sever vorbesc despre un decret al lui Nero, din anul 64 d.Hr., concretizat în formula *Non licet esse vos=nu este permis ca voi să existați*, decret numit și **Institutum Neronianum** (Tertulian, *Apologeticum* IV, 4; *Ad Nationes* I, 7). În timpul lui Comod, se cunoaște un decret al Senatului, care interzicea creștinismul su formula *Non licet esse christianos=nu este permis să existe creștini*.

Autoritatea care judeca era, la Roma, prefectul orașului, iar în provincie guvernatorii, care aveau puteri polițienești și judecătorești.

Pedepsele.

În privința modului de arestare nu se făcea deosebire de vârstă, sex, situație socială, ca și în cazul pedepselor celor mai aspre. Uneori pedepsele variau în funcție de situația socială a creștinilor. Principiul condamnării era: cei nobili să fie deportați iar cei de jos decapitați. Pedepsele capitale erau pierderea libertății, a drepturilor civile, moartea. Legea romană, oricât de scelerată era, nu prevedea chinuirea deținuților, care a fost introdusă pentru a sili pe creștini să apostazieze. « Au fost introduse torturile - scrie Sfântul Ciprian, *Epistola XI* - torturi și chinuri fără sfârșit, fără scăpare de osândă, fără mângâiere la moarte; torturi care nu duceau ușor pe torturați la cunună, ci-i muceau așa de îndelungat până când slăbeau...pentru că venea îndată moartea. Pe aceștia nu numai că îi aruncau în temniță, îi împovărau cu lanțuri, le puneau picioarele și mâinile în cătușe;...ci născociau și torturi noi noi, cât mai meșteșugite. Pe cei prinși îi supuneau la prăjit desupra celui mai puternic jăratec, ca apoi zile întregi să-i chinuiască cu setea... Acestea erau timpurile când creștinii fiind totdeauna supuși la atacuri și la trădare, fugeau în pustie și în păduri, sau se ascundeau la morți, în catacombe, pentru ca acolo, în adunări micim la lumina unui opaiț de lut... să-și săvârșească slujbele

lor dumnezeiești, să asculte cuvântul lui Dumnezeu și să se împărtășească cu Sfintele Tine ». Pedepsa cu moartea era executată după gravitatea cazurilor și mai ales după condiția socială a celor condamnați: crucea pentru sclavi, focul și animalele pentru criminalii lipsiți de dreptul de cetățean și sabia pentru cetățeni.

În aceste condiții apar apologeții, adevărați candidați la moarte. Aceștia în loc să se ascundă în taină pentru a-și salva viața, și-au pus dimpotrivă, cu prețul vieții lor, toată știința și talentele lor în slujba apărării publice a creștinilor de pretutindeni. În aceste condiții ei au creat un nou gen literar, adevărate capodopere de scrieri creștine, « lacrimae rerum », scrise cu lacrimi și suspine.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE:

- EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească..*, în PSB, vol. 13.
 Idem, *Viața lui Constantin cel Mare*, studiu introductiv de prof. Dr. Emilian Popescu, traducere și note de radu Alexandrescu, în PSB, 14, Editura IBMBOR, București, 1991.
- LACTANȚIU, *De mortibus persecutorum (Despre morțile persecutorilor)*, traducere, studiu introductiv, note și comentarii de Claudiu T. Arieșan, Editura Amarcord, Timișoara, 2000.
- *** *Apologeți de limbă greacă*, traducere, note și indice de pr. prof. T. Bodogae, pr. prof. Olimp Căciulă, pr. prof. D. Fecioru, în PSB, vol. 2, București, 1980.
- *** *Apologeți de limbă latină*, traducere de prof. Nicolae Chițescu, Eliodor Constantinescu, Paul Papadopol și prof. David Popescu, introducere, note și indici de prof. Nicolae Chițescu, în PSB, vol. 3, București, 1981.
- *** *Actele Martirice*, studiu introductiv, traducere, note și comentarii de pr. prof. Ioan Rămureanu, în PSB, vol. 11, București, 1982.
- *** *Scrierile Părinților Apostolici*, traducere, note și indici de Pr. Dumitru Pecioru, în Colecția PSB, vol. 1, București, 1979.

LUCRĂRI și STUDII:

- ALDEA Traian, *Povestea smochinului. Cauzele conflictului în societatea iudaică din secolul I d. Hr.*, Editura Academiei Române, București, 2006.
- GABOR Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole – Editura Sofia*, București, 2003, 292 p.
- HERTLING Ludwig S.J., *Istoria Bisericii*, Editura Ars Longa, Iași, 1998.
- RĂMUREANU, pr. prof. dr. Ioan..., *Istoria Bisericească Universală*, vol. I
- MUNIER Charles, *L'Eglise dans l'Empire roman (Ile-IIIe siècle), IIIe partie Eglise et Cité*, Paris, 1979.
- RIZZO Francesco Paolo, *Biserica în primele secole. Linieri istorice*, Editura Serafica, Roman, 2002.
- ȚEPELEA Marius, *Considerații privind convertirea păgânilor la creștinism în secolele I-IV*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007.
- Idem, *Relațiile dintre creștini și păgâni înainte și după anul 313*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007.
- ZUGRAVU Nelu, ALBERT Ovidiu, *Scripta contra Christianos în secolele I-II*, Editura Presa Bună, Iași, 2003.

**PERSECUȚIILE PÂNĂ LA ÎMPĂRATUL COMOD
(64 - 192 d.Hr.)**

În urma informațiilor ajunse la Roma și la împăratul Tiberiu, potrivit unui vechi obicei de a se decreta un zeu la propunerea împăratului de către Senat, acesta ar fi încercat trecerea lui Hristos în Panteon. Senatul însă, neverificând cele cerute de Tiberiu, a votat împotriva. Tertulian ne informează, în *Apologeticum*, V, că Tiberiu « a rămas la părerea lui, amenințând cu primejdia vieții pe cei ce învinuiu pe creștini ».

Claudiu (41-54) a luat o măsură care a atins indirect pe creștini: alungând din Roma pe iudei, în anul 49, pentru tulburările ce se produceau din cauza lui « Chrestus » (Suetoniu, *Vita Claudii* 25,4).

Nero (54-68) a fost primul împărat persecutor, în adevăratul sens al cuvântului. La 19 iulie 64 a izbucnit un incendiu la Roma, pus la cale de împărat, în nebunia lui dorind a viziona un măreț spectacol și a construi apoi o nouă capitală. Nero a abătut acuzația asupra creștinilor, împotriva cărora a început o cruntă persecuție. Nefiind dovediți drept autori ai incendiului, ei au fost totuși condamnați ca dusmani publici, oameni periculoși prin superstiția lor. Istoricul Tacitus ne informează despre cruzimea acestei persecuții. Unii creștini erau îmbrăcați în piei de animale, sfâșiați de câini, alții răstigniți, alții unși cu rășină și arși pe rug, luminând noaptea grădinile lui Nero. După tradiție ar fi suferit martiriul și Sfinții Apostoli Petru și Pavel, în anul 67. Unii scriitori creștini susțin că Nero ar fi fost autorul unui decret prin care interzicea creștinismul, concretizat în formula « Non licet esse vos », numit *Institutum Neronianum* (Tertulian, *Apologeticum* II, 4; Sulpiciu Sever, *Historia sacra*, II, 29; Paul Orosiu, *Historiae adversus paganus*, VII, 5). Se crede că persecuția s-ar fi limitat la creștinii din Roma, dar nu se exclude și prelungirea ei în alte zone.

Domițian (81-96) a fost primul împărat roman care s-a autodivinizat, numindu-se *Dominus ac Deus*. Una din cauzele persecuției deslănțuite de el ar fi refuzul creștinilor de a plăti *fiscus iudaicus*, impozitul perceput de la iudei, după căderea Ierusalimului. Creștinii refuzând impozitul se dovedeau a nu fi iudei, și deci pierdeau dreptul de toleranță în Imperiu.

Domițian se temea de o eventuală revoltă a creștinilor în a uzurpa puterea imperială. De aceea, a chemat la sine - după cum ne informează Eusebiu, preluând o știre de la Hegesip - pe nepoții lui Iuda, fratele Domnului, ca urmași ai lui David și rude ale lui Iisus Hristos. Văzându-i oameni simpli i-a eliberat. Nu au fost cruțate nici rudele împăratului, vărul lui Flavius Clemens și soția acestuia Flavia Domitilla. După tradiție a fost exilat în insula Patmos și Sfântul Apostol și Evanghelist Ioan, în anul 96 d.Hr. Știrea că a fost dus la Roma și aruncat într-un vas cu ulei incins nu este adevărată.

Persecuția lui Domițian a fost mai mult un cat de capriciu de scurtă durată, iar el a fost ucis în urma unui complot. Succesorul lui, Nerva (96-98), a grațiat pe cei condamnați și n-a luat în considerație acuzațiile aduse împotriva creștinilor.

Traian (98-117) a fost un împărat persecutor, deși este considerat de către istorici ca un împărat drept și bun. El a reînnoit legea contra eteriilor și a dat cel dintâi *rescript*, care se păstrează, privitor la procedura care trebuie urmată față de creștini. Guvernatorul Bitiniei și Pontului, Pliniu cel Tânăr, între anii 111-112 d.Hr. trimite un raport împăratului privitor la expansiunea creștinismului și în același timp cere sfat în privința metodei de anchetare a creștinilor și asupra măsurilor de urmat. Pliniu mărturisește că anchetarea creștinilor i-a dezvăluit caracterul cu totul nevinovat al cultului lor, singura lor vină fiind aceea că: « *obișnuiau să se adune într-o anumită zi în zori, să înalțe pe rând cântare lui Hristos ca unui zeu.. Cu atât mai mult am crezut necesar să anchetez chiar prin torturi, ca să descopăr adevărul... N-am aflat altceva decât o superstiție lipsită de judecată, exagerată* ». De aceea a suspendat ancheta cerând sfat împăratului, dat fiind și « *numărul mare al celor implicați... oameni mulți de toate vârstele, de toate categoriile, bărbați și femei..* », încât templele păgâne « *erau apropae părăsite* » și ceremoniile păgâne « *multă vreme întrerupte* ».

Traian răspunde printr-o *scrisoare cu caracter de rescript*, considerată a fi prima reglementare a judecării creștinilor. Jurisprudența fixa principiile următoare: 1. creștinii nu trebuie a fi urmăriți din oficiu; 2. pedeapsă pentru cei care refuză sacrificiile zeilor; 3. iertare pentru cei care apostaziază de la Hristos; 4. respingerea denunțurilor anonime. *Rescriptul* lui Traian stabilește legal penalitatea creștinilor, nu pentru crime de drept comun ci pentru nume. Din punct de vedere juridic situația creștinilor rămânea nesigură și echivocă. Numai interzicerea denunțurilor anonime ușura situația creștinilor. Printre creștinii încununați cu moarte martirică în timpul lui menționăm pe *Sfântul Ignațiu al Antiohiei*, aruncat la fiare pe la 107-108, în timpul jocurilor organizate în cercul roman, în cinstea victoriei împotriva dacilor. De asemenea, episcopul Simeon al Ierusalimului, dintre rudele Mântuitorului, martirizat la vârsta de 120 de ani.

Adrian (117-138), ca și Traian a primit o scrisoare de la un guvernator de provincie, Serenius Granianus, privitoare la creștini. El răspunde, succesorului acestuia, Minucius Fundanus, în sensul rescriptului lui Traian. Scrisoarea redată de Sfântul Justin Martirul și Filozoful, în *Apologia I*, 68, și de Eusebiu de Cezareea în *HE*, 9, 1-3, precizează poziția lui Adrian: « *Socotim că chestiunea aceasta - urmărirea și crecetarea creștinilor n.n. - nu trebuie să rămână*

necercetată, pentru că nici oamenii să nu se tulbure și nici să nu se dea calomniatorilor prilej de a-și manifesta răutatea... Și, s-ar cuveni mult mai mult ca, dacă cineva ar voi să aducă vreo acuzație, pe aceasta să o cunoști în prealabil... Dar, pe Hercule, dacă cineva ar propune ceva din calomnie, fii atent asupra răutății acesteia și caută ca ea să fie răzbunată ».

Împăratului Adrian i s-ar fi adresat primele *Apologii* de către: Codratos (Quadratus) și, poate, de Aristide, la Atena. Tot în timpul lui s-au răsculat iudeii, între anii 132-135, sub conducerea unui fals Mesia, supranumit *Fiul Stelei*, care începuse a persecuta pe creștinii din Ierusalim și Palestina.

Antonin Piosul (138-161), deși un împărat pașnic și onest, nu a putut opri poporul și guvernatorii de provincii în a nu respecta rescriptul lui Adrian. Conservator în materie de religie, Antonin caută a reînvia vechile culte și pietatea antică. Riturile încremenite ale cultelor tradiționale nu erau suficiente pentru a mulțumi neliniștea religioasă. Spiritele se întorc spre astrologie și spre cultele orientale: Isis, Cibele, Attis, Mithra. **Creștinismul profită de această nouă sete de religiozitate, dar administrația publică declanșează mișcări ostile, stimulată de indignarea poporului. În provinciile asiatice, prospere, loiale, dar superstițioase în același timp, particularismul creștinilor este resimțit ca o provocare.** O serie de cutremure, petrecute între 142-155 d.Hr., sunt interpretate ca o dezlănțuire a mâniei zeilor.

La Smirna s-a dezlănțuit o persecuție, datorită căreia au suferit martiriul 11 creștini și a fost eliberat un apostat. La cererea mulțimii a fost arestat și judecat *bătrânul episcop Policarp*, străpuns pe rug cu un pumnal și ars în ciroul din cetate. După mărturia lui Eusebiu HE, IV, 26, 10, Antonin Piosul ar fi scris grecilor din provincia Ahaia: Larisa, Tesalonic și Atena, cerându-le să oprească persecutarea creștinilor. Justin Martirul ar fi adresat cele două *Apologii* ale sale, între anii 150-160, împăratului Antonin Piosul, fiilor săi adoptivi: Marcu Aureliu și Lucius Verus, cât și Sacrul Senat Roman.

Domnia împăratului filozof, **Marcu Aureliu (161-180)**, este jalonată de un număr important de violențe, a căror victime au fost creștinii. Întreaga sa politică religioasă a fost influențată de ideile filozofiei stoice. El a pornit persecuția împotriva creștinilor folosindu-se de legea de excepție, atribuită lui Nero: *Non licet esse vos*. Cauze întâmplătoare au contribuit, de asemenea, la agitația mulțimii:

inundații, epidemii, războaie, dar și influența retorilor și scriitorilor păgâni: Fronton și Cels.

Printre creștinii care au suferit martiriul la Roma amintim pe tânăra fecioară *Cecilia*, condamnată la moarte pentru că nu a sacrificat zeilor, și apologetul și filozoful creștin, *Justin Martirul*, urât de rivalii săi păgâni (Crescens mai ales), și condamnat împreună cu alți șase creștini. Mai grea s-a arătat persecuția în Galia, în cetățile Vienna și Lugdunum (Lyon). La Lugdunum a suferit, printre alții, martiriul bătrânul episcop *Pontion*, în vârstă de 90 de ani. Pentru Galia, Marcu Aureliu a dat un *rescrit*, care ordona eliberarea apostataților și condamnarea celorlalți.

Împăratului i se atribuie totuși un *edict* de toleranță pentru creștini, acordat, se pare în 174 d.Hr., în urma victoriei armatei romane împotriva *quazilor și marcomanilor*, în *Germania*. Cu acest prilej, creștinii înrolați în armata romană, la rugăciunea lor, ar fi salvat în timpul unei secete viețile soldaților. În urma rugăciunii *Dumnezeul creștinilor* a adus o ploaie rece în zona armatei romane, și grindină în zona adversarilor (Justin Martirul, *Apologia* I, dar se pare că este un apocrif, informație preluată și de Tertulian, *Apologeticum*, V, 6). Tațian Asirianul și Atenagora Ateneianul i-ar fi adresat lui Marcu Aureliu apologiile lor: *Cuvânt către greci* - una dintre cele mai originale apologii creștine din sec. II - și respectiv *Solie în favoarea creștinilor* (spre 177-180). De asemenea, Meliton, episcop al Bisericii din Sardes, i-a prezentat împăratului o *Apologie* (Eusebiu în *HE*, IV, 26, 5-11 redă fragmente din acesta).

Comodus (180-192), un împărat « vulgar și spurcat la gură, mai crud decât Domițian și mai dur decât Nero » cum îl caracteriza *Historia Augusta* (XIX, 2), a lăsat conducerea Imperiului pe mâinile unor favoriți corupți și abuzivi.

Persecuții locale se semnalează în Africa (180) și în Asia (184-185), dar motivele declanșării lor nu se cunosc. La Scili, în Africa au fost martirizași, 12 creștini, cunoscuți sub numele de *grupul de martiri scilitani*. **Actul lor martiric este primul document creștin de limbă latină.** Cel mai însemnat martir al persecuției este un roman cult, poate un senator, *Apollonius*, denunțat de către sclavul său, a fost decapitat la Roma, probabil în anul 184. În același timp, cu împăratul Comodus se vede progresul Creștinismului, în chiar palatul regal. S-a emis ipoteza și unei alte influențe exercitate către Comodus, de un anume Prosenesius, membru al corpului de control financiar al Imperiului și de o sclavă, Marcia, favorita împăratului. Aceasta, cel

puțin o catehumenă, a pătruns în palatul imperial și a primit curând toate onorurile unei împărătese. Supranumită *concupina* datorită originii sale inferioare, Marcia, devenită soția împăratului, obține eliberarea unor condamnați la muncă silnică în minele din Sardinia. Se pare că lista a obținut-o de la episcopul Romei, și rugată pentru acest serviciu de către fostul ei tutore, eunucul *Iachint*, membru al *prezbiteriului* din roman. Poate Dumnezeu l-a pedepsit pe Comodus, după cum vedem, de altfel, din Lactanțiu *De mortibus persecutorum*, căci a fost asasinat. Cu el se încheie dinastia Antoninilor, venind pe tron împărați neromani.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE:

- EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească...*, în *PSB*, vol. 13, traducere, studiu, note și comentarii de Pr. Prof. T. Bodogae, București, 1987.
- Idem, *Viața lui Constantin cel Mare*, studiu introductiv de prof. Dr. Emilian Popescu, traducere și note de radu Alexandrescu, în *PSB*, 14, Editura *IBMBOR*, București, 1991.
- LACTANȚIU, *De mortibus persecutorum* (*Despre morțile persecutorilor*), traducere, studiu introductiv, note și comentarii de Claudiu T. Arieșan, Editura *Amarcord*, Timișoara, 2000.
- *** *Apologeți de limbă greacă*, traducere, note și indice de pr. prof. T. Bodogae, pr. prof. Olimp Căciulă, pr. prof. D. Fecioru, în *PSB*, vol. 2, București, 1980.
- *** *Apologeți de limbă latină*, traducere de prof. Nicolae Chițescu, Eliodor Constantinescu, Paul Papadopol și prof. David Popescu, introducere, note și indici de prof. Nicolae Chițescu, în *PSB*, vol. 3, București, 1981.
- *** *Actele Martirice*, studiu introductiv, traducere, note și comentarii de pr. prof. Ioan Rămureanu, în *PSB*, vol. 11, București, 1982.

*** *Scrierile Părinților Apostolici*, traducere, note și indici de Pr. Dumitru Pecioru, în Colecția *PSB*, vol. 1, București, 1979.

LUCRĂRI ȘI STUDII:

ALDEA Traian, *Povestea smochinului. Cauzele conflictului în societatea iudaică din secolul I d. Hr.*, Editura Academiei Române, București, 2006.

GABOR Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole* – Editura Sofia, București, 2003, 292 p.

HERTLING Ludwig S.J., *Istoria Bisericii*, Editura *Ars Longa*, Iași, 1998.

RĂMUREANU, pr. prof. dr. Ioan..., *Istoria Bisericească Universală*, vol. I

MUNIER Charles, *L'Eglise dans l'Empire roman (Ile-IIIe siècle), IIIe partie Eglise et Cité*, Paris, 1979.

RIZZO Francesco Paolo, *Biserica în primele secole. Linieri istorice*, Editura Serafica, Roman, 2002.

ȚEPELEA Marius, *Considerații privind convertirea păgânilor la creștinism în secolele I-IV*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007.

Idem, *Relațiile dintre creștini și păgâni înainte și după anul 313*, , Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007.

Idem, *Dioclețian și persecuțiile împotriva creștinilor*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2008.

ZUGRAVU Nelu, ALBERT Ovidiu, *Scripta contra Christianos în secolele I-II*, Editura Presa Bună, Iași, 2003.

PERSECUȚIILE DE LA SEPTIMIU SEVER PÂNĂ LA AURELIAN (193-275)

Cu moartea lui Comodus începe o perioadă de grea criză în istoria Imperiului roman. Tronul este disputat, organismul de stat zdruncinat și uneori amenințat cu prăbușirea. Criza nu este numai politică sau militară ci și socială și religioasă. Curentul sincretist devine mai puternic, crescând influența cultelor orientale, a Mithraismului, mai ales. Persecutorii vor căuta să lovească nu numai pe creștini, ci și Biserica în dezvoltarea sa. Ascensiunea la Imperiu a lui Septimiu Sever deschide o nouă perioadă a raporturilor dintre Statul roman și Biserică. Sub Antonini, problema creștină a fost reglată în cadrul administrației provinciale, de către guvernatorii solicitați de evenimente locale născute din aversiunea populației față de creștini. După a doua jumătate a secolului al III-lea, vom vedea că însuși împărații vor începe organizarea sistematică și generală a urmăririi creștinilor. Acest regim se prefigurează odată cu Septimiu Sever, dar cel mai adesea păgânii vor fi victima animozității păgâne, până la Deciu.

Mai multe indicii lăsă să se înțeleagă că de la sfârșitul secolului al II-lea, problema creștină ia o altă dimensiune. Creștinismul câștigă teren în detrimentul cultelor păgâne, în special câștigă clasele superioare. Prin acordarea de către Caracalla, în anul 212, dreptul de cetățenie romană tuturor locuitorilor Imperiului, problemele religioase vor căpăta o importanță politică acum. În discursul program pe care-l rostește la Mecena, Dio Cassius cere împăratului interzicerea *ateismului* și obligativitatea cultului *zeilor Patriei*. Aluzia la creștini era transparentă.

Septimiu Sever (193-211) ar fi ținut la palat un creștin, *Proculus Torpacion*, care l-ar fi vindecat de o boală. În prima parte a domniei creștinii s-au bucurat de toleranță. Apoi persecuția a izbucnit violent în Africa, în anul 197 d.Hr. datorită ostilității populației păgâne și a guvernatorului. Împăratul devine el însuși persecutor. Printr-un edict sau rescript dat din Orient la 200 sau 201, în urma unor mișcări din Palestina, Septimiu Sever interzice prozelitismul iudaic. Mai apoi, în 201 sau 202 interzice și prozelitismul creștin. Măsura lui

Septimiu Sever lovea direct Biserica în activitatea misionară și în dezvoltarea ei.

La Alexandria a suferit martiriul, între alți creștini, *Leonida*, tatăl lui Origen. Chiar Origen ar fi dorit martiriul. Școala catehetică din Alexandria a fost închisă. *Clement Alexandrinul* (+215-216), conducătorul ei, a părăsit Egiptul. Școala va fi redeschisă, cu mari eforturi, de către Origen. Unii dintre elevii lui, și dintre catehumeni ar fi suferit martiriul.

Persecuția a cauzat morți martirice și în Africa, unde a suferit un grup de creștini, în frunte cu o tânără fecioară romană, de 20 de ani, *Perpetua și cu Felicitas*, din serviciul ei, în martie 202 sau 203. Persecuția a făcut victime și în Capadocia, unde montanismul, prin valul său de neoprofetism, înfierbânta spiritele creștine. Se pare că a suferit martiriul și *Sfântul Irineu* (+202), episcopul Lyonului.

Acum intervine în *Istorie* Dumnezeu, prin Tertulian (n. 150-160), un păgân foarte învățat, și cu o bună stare materială, care rămâne uimit de credința și curajul creștinilor, și renunță la tot pentru a îmbrățișa noua credință. Acesta redactează, între anii 197-202, cele trei lucrări principale de apărare a creștinilor: *Ad Nationes*, *Apologeticum* și *Exhortatio ad martyras*. Se pare că lucrările sale apologetice au fost citite de către guvernatorii de provincie, și foarte puțin probabil de către împărat.

Sub **Caracalla (211-217)** izbucnește din nou persecuția violentă în Africa. Motivul ar fi fost refuzul unui subofițer creștin de a purta pe cap o coroană de lauri, cu prilejul unei ceremonii cu caracter religios, în cinstea înmărașilor Caracalla și Geta (Tertulian, *Ad scapulam*).

Avitus Bassianus, cunoscut sub numele de **Heliogabal (218-222)** - după numele zeului al cărui preot era -, dorea a supune zeului său solar toate cultele, inclusiv pe cel creștin. Aelius Lampridius, biograful său din *Historia Augusta III*, relatează despre el că ar fi dorit a reuni, pe Palatin într-un Heliogabalum, simbolurile tuturor cultelor, chiar și pe cele ale cultului creștin. Cu toate acestea avea să rezerve creștinismului grele încercări.

Alexandru Sever (222-235) menține influența siriană și orientală asupra politicii religioase a Imperiului. Urcând pe tron la numai 14 ani, va sta totuși sub influența mamei sale, Julia Mamaea, care arăta un interes deosebit creștinismului. Aceasta a consultat teologii cei mai renumiți ai timpului: pe Ipolit, care-i dedică lucrarea *Despre Înviere*, și pe Origen, chemat special pentru ea la Antiohia (

Eusebiu, *HE*, VI, 21, 3, probabil în anii 224-225). Tot el acceptă cu plăcere prezența creștinilor la palat (*HE*, VI, 28). Îi încredințează lui Sextius Iulius Africanus conducerea bibliotecii Panteonului. Potrivit *Istoriei Auguste*, 4, 51, el a poruncit să se graveze pe pereții reședinței sale maxima creștină *regula de aur*: « *Precum voiți să vă faceți vouă oamenii faceți-le și voi asemenea* » (*Matei* 7, 12; *Luca* 6, 31). Dacă ar fi iarăși să dăm crezare *Istoriei Auguste* 4, 29, Alexandru Sever ar fi organizat o sală de rugăciuni, închinată zeilor *lari* - protectori ai casei - (zeii *mani* fiind divinități răufăcătoare). În această sală numită *lalarium* erau cinstiți împreună Orfeu, Apoloniu de Tyana (filozof neopitagoreic din sec. I d.Hr. care profesa o învățătură despre un Dumnezeu Unul, distinct de restul zeilor), Avraam și Hristos, alături de Alexandru cel Mare și de unii împărați divinizați.

Se pare, de asemenea, că ar fi vorba de un nou regim juridic în perioada domniei lui. Lampridius istorisește (*Historia Augusta* 4, 29) acordarea unui teren, în apropierea Viei Appia, de către împărat, creștinilor pentru construcția unei Biserici. Terenul era în dispută cu corporația *popinarilor* - a *cârciumarilor*, care dorea ridicarea unei noi cârciumi. Istoricul chiar menționează că împăratul ar fi acordat creștinilor o recunoaștere legală: *Christianus esse passus est* (*HA*, 4, 22).

Maximin Tracul (235-238) a dat un edict în care ordona « *uciderea conducătorilor Bisericii, vinovați de învățătura cea după Evanghelie* » (Eusebiu *HE*, VI, 28). În aplicarea ei, măsura a lovit și pe preoți și pe diaconi. Au suferit martiriul cei doi episcopi rivali ai Romei: Ponțian și Ipolit (+235).

Filip Arabul (244-249) a fost tolerant cu creștinii. Împreună cu soția sa Otacilia Severa, era în corespondență cu Origen. Eusebiu ar fi văzut o parte din corespondența aceasta. Bunăvoința pe care o manifestă creștinilor acreditează tradiția apartenenței sale la Biserică. Fericitul Ieronim, în *De viris Illustribus* 54, afirmă că Filip Arabul ar fi fost creștin: « *primus de regibus Romanis christianus fuit* ».

Același Eusebiu de Cezarea crede că împăratul era creștin și chiar participa la rugăciunile Bisericii. Voind să asiste în noaptea de Paști, în Biserica din Antiohia, a fost respins de episcopul Vavila, spre a face mai întâi penitență pentru uciderea lui Gordian III.

În timpul lui Filip Arabul a izbucnit o persecuție violentă împotriva creștinilor din Egipt, la instigația unui mag și poet păgân.

Deciu (249-251) a acționat împotriva politicii înaintașului său, care favorizase creștinismul. Vedea în acesta un element

dizolvant pentru unitatea Imperiului. Din rațiuni de Stat, Deciu declanșează o persecuție generală, decretată prin lege. În anul 249 d.Hr. dă un edict de persecuție, pierdut astăzi, dar despre care se cunoaște că a fost aplicat. Toți cei bănuți de creștinism trebuiau să se prezinte în fața unei comisii de stat pentru a săvârși acte de adeziune la păgânism. Au suferit mai ales clericii și creștinii mai de seamă. În același timp edictul a provocat numeroase apostasii.

Cei ce au suferit martiriul și au mărturisit credința au fost numeroși. Printre aceștia menționăm pe episcopii: Fabian al Romei, Alexandru al Ierusalimului și Vavila al Antiohiei. Origen a fost arestat la Cezareea Palestinei, suferind nemumărate torturi (Eusebiu *HE*, VI, 39, 5). În multe locuri episcopii și credincioșii au reușit să se refugieze, cum a fost cazul episcopilor: Ciprian al Cartaginei, Dionisie al Alexandriei și Grigorie al Neocezareei (*Taumaturgul*). Persecuția s-a sfârșit după un an, fără a reuși ce-și propusese: organizarea Bisericii se dovedise a fi puternică. Și odată cu ea și Deciu dispare de pe scena politică a Imperiului, fiind ucis în lupta contra goșilor, la Abrittus, în Dobrogea, fiind primul împărat roman care cădea pe câmpul de luptă.

Apostafii (lapsi) au constituit o grea problemă pentru Biserică după perioada de persecuție. Potrivit gradului de apostasie, aceștia au fost împărțiți în patru categorii: *sacrificati*-cei ce au sacrificat; *thurificati*-cei ce au adus sacrificii de tămâie; *libellatici*-cei ce au obținut un certificat *libellus* din partea autorităților precum că au sacrificat, fără a face acest lucru; *acta facientes*-cei ce au declarat că nu sunt creștini. Biserica Romei a putut alege un succesori episcopului martir Flavian. Corneliu, partizan al măsurilor de toleranță față de *lapsi* a fost ales contra rigoristului Novațian. La Cartagina, episcopul Ciprian reîntors, lămurește problema *lapsilor* prin scrierea sa *De lapsis* și prin sinoadele convocate. S-a atabilit obligativitatea penitenței pentru cei căzuți. Măsurile au fost comunicate și lui Corneliu la Roma, care a fost de acord cu acestea.

Sub urmașul său **Trebonius Gallus (251-253)**, care reia persecuția, se pare a suferit martirul episcopul Corneliu al Romei.

Valerian (253-260) la începutul domniei sale a fost tolerant cu creștinii, care se găseau în număr mare și în palatul imperial. Crezându-se că Biserica deține o mare avere, foarte necesară Imperiului în situația de criză în care se află, la îndemnul trezorierului Macrian, (foarte probabil conducătorul magilor egipteni cf. Eusebiu *HE*, VII, 10, 3-4) împăratul ordonă o persecuție. Edictele din anii 257

și 258 ordonau atât arestarea creștinilor și obligativitatea sacrificiilor, dar și confiscarea averilor. Au suferit martiriul, printre alții, Sfântul Ciprian, episcopul Cartaginei, diaconul Laurențiu, la Roma. La Utica, în Africa, au fost aruncați într-o groapă cu var nestins, 153 de creștini, cunoscuți sub numele de *massa candida*. Valerian a fost luat prizonier, într-o luptă cu perșii, în anul 260. A fost jupuit de piele și corpul umplut cu paie și astfel a fost spânzurat într-un templu, spre rușinea romanilor.

Fiul și urmașul său la domnie **Gallienus (260-268)** impresionat de moartea tatălui său acordă libertate creștinilor. Îngrijorat de către situația grea din Imperiu, influențat poate și de soția sa Salomina, simpatizantă a creștinilor, Gallienus a dat un rescript de toleranță, comunicat prin scrisori episcopilor. Textul rescriptului este redat de către Eusebiu de Cezareea în *HE*, VII, 13. El este adresat episcopilor din Africa, și sunt menționați: Dionisie, Pinnas și Demetriu: « *Am poruncit să fie propovăduită în întreaga lume binefacerea decretelor mele milostive pentru ca să se redea peste tot locașurile de cult și ca să vă puteți bucura și voi de dispoziția decretului meu, încât nimeni să nu vă mai supere cu nimic. Ceea ce vi se îngăduie să faceți a și fost dispus de mine pe cât s-a putut încă de mult timp. De aceea Aurelius Quirinius, întâi stătătorul treburilor publice, va veghea ca ordonanța pe care am dat-o să fie adusă la îndeplinire* ». Deci, episcopii respectivi sunt recunoscuți ca reprezentanți de drept ai Bisericii creștine și administratori ai bunurilor care aparțin comunității.

Aurelian (270-275) se consacră cultului Soarelui-Mithraismul, reprezentantul lui **Sol invictus** pe pământ. Acesta a devenit zeul principal al Imperiului. În primii ani de domnie Aurelian a fost tolerant față de creștini. Sub domnia lui a avut loc un eveniment a cărui importanță pentru Biserică a fost de nenumărate ori subliniată.

Episcopul Antiohiei, Pavel de Samosata, iubitor de renume și glorie, ajuns demnitar (ducenarius-procurator) al reginei Zenobia⁴, a regatului Palmirei din Siria, dezlipit de Imperiu. Pentru această funcție era retribuit cu un salariu destul de mare, de 200.000 de sesterți. Erezia antitrinitară profesată de către Pavel fusese analizată și condamnată de două sau trei sinoade, între anii 264-267, la care au

---

⁴ Se știe că Odenatus, soțul Zenoviei, adusese mari servicii Imperiului Roman, învingând pe perși. După moartea subită a soțului, Zenovia a anexat și Egiptul și parte din Asia Mică, formând un stat independent de Roma.

participat printre alții: Helenus de Tars, Grigorie Taumaturgul și fratele său Atenodor. Pavel a fost depus și înlocuit cu Domnus care, mult timp nu și-a putut ocupa scaunul episcopal, din cauza protecției de care se bucura Pavel. Creștinii au făcut apel la Aurelian și se pare că au fost implicați și episcopii din Italia și din Roma. Căci după ce a cucerit regatul, în anii 272-273, Aurelian a dat o decizie favorabilă lui Domnus, pentru că era în comuniune cu episcopii din Italia și Roma.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE:

- *** *Actele Martirice*, studiu introductiv, traducere, note și comentarii de pr. prof. Ioan Rămureanu, în *PSB*, vol. 11, București, 1982.
- EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească.*, în *PSB*, vol. 13, traducere, studiu, note și comentarii de Pr. Prof. T. Bodogae, București, 1987.
- Idem, *Viața lui Constantin cel Mare*, studiu introductiv de prof. Dr. Emilian Popescu, traducere și note de radu Alexandrescu, în *PSB*, 14, Editura IBMBOR, București, 1991.
- LACTANȚIU, *De mortibus persecutorum* (*Despre morțile persecutorilor*), traducere, studiu introductiv, note și comentarii de Claudiu T. Arieșan, Editura Amarcord, Timișoara, 2000.
- TERTULIAN, *Apologeticul*, traducere de Eliodor Constantinescu, revizuită de prof. David Popescu, introducere, note și indici de prof. Nicoale Chițescu, în *PSB*, vol. 3.

LUCRĂRI ȘI STUDII:

- DRÎMBA Ovidiu, *Istoria Culturii și Civilizației*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.
- *** *Enciclopedia civilizației romane*, coordonator prof. Dr. doc. Dumitru Tudor, Editura științifică și enciclopedică, București, 1982.
- ALDEA Traian, *Povestea smochinului. Cauzele conflictului în societatea iudaică din secolul I d. Hr.*, Editura Academiei Române, București, 2006.
- GABOR Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole* – Editura

- Sofia, București, 2003, 292 p.
- HERTLING Ludwig S.J., *Istoria Bisericii*, Editura Ars Longa, Iași, 1998.
- RĂMUREANU, pr. prof. dr. Ioan..., *Istoria Bisericească Universală*, vol. I.
- RIZZO Francesco Paolo, *Biserica în primele secole. Linieri istorice*, Editura Serafica, Roman, 2002.
- MUNIER Charles, *L'Eglise dans l'Empire roman (IIe-IIIe siècle), IIIe partie Eglise et Cité*, Paris, 1979.
- RIZZO Francesco Paolo, *Biserica în primele secole. Linieri istorice*, Editura Serafica, Roman, 2002.
- ȚEPELEA Marius, *Considerații privind convertirea păgânilor la creștinism în secolele I-IV*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007.
- Idem, *Relațiile dintre creștini și păgâni înainte și după anul 313*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007.
- Idem, *Dioclețian și persecuțiile împotriva creștinilor*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2008.
- ZUGRAVU Nelu, ALBERT Ovidiu, *Scripta contra Christianos în secolele I-II*, Editura Presa Bună, Iași, 2003.

PERSECUȚIILE SUB DIOCLEȚIAN ȘI URMAȘII LUI

Dioclețian (284/285-305) este cel mai însemnat dintre împărații ilirieni, care, deși, provenind dintr-o clasă socială inferioară, s-a distins în armată. În timpul primilor 15 ani ai domniei sale, creștinii nu au fost neliniștiți, dimpotrivă unii erau chiar în slujba acestuia, cum a fost cazul lui Dorotei și Gorgoniu, cameristii împăratului (Eusebiu, *HE*, VIII, 1, 1-6). Împăratul își consacră întreaga sa energie restaurării puterii imperiale, reformării armatei, administrației și finanțelor.

Reforma începută de el, dar desăvârșită de Constantin cel Mare, a dat Imperiului un caracter de stat monarhic absolut. Sistemul politic al *principatului*, inaugurat de către August, s-a transformat în dominat, când împăratul, *dominus*, avea întreaga putere în Stat. Pentru o mai ușoară conducere, Dioclețian a acordat fostului său tovarăș de

arme, generalului Maximian, titlul de *cezár*, și apoi de *august* și *protaugust*, încredințându-i Occidentul, Imperiul păstrându-și caracterul unitar.

Cei doi și-au luat apoi câte un cezár: Dioclețian, pe ginerele său Galeriu, iar Maximian Herculus pe Constanțius Chlorus, care va și deveni ginerele acestuia, divorțând de soția sa Elena, cu care a avut un fiu, pe viitorul împărat Constantin cel Mare.

Toleranța acordată creștinilor, la începutul domniei, de către Dioclețian, a condus istoricii să considere responsabil de persecuții pe cezárul Galeriu, un fanatic dușman al creștinismului, și a cărui mamă provenea din cetatea Romula-Reșca, din Oltenia de astăzi. (A fost influențat de mama sa să persecute pe creștini cf. Lactanțiu, *De mortibus persecutorum*, IX, martor privilegiat al evenimentelor, viitorul *preceptor* al fiului lui Constantin, Crispus).

În urma unei victorii împotriva perșilor, în anul 297, Galeriu a trecut la o curăție a armatei de elementele maniheice și creștine. La Durostorum (Siliștra), au fost martirizați veteranul Iuliu, și soldații: Hesichius, Nicandru, Marcian, Pasistrate și Valentinian. La cumpăna celor două veacuri, II și III, au suferit martiriul la Halmyris, preotul Epictet și tânărul Astion, refugiați din Asia Mică. Măsurile luate de Dioclețian se înscriu într-o politică generală de apărare a cultelor tradiționale romane. Această politică a avut destui adepți, nu numai în cadrul trupelor militare ale lui Constantin sau Galeriu, recutate, în general, din regiunile danubiene, unde erau puțini creștini, ci și în rândul păgânilor din Imperiu, recunoscători împăraților pentru redeșteptarea măreției romane, și în rândul neoplatonicienilor. Consultând, la insistența lui Galeriu și a unor guvernatori, oracolul din Milet, închinat lui Apolo, Dioclețian a ordonat persecuția. Influența neoplatonicului Porfiriu, autorul lucrării în 15 volume, *Contra Creștinilor*, a fost copleșitoare pentru Dioclețian. Acesta va emite decrete de persecuție, sub lozinca: *numele creștinilor să fie nimic* (Eusebiu, *HE*, VIII, 2 și Lactanțiu, *De mortibus persecutorum*, XIII). Astfel la 24 februarie 303, în aprilie 303, 27 septembrie 303 și în primăvara lui 305 Galeriu va obține de la Dioclețian publicarea a nu mai puțin de patru decrete împotriva creștinilor. Edictele prevedeau dărâmarea locașurilor de cult, interzicerea adunărilor, arderea cărților de cult, arestarea clericilor, condamnarea la moarte dacă nu apostazia și nu scarificau zeilor tradiționali. La Roma, din ordinele lui Maximian Herculus, au ars biblioteca și arhivele Bisericii romane.

Unii creștini au apostaziat, alții au predat cărțile sfinte (traditores), alții au predat cărți eretice, sau au fost uciși prin astuparea intrărilor în catacombe. Martirii au fost numeroși: *Sfânta Varvara*, în Egipt, *Cosma și Damian*, în Cilicia, *Margareta fecioara*, în Antiohia Pisidiei, *Sfântul Gheorghe*, în Capadocia. La Sirmium, reședința lui Galeriu, au fost martirizați printre alții: la 6 aprilie 304, *Sfântul Irineu*, episcopul localității; la 9 aprilie 304, *diaconul său Dimitrie*, de la numele căruia localitatea se va numi Mitrovița; la 25 octombrie 304, *Sfânta Anastasia*. La Singidunum (Belgrad) a suferit martirul preotul Montanus, cu soția sa Maxima.

Teritoriile de astăzi ale Țării noastre au cunoscut, de asemenea, persecuția. Probabil acum suferă martiriul: Chiril, Chindeas și Tasios (Dasius) la Axiopolis; Zoticos, Camasis, Attalos și Filipos la Noviodunum, astăzi Niculițel.

La 1 mai 305, după 20 de ani de domnie comună, Dioclețian și Maximian se retrag de pe tron, potrivit unei mai vechi înțelegeri. Galeriu devine august peste Orient, iar Constanțiu Chlor peste Occident. Și aceștia și-au ales câte un cezar: primul pe Maximian Daia, iar celălalt pe Flaviu Sever. Galeriu continuă cu Maximian persecuția în Răsărit. Între creștinele martirizate se numără și Sfânta Ecaterina, la Alexandria, în 307. La 306 Constanțiu Chlor, îmbolnăvindu-se, armata va proclama împărat pe fiul său Constantin. Galeriu îl recunoaște august doar pe cezarul Flavius Cezar, La Roma se va autoproclama august, Maxențiu, fiul lui Maximian Herculius și ginerele lui Galeriu. Sever este învins de către Maxențiu și Galeriu va numi august pe un vechi prieten, Valerius Licinius. Creștinii sunt permanent persecutați, în special în Orient, unde se introduce constrângerea la sacrificii prin apel nominal, stropirea alimentelor în piață cu apă lustrată, cu vin sau cu sânge de la sacrificii. Mărturisitorii umpleau minele și carierele Tebaidei, Palestinei, Ciliciei, Ciprului.

După anii de persecuție, o nouă politică începe cu **Maxențiu**. După mai mulți istorici, *uzurpatorul* care a domnit la Roma, între 28 octombrie 306 și 28 octombrie 312, ar fi fost înaintemergătorul lui Constantin, în privința recunoașterii creștinismului de către Statul roman. Pentru secolul al IV-lea, Maxențiu ar fi fost primul binefăcător al creștinismului. Se crede, după o analiză atentă a surselor, că portretul trasat mai târziu de Eusebiu a fost conform intereselor propagandei constantiniene. Cuvântul *tiranus*, care se regăsește la Eusebiu și la alți scriitori romani semnifică calitatea de uzurpator. *De mortibus persecutorum* se acordă cu *Historia Ecclesiastica* (VIII, 14,

1: « *Maxențiu, care-și însușise în mod tiranic stăpânirea asupra Romei, s-a prefăcut la început, ca să placă poporului și ca să-l lingusească, spunând că ar fi și el creștin, de aceea a poruncit supușilor să oprească persecuția împotriva creștinilor arătându-se pe față evlavios ca să pară binevoitor și cu mult mai blând decât înaintașii lui* ») asupra faptului capital că Maxențiu a fost creștin. Această politică de toleranță față de creștini este consemnată și de Optat de Mileve, episcop în secolul al IV-lea, I, 18: « *Tempestas persecutiones paressa et definita est. Iubente deo mittente Maxentio Christianis libertas et restituta* ».

Până la Maxențiu, scaunul episcopal al Romei era vacant, prin moartea episcopului Marcellinus, în 304. Grație lui Maxențiu, prin încetarea persecuției și prin intervenția directă în problemele Bisericii din Roma, această cetate a putut avea din nou un episcop. Comunitatea era tulburată de problema reintegrării *lapsilor*. Nebulnia acesta a cauzat: rebeliuni, ucideri, dezordine, procese. Principala problemă a alegerilor episcopale era aceea că nu trebuiau să fie contestate de nimeni. Exilând doi dintre episcopii rivali aleși, Marcel și Eusebiu, Maxențiu pune capăt unor disensiuni interne ale comunității. Biserica Romei cunoaște o nouă viață spirituală și materială mai ales după alegerea lui Miltiade, la 2 iulie 310.

Pentru prima dată în istoria Bisericii, Maxențiu convoacă, la 15 mai 309, la Elvira, în Spania, unul dintre cele mai importante sinoade, care va marca profund *dreptul canonic* ce se va dezvolta ulterior. Sursele istorice, deși sunt de acord că această convocare a unui sinod era semnul indiscutabil al simpatiei față de creștini, nu atribuie nici lui Maxențiu, nici lui Constantin acest fapt. În schimb, teologia politică a contemporanilor lui Constantin, care va crea teoria cezaropapistă, favorabilă acestuia, îl va condamna pentru posterioritate (*damnatio memoriae*).

Galeriu, în cele din urmă, greu bolnav la Sardica, dă la 30 aprilie 311, cu șase zile înaintea morții, **un edict de toleranță** pentru creștini. Publicat în numele celor patru împărați: Galeriu, Constantin, Liciniu și Maximian, edictul nu aduce pentru Occident noutăți, căci aici persecuția încetase. În linii mari el stabilește că: « Între alte orânduirii pe care le-am dat pentru folosul și binele popoarelor, am hotărât mai întâi ca totul să fie îndreptat potrivit vechilor legi și așezămintelor publice ale romanilor, iar creștinii care au părăsit religia strămoșilor lor să poată îmbrățișa păreri mai bune... Iar întrucât cei mai mulți au rămas în aceeași nebulnie, ne-am dat seama că nu aducem

cinstea cuvenită nici zeilor cerești și nici Dumnezeuului creștinilor. De aceea, ținând seama de filantropia noastră și de obiceiul statornic potrivit căruia ne-am obișnuit să acordăm iertare tuturor oamenilor... **pentru ca iarăși să fie îngăduit să existe creștini și să-și clădească din nou casele în care își țineau adunările, numai să nu săvârșească nimic potrivnic ordinii publice... În schimb, în urma iertării ce le-am acordat, ei vor fi datori să se roage lui Dumnezeu pentru noi în tot chipul, treburile publice să se desfășoare în bună rânduială și să poată și ei trăi fără să fie tulburați în căminurile lor** » (Textul original al Edictului la Lactanțiu, *De mortibus persecutorum*, 34, 1-5; în traducere greacă la Eusebiu, *HE*, VIII, 17, 3-10).

Numai Maximian n-a aplicat edictul în zona sa, Egipt și Siria, unde vor primi mulți creștini martiriul, între care și episcopul Petru al Alexandriei. De asemenea, a pornit un război împotriva regelui Tiridate al Armeniei, devenit creștin, și unde Biserica era deja liberă, dar nu a avut succes.

În scurt timp, însă Biserica se va bucura de libertate de organizare și de misiune.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE:

- EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească..*, în PSB, vol. 13.
 Idem, *Viața lui Constantin cel Mare*, studiu introductiv de prof. Dr. Emilian Popescu, traducere și note de radu Alexandrescu, în PSB, 14, Editura IBMBOR, București, 1991.
 LACTANȚIU, *De mortibus persecutorum* (*Despre morțile persecutorilor*), traducere, studiu introductiv, note și comentarii de Claudiu T. Arieșan, Editura Amarcord, Timișoara, 2000.

LUCRĂRI, STUDII și ARTICOLE

- BASLEZ, *Persecuțiile în Antichitate. Victime. Eroi. Martiri*, Editura Artemis, București, 2009.

- BRANIȘTE, pr. prof. Ene, *Martiri și Sfinți pe pământul Dobrogei de azi*, în *De la Dunăre la Mare*, ed. a 2-a, Galați, 1979, pp. 34-62.
- DĂNILĂ Nicolae, *Martyrologium Daco-Romanum*, Editura Danubius, București, 2003.
- GABOR Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole* – Editura Sofia, București, 2003, 292 p.
- HERTLING Ludwig S.J., *Istoria Bisericii*, Editura Ars Longa, Iași, 1998.
- JOANNOU Périclés-Pierre, *La législation impériale et la christianisation de l'Empire Romain (311-476)*, Orientalia Christiana Analecta, 192, Roma, 1972.
- RĂMUREANU, pr. prof. dr. Ioan..., *Istoria Bisericească Universală*, vol. I
- MUNIER Charles, *L'Eglise dans l'Empire roman (IIe-IIIe siècle), IIIe partie Eglise et Cité*, Paris, 1979.
- RIZZO Francesco Paolo, *Biserica în primele secole. Linieri istorice*, Editura Serafica, Roman, 2002.
- ȚEPELEA Marius, *Considerații privind convertirea păgânilor la creștinism în secolele I-IV*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007.
- Idem, *Relațiile dintre creștini și păgâni înainte și după anul 313*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007.
- Idem, *Dioclețian și persecuțiile împotriva creștinilor*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2008.
- ZUGRAVU Nelu, ALBERT Ovidiu, *Scripta contra Christianos în secolele I-II*, Editura Presa Bună, Iași, 2003.
- SIMON Marcel, BENOIT André, *Le judaisme et le Christianisme antique, d'Antiochus Epiphane à Constantin*, 3-eme édition, Paris, 1991.

**RAPORTURILE CREȘTINISMULUI CU PĂGÂNISMUL.
CULTUL MARTIRILOR. ACTE MARTIRICE.**

Raporturile cu păgânismul.

Păgânismul însuși simțea nevoia unei reforme, nevoie care creștea pe măsură ce creștinismul se prezenta ca o religie revelată spirituală, monoteistă și morală. Împărații, prin unele măsuri, filozofia, cultele orientale și misterele, tindeau spre reformă.

Dacă, aproximativ un secol, elitele culturii păgâne nu se aplecau asupra fenomenului creștin decât cu dispreț, începând din a doua jumătate a sec. II, ele privesc mai cu atenție pe creștini. Elitele culturii înregistrează unele zvonuri necontrolate și prin cercetarea Sfintei Scripturi iau poziție asupra Creștinismului.

Cornelius Fronton, profesorul lui Marcus Aureliu, scrisese o cuvântare retorică în care acuza pe creștini de banchete tiestice și împreunări oedipodeice. *Lucian de Samosata*, epicureu, vestit pamfletar, supranumit Voltaire al Antichității, în lucrarea *Despre moartea lui Peregrinus*, (apărută în 167, și îndreptată împotriva cinicilor, îndeosebi a lui Theagenes), ridiculiza credința în nemurirea sufletului, în răsplata viitorare, disprețul creștinilor față de moarte, credulitatea, iubirea lor frățească, etc.

Cel mai însemnat adversar păgân, înainte de neoplatonici, a fost Cels, un filozof stoic și eclectic, probabil prieten al lui Lucian. A scris, pe la 178, o carte polemică anticreștină de o deosebită violență, intitulată *Ἀληθῆς λόγος*, a cărei traducere corectă ar fi *Dovedire conform adevărului și nu Cuvânt adevărat*. Părintele prof. Ioan G. Coman l-a tradus *Cuvânt în care se arată adevărul*. Lucrarea pierdută este cunoscută, în cea mai mare parte din combaterea ei de către Origen, prin lucrarea *Contra lui Cels*, apărută în anul 248. Cels considera Creștinismul un amestec de extravagante iudaice, de erori recente și de idei morale, împrumutate din filozofie, și-l denunță ca fiind periculos Statului, societății, culturii. Pe Iisus îl consideră un mag iudeu, născut din adulter, pe Apostoli niște amăgitori, iar pe creștini ignorați. La urmă, Cels cerea, totuși, colaborarea creștinilor la opera de redresare a vieții sociale și de stat a imperiului roman. Lucrarea lui Cels era importantă prin documentația ei bogată și logică, folosind, la fiecare pas, Sfânta Scriptură cu întregul ei material: persoane, idei, atitudini, texte mesianice. Păgânii socoteau lucrarea ca pe o nouă evanghelie a spiritului, culturii și prestigiului elenic în decadență.

Apărută în anul 178, adică spre sfârșitul vieții lui Marcu Aureliu, când nu s-au manifestat încă Apologetii, lucrarea a rămas fără răspuns de-a lungul sec. II. Răspunsul a venit mai târziu de la Origen.

Au fost și alți reprezentanți ai culturii care s-au pronunțat verbal sau scris împotriva Creștinismului, provocând răspunsul scriitorilor creștini, creatorii genului literar creștin apologetic. Este, mai ales, cazul lui Crescens, adversarul și delatorul Sfântului Justin Martirul.

Neoplatonismul, curent filozofic-religios panteist, a căutat să refacă păgânismul într-un sistem nou și măreț. Dorea să unifice diferitele credințe păgâne într-o religie curățită de mituri, de scandaluri, de superstiții. Unele idei și unii termeni neoplatonici au influențat, în parte, pe unii teologi ca Origen, și mai ales, pe Dinosie Areopagitul. Neoplatonismul a făcut o serioasă concurență creștinismului și mult rău Bisericii.

Sistemul neoplatonic a fost consolidat de elevul lui Ammonius Saccas (adevăratul întemeietor), Plotin (c. 205-270), autorul *Eneadelor*. Elevul lui Plotin a fost Porfiriu din Tir (+304 la Roma), despre care se crede că a fost un timp creștin. Acesta a combătut Creștinismul într-o lucrare intitulată *Κατὰ Χριστιανῶν* (Contra Creștinilor), în 15 cărți, lucrare compusă între 290-300. El atacă sistematic creștinismul, îndeosebi Sfânta Scriptură, căutând contraziceri între *Vechiul și Noul Testament*, între Sfinții Apostoli Petru și Pavel, contraziceri folosite, de altfel, și, mult mai târziu, în secolul al XVIII-lea de critica protestantă. Porfiriu combate minunile, Învierea Mântuitorului, veșnicia pedepselor iadului și opune Creștinismului adevărurile filozofice și un păgânism epurat de mituri.

Tot atât de violent au criticat Creștinismul, cu insulte și neadevăruri, filozoful neoplatonic *Hierocles*, guvernatorul Bitiniei, în lucrarea *Cuvinte iubitoare de adevăr către creștini*; elevul lui Porforiu, *Jamblicus* (+333); Julian Apostatul (361-363) în tratatul *Κατὰ τῶν Γαλιλαίων*-Contra Galileenilor; Libaniu, Himeriu și Themistiu.

Cultul martirilor.

Biserica a moștenit, din epoca persecuțiilor, cultul martirilor. Raționaliștii l-au socotit o imitație a cultului morților și eroilor din păgânism, pe baza unor asemănări de formă. Atitudinea morală a martirilor creștini în fața morții este vrednică de toată lauda, căci ei au renunțat la toate ale lumii acesteia din dragoste neșărmurită pentru Dumnezeu. Curajul martirilor a făcut pe mulți păgâni să treacă la

Creștinism: *Semen est sanguis christianorum*=sângele creștinilor este o sămânță, după cum afirma Tertulian în *Apologeticum*, 50, 13.

Murind pentru Hristos martirul este considerat Sfânt. Sângele vărsat șterge toate păcatele, este un botez al sângelui, care ține loc de botez la catehumeni. Martiriul avea puterea unui sacrament. Mărturisitorii erau preferați în cler, și puteau să dea scrisori de recomandare pentru reprimirea în Biserică a celor căzuți (*lapsi*).

Martirii vor asista la judecata lumii, fără a mai fi judecați ca ceilalți oameni (*Apocalipsă* 6,9). Martirii erau îngropați cu cinste, trupurile, sau ceea ce se mai putea recupera din ele, erau adunate de creștini și păstrate la loc de cinstit. În cinstea lor s-au ridicat locașuri de cult, de cele mai multe ori pe mormintele lor. La mormintele lor, creștinii se adunau și săvârșeau cultul la ziua anuală a morții, pe care o numeau *ziua nașterii*.

Acte Martirice.

O serie de documente de epocă, cunoscute sub numele de *acte martirice* dau mărturie despre chinurile la care erau supuși creștinii. Ele sunt de mai multe feluri:

a. *Copii de pe procesele verbale de judecată*, obținute de creștini direct de la tribunale, de mare valoare istorică. De cea mai mare valoare istorică sunt: *Martirul Sfințelor Perpetua și Felicitas* (+7 martie 203), *Testamentul Sfinților și slăviților patruzeci de martiri*, care au suferit pentru Hristos la 9 martie 320, *Martiriul Sfântului Montanus, preotul din Singidunum*, etc.

b. *Povestiri scrise de creștinii contemporani*, martori ai întâmplărilor, sau pe baza unor informații preluate de la martorii contemporani. Uneori, martirii însșiși până aproape de moarte, și-au scris pătimirea. Putem menționa printre acestea: *Martiriul Sfântului Policarp*, episcopul Smirnei (+155), *Martiriul Sfântului Dasius*, martirizat la Axiopolis, *Martiriul Sfântului Emilian din Durostorum*, *Martiriul Sfântului Sava Gotul*.

c. S-au scris, de asemenea, mai târziu numeroase *povestiri despre martiri*, cu caracter nesigur, legendar, ca literatură pioasă.

Aceste acte martirice au, pe lângă valoarea lor istorică și o mare valoare morală și educativă, fiind ziditoare de suflet pentru creștini. Ele au în același timp și o valoare doctrinară, deoarece ne arată ce credeau creștinii în ultimele momente ale vieții lor. În mărturisirile lor martirii arătau scopul creării universului și al omului, scopul Întropării lui Hristos, Care S-a răstignit pentru mântuirea lumii;

însemnătatea Învierii pentru creștini, credința în nemurirea sufletului, etc.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE:

- ***, *Actele Martirice...*, PSB, vol. 11.
 EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească...*, în PSB, vol. 13.
 Idem, *Viața lui Constantin cel Mare*, studiu introductiv de prof. Dr. Emilian Popescu, traducere și note de radu Alexandrescu, în PSB, 14, Editura IBMBOR, București, 1991.
 LACTANȚIU, *De mortibus persecutorum (Despre morțile persecutorilor)*, traducere, studiu introductiv, note și comentarii de Claudiu T. Arieșan, Editura Amarcord, Timișoara, 2000.

LUCRĂRI, STUDII și ARTICOLE:

- COMAN, preot prof. dr. Ioan, *Patrologie*, vol. I, București, 1984, pp. 217-218. ALDEA Traian, *Povestea smochinului. Cauzele conflictului în societatea iudaică din secolul I d. Hr.*, Editura Academiei Române, București, 2006.
 GABOR Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole – Editura Sofia*, București, 2003, 292 p.
 HERTLING Ludwig S.J., *Istoria Bisericii*, Editura Ars Longa, Iași, 1998.
 RĂMUREANU, pr. prof. dr. Ioan..., *Istoria Bisericească Universală*, vol. I
 MUNIER Charles, *L'Eglise dans l'Empire roman (IIe-IIIe siècle), IIIe partie Eglise et Cité*, Paris, 1979.
 RIZZO Francesco Paolo, *Biserica în primele secole. Linieri istorice*, Editura Serafica, Roman, 2002.
 ȚEPELEA Marius, *Considerații privind convertirea păgânilor la creștinism în secolele I-IV*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007.
 Idem, *Relațiile dintre creștini și păgâni înainte și după anul 313*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007.

ZUGRAVU Nelu, ALBERT Ovidiu, *Scripta contra Christianos în secolele I-II*, Editura Presa Bună, Iași, 2003.

CONSTANTIN CEL MARE ȘI CREȘTINISMUL

Părerile istoricilor asupra lui Constantin cel Mare sunt contradictorii. Biserica Ortodoxă îl socotește *Sfânt*, iar cea Romano-catolică consideră că *este mare*. Protestanții, în schimb, îl consideră un însemnat om politic, dar oportunist, condus de interese personale și de Stat, care a sprijinit Biserica pentru a și-o aservi. Numeroși istorici dintre cei mai obiectivi apreciază favorabil pe Constantin cel Mare ca om de convingere religioasă.

Convertirea lui la creștinism nu poate fi totală dintru început, iar politica lui religioasă nu poate fi judecată numai după unele acte. Cât privește realitatea și sinceritatea convertirii lui la creștinism, ea este evidentă, fiind ulterior mărturisită atât de el, cât și de contemporanii lui. Înainte de 312 religia lui era păgână, fiind adeptul lui *Sol Invictus*, cultul sincretist al soarelui, și al lui Appolo, de la care ar fi primit o viziune în templul din Nimes, în Galia, în 310. S-au făcut speculații precum că ar fi cunoscut creștinismul, până în 312, prin intermediul mamei sale Elena.

La 312, în timpul războiului cu Maxențiu, schimbarea lui Constantin este mare, surprinzătoare și incontestabilă. Potrivit informațiilor lui Eusebiu de Cezareea și Lactanțiu, în ajunul luptei, datată la 28 octombrie 312, la Pons Milvius (Podul Vulturului) Constantin a văzut pe cer o cruce luminoasă, deasupra soarelui, cu inscripția *in hoc signo vincens* (Lactanțiu, *De mortibus persecutorum* 48, 5). Noaptea, în timpul somnului, Iisus Hristos, cu semnul Crucii, i-ar fi cerut să-l pună pe toate steagurile soldaților, pentru a le servi drept semn protector. La ziuă confecționează un steag numit *labarum*, având *monograma creștină HP*.

Relatarea lui Eusebiu de Cezareea, din *Vita Constantini I*, cap. 28-30 este potrivit cu cele mărturisite lui de Constantin, a căror autenticitate a fost garantată de împărat prin jurământ. Față de Lactanțiu, relatarea din *Vita Constantini*, alcătuită după moartea împăratului, este mai bogată, datorită faptului că la o depărtare așa de mare, evenimentul a fost îmbrăcat în legendă și cuprinde, poate, și unele înfloriri. Nucleul evenimentului a fost însă real și nu trebuie să ne îndoim de veracitatea lui. De altfel, unii cercetători au subliniat

faptul că, deși apariția luminoasă a crucii pe cer se înscrie printre fenomenele cerești destul de rare, totuși ea nu este necunoscută⁵.

Relevantă în această privință este comportarea sa față de creștinism după eveniment. Panegiricul de la Trier din toamna anului 313 precizează că după intrarea în Roma împăratul n-a urmat drumul tradițional de triumf spre Capitoliu și n-a adus jertfă lui Juppiter. Autorul Panegiricului de la Trier nu menționează nici o divinitate păgână care l-ar fi ajutat să câștige lupta la Pons Milvius, ci face doar referiri la *indicațiile divine-divina praecepta* date în taină lui Constantin, și care trebuie puse în legătură cu Dumnezeuul creștinilor.

Constantin a înclinat din ce în ce mai mult spre creștinism și dovada cea mai clară a atitudinii sale în această vreme a fost statuia sa din Forul de la Roma, care, după instrucțiunile lui trebuia să poarte în mâna dreaptă o cruce. Potrivit lui Eusebiu (*Hist. Eccle.* X, 4; *VC I*, 40; *Tricennalia* 9,8) inscripția dedicatoare de sub statuie spunea: « Prin acest semn aducător de mântuire, care este adevărata dovadă a puterii, eu am salvat orașul vostru de sub jugul tiranului, am eliberat Senatul și poporul roman, redându-i vechea demnitate și strălucire ».

Semnificative în privința simpatiei lui Constantin față de creștinism, după anul 312, sunt două scrisori, una trimisă lui Maximin, în Orient, prin care intervine în favoarea creștinilor (Lactanțiu, *De mortibus persecutorum* 37, 1) și cealaltă expediată prefectului Anullius în Africa de Nord, prin care-i cerea să redea bunurile confiscate (Eusebiu *HE X*, 5, 15-17). Dintr-un alt document aflăm că tot atunci Constantin trimite o sumă mare de bani episcopului Caecilian de Cartagina, pe care acesta putea s-o folosească pentru « clerul dreptmăritului și prea sfântului cult ortodox » (*Ibidem X*, 6, 1-5). Este foarte posibil ca orientarea aceasta atât de rapidă să se fi datorat influenței episcopului Hosius de Cordoba, devenit consilier al împăratului în problemele religioase.

O altă luare de poziție față de creștinism este așa numitul *Edict de la Milan*. În februarie 313 Constantin împreună cu Liciniu, în

⁵ Sfântul Chiril al Ierusalimului într-o scrisoare către împăratul Constanțiu descrie apariția miraculoasă a unei Cruci luminoase pe Cerul Ierusalimului la 7 mai 351: « Chiar în aceste zile ale Sfintei Cincizecimi a nonelor lunii mai, spre ora trei, o cruce gigantică de lumină a apărut pe cer, deasupra Sfintei Golgote, întinzându-se până la Sfântul Munte al Măslinilor. Ea nu a fost văzută numai de una sau două persoane, ci s-a arătat de o manieră absolut clară întregii populații a cetății » *Scrisoare către Împăratul Constanțiu*, în *PG*, 33, col. 1169A..

ajunul nunții acestuia cu sora împăratului, Constanția, hotărăsc să acorde deplina libertate de credință și de manifestare creștinilor. **Creștinismul devine astfel o religie licită**, egală în drepturi cu celelate culte păgâne. Nu este sigur că aceste hotărâri au fost sancționate printr-un decret în Occident. În Orient, Liciniu l-a sancționat printr-un rescript la 13 iunie 313, așa cum ni l-a transmis Lactanțiu, în *De mortibus persecutorum* XLVIII și Eusebiu de Cezareea, *Hist. Eccle.* X,V, care îl redă într-o traducere greacă.

Din tolerant față de toate celelate culte, Constantin devine un protector al creștinilor. A început să înlăture din legile penale dispoziții și pedepse contrare spiritului creștin: răstignirea, zdrobirea picioarelor, stigmatizarea. S-a îmbunătățit tratamentul în închisori, iar preoții și episcopii au primit dreptul de a-i proclama liberi în Biserică.

La 3 iulie 321 la Cagliari, capitala provinciei Sardica, a fost proclamată o Constituție către Helpidius, vicarul Romei, asupra observării *zilei soarelui*, din care ni s-au păstrat două fragmente în *Codex Theodosianus* și în *Codex Justinianus*. Prin aceasta se interzicea activitatea judiciară și orice lucru în mediile urbane. Doar locuitorii din mediile rurale puteau lucra la câmp.

După 317, Constantin a început a bate monede cu monogramul creștin. După victoria asupra lui Liciniu, din anul 323, emblemele păgâne încep să dispară, în funcțiile înalte administrative vor fi numiți de preferință creștini.

O măsură importantă pentru liniștea Bisericii a constituit-o convocarea Sinodului I Ecumenic, de la Niceea, în anul 325. De asemenea, o măsură importantă pentru Imperiu și pentru Biserică, va fi aceea a construirii unei noi capitale, la Constantinopol, numită *Noua Romă*.

Atât împăratul, cât și membrii familiei sale, mama sa Elena, soția sa Fausta, sora sa Anastasia, fiica sa Constantina, acordau episcopilor numeroase ajutoare materiale în vederea construirii de locașuri de cult, biserici. La Ierusalim, la Antiohia, la Roma, în Tyr și la Nicomidia, s-au ridicat biserici mărețe.

Constantin ca episcop al celor dinafară.

Dacă am crede afirmațiilor *Vieții lui Constantin cel Mare*, acesta s-ar fi considerat el-însuși ca episcop: *Επισκοπος των εκτος*, expresie tradusă prin *episcop al celor dinafară*. Expresia a fost înțeleasă în mod diferit de către istorici. Unii consideră că împăratul avea în vedere faptul că episcopii Bisericii se adunau în sinoade

pentru a lua hotărâri dogmatice și canonice, iar el emitea legi pentru buna organizare materială a Bisericii. Alții, considerau că prin această calitate împăratul încerca impunerea creștinismului în afara granițelor Imperiului, cum ar fi fost cazul uneia dintre condițiile păcii dintre bizantini și goți, din anul 332. Eusebiu afirmă că împăratul Constantin a fost stabilit de Dumnezeu ca un episcop comun - κοινοῦ επισκοπός, și îl prezintă șezând printre episcopii Bisericii, ca unul dintre ei.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE:

- ***, *Actele Martirice...*, PSB, vol. 11.
- EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească...*, în PSB, vol. 13.
- Idem, *Viața lui Constantin cel Mare*, studiu introductiv de prof. Dr. Emilian Popescu, traducere și note de radu Alexandrescu, în PSB, 14, Editura IBMBOR, București, 1991.
- LACTANȚIU, *De mortibus persecutorum* (*Despre morțile persecutorilor*), traducere, studiu introductiv, note și comentarii de Claudiu T. Arieșan, Editura Amarcord, Timișoara, 2000.

LUCRĂRI, STUDII și ARTICOLE:

- BARNEA Ion, ILIESCU Octavian, *Constantin cel Mare*, București,
- GABOR Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole – Editura Sofia*, București, 2003, 292 p.
- HERTLING Ludwig S.J., *Istoria Bisericii*, Editura Ars Longa, Iași, 1998.
- RĂMUREANU, pr. prof. dr. Ioan..., *Istoria Bisericească Universală*, vol. I
- MUNIER Charles, *L'Eglise dans l'Empire roman (IIe-IIIe siècle), IIIe partie Eglise et Cité*, Paris, 1979.
- POPESCU, prof. dr. Emilian, *Studiu introductiv la Eusebiu de Cezareea, Viața lui Constantin...*, PSB, vol. 14, pp. 5-60.
- RIZZO Francesco Paolo, *Biserica în primele secole. Linieri istorice*, Editura Serafica, Roman, 2002.
- ȚEPELEA Marius, *Considerații privind convertirea păgânilor la creștinism în secolele I-IV*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007.

Idem, *Relațiile dintre creștini și păgâni înainte și după anul 313*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007.

ZUGRAVU Nelu, ALBERT Ovidiu, *Scripta contra Christianos în secolele I-II*, Editura Presa Bună, Iași, 2003.

RĂSPÂNDIREA CREȘTINISMULUI PÂNĂ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI IV

Creștinismul s-a răspândit în Imperiul Roman, în primele trei secole, și a trecut în unele părți peste granița lui, cum este cazul Armeniei, unde a devenit religie de stat, la începutul secolului al IV-lea.

Martiriul însuși făcea propagandă pentru creștinism, dovedind nevinovăția, puterea de propagandă și nevinovăția lui. Creștinismul aducea idei noi, iar moralitatea creștinilor atrăgea continuu noi aderenți Bisericii. Acțiunea harismaticilor impresiona pe adepții religiilor antice.

Creștinismul câștiga din ce în ce mai mult teren încât neliniștea administrația romană. Pliniu cel Tânăr, în scrisoarea către împăratul Traian își manifesta îngrijorarea că « superstiția cea mare s-a răspândit pretutindeni », fapt care golea templele. La început creștinii proveneau din clasele de jos și de mijloc. Au fost atrași la creștinism și persoane de rang social înalt, precum Sergius Paulus, proconsulul Ciprului și Dionisie Areopagitul, la Atena. Pătrunde din sec. I în rândul aristocrației romane, din rândurile cărora se recrutează scriitori și teologi, episcopi și martiri de seamă: Justin Martirul și Filozoful, Tațian, Atenagora, profesorii Școlii alexandrine, Apollonius, Ciprian.

În primul secol comunitățile creștine se grupau pe coastele Mării Mediterane în: Palestina, Asia Mică (Misia, Phrigia, Pamfilia, Licaonia), Syria și Osrhoene-Edessa, sudul Greciei, gurile Nilului și coastele vestice ale Peninsulei Italice.

Încă de la începutul secolului al II-lea, creștinii aveau conștiința numărului lor. În acest sens, Tertulian scria: « Suntem de ieri și am umplut toate ale voastre: orașele, insulele, locurile întărite, municipiile, târgurile, chiar castrele, triburile, decuriile, palatul, senatul, forul, nu v-am lăsat decât templele » (*Apologeticum* 37, 4).

În secolul al II-lea se înmulțesc comunitățile creștine în Capadocia, Bithynia, Galatia, în Africa Proconsulară-în jurul Cartaginei. Spre anul 300 populație majoritar creștină se întâlnește în Bithynia, Phrigia, Pisidia, Armenia-unde Creștinismul devine și religie de stat sub regele Tiridate-, Oarhoene, Africa Proconsulară. (A se vedea pentru această problemă hărțile anexate cursului).

Informațiile istorice oferă date complementare în privința răspândirii Creștinismului. Sfântul Iustin Martirul și Filozoful (+165) precizează că nu există popor la care să nu fi fost predicat Hristos. Sfântul Averchie mărturisea pe la anul 180, că de la Roma și până la Eufurat a găsit Biserici, creștini, Sfânta Euharistie și semnul $\chi\eta\tau\psi\sigma$, simbolul Mântuitorului.

Sfântul Irineu de Lugdunum-Lyon (+202) afirma, pe la 190, că: « creștinismul s-a răspândit și în provinciile Iberia (Spania), Germania, la celții din Galia și Britania, în Egipt, Libia, Grecia, Siria, Asia Mică și în Orient (*Adversus Haeresis* I, 10, 2). Apologetul Tertulian afirma, pe la 200, exagerând, dar influențat de curentele milenariste, că: « a cupris toate Țările, lăsând păgânilor doar templele goale, și este cunoscut parților, mezilor, elamiților... sarmaților, dacilor... sciților și multora alora » (*Adversus Iudaeos* 7, 4-8). Origen, în schimb, mult mai prudent în privința sfârșitului lumii, preciza în *Comentariul 39 la Evanghelia de la Matei, XXIV, 14*, că: « dintre britani, germani, daci, sarmați sau sciți, cei mai mulți nu au auzit cuvântul Evangheliei ». Arnobiu de Sicca (+310) și Lucian de Antiohia (+312) menționau răspândirea creștinismului la perși cât și convertirea unor orașe întregi.

Pe baza tuturor mărturiilor cunoscute și a concluziilor posibile, Adolf Harnack a întocmit o interesantă hartă a răspândirii creștinismului până la începutul secolului al IV-lea, într-o lucrare istorică: *Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*, Leipzig, 1924.

În Palestina comunități creștine importante erau la Cezareea Palestinei, metropola provinciei, unde Origen va înființa în sec. III o școală catehetică și unde învățatul preot Pamfil va înființa o bibliotecă foarte interesantă. Aici va comanda Constantin cel Mare 50 de exemplare *de lux* ale Sfintei Scripturi. Tot aici va păstori și cunoscutul istoric bisericesc, episcopul Eusebiu. La începutul sec. IV mai erau scaune episcopale la Ierusalim, Gaza, Emaus, Elefteropolis.

Alte centre episcopale mai erau în Fenicia la: Tyr, Sidon, Ptolemaida, Berit, Biblos; în Arabia la Bostra, cunoscută prin episcopul Beril, întors de la erezia antitrinitară de către Origen. Între comunitățile creștine din Siria menționăm: Antiohia, cu o școală exegetică importantă din a doua jumătate a sec. III, Damasc, Bereea, Apameea, Samosata.

În Siria orientală, numită Mesopotamia, formată din Oshroene, Adiabene, Mesopotamia, centrul cel mai important era Edesa, primul oraș care a avut, spre anul 200, un locaș de cult public, și unde exista o școală creștină. În provinciile Asiei Mici erau comunități numeroase: Efes, Smirna, Philadelphia, Pergam, Tiatira, Laodiceea, Hierapolis. Nicomidia era reședința lui Dioclețian, și avea o biserică în apropierea palatului imperial. Comunități creștine existau și la Niceea, Calcedon. În provinciile sudice ale Asiei Mici: Cilicia, Pamfilia, Licia, în cele interioare: Licaonia, Pisidia, Galatia erau, de asemenea, comunități creștine. Cele mai însemnate erau la: Tars, Mira, Iconiu, Attalia, Perga, Lистра, Derbe, Ancira.

În Egipt începuturile creștinismului sunt aproape necunoscute. Fără îndoială el a pătruns în secolul I și este pus în legătură cu evanghelistul Marcu. Un aport deosebit l-ar fi avut comunitatea de iudei din diasporă. Școala din Alexandria, din sec. III, numărul mare de martiri, dovedește înflorirea Bisericii egiptene. La începutul secolului IV, Biserica Egiptului avea episcopi, iar Biserica Alexandriei ajunsese cea mai importantă din tot Orientul. Centre creștine erau la Nicopolis, Arsinoe, Hermopolis, Lycopolis. Din Egipt creștinismul s-a putut răspândi în Etiopia, deși nu avem știri despre o activitate misionară aici până în secolul IV.

În Peninsula Balcanică, în Tracia, centre episcopale importante erau la Heracleea Traciei, Byzantion și Filipopole. Tesalonicul, Larissa, Corintul, Atena, Nicopolis (în Epir) erau tot atâtea centre creștine.

Goții așezați în Dacia și în regiunea de nord a Mării Negre au cunoscut creștinismul prin contactul cu populația locală creștină și prin intermediul prizonierilor luați din provinciile Imperiului. În Dalmația, actuala Italie, Illyria, Pannonia, creștinismul pătrunsese deja.

În Africa proconsulară se cunoaște existența unui creștinism militant. În secolul II sunt cunoscuți *martirii scilitani*, în 180. Cartagina este centrul bisericesc cel mai cunoscut în această parte. Aici se țineau deja, din anul 220, sinoade cu 70 de episcopi.

Comunitatea creștină de aici devine foarte cunoscută sub Sfântul Ciprian (+258).

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE:

- ***, *Actele Martirice...*, PSB, vol. 11.
 EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească...*, în PSB, vol. 13.
 Idem, *Viața lui Constantin cel Mare*, studiu introductiv de prof. Dr. Emilian Popescu, traducere și note de radu Alexandrescu, în PSB, 14, Editura IBMBOR, București, 1991.
 LACTANȚIU, *De mortibus persecutorum (Despre morțile persecutorilor)*, traducere, studiu introductiv, note și comentarii de Claudiu T. Arieșan, Editura Amarcord, Timișoara, 2000.

LUCRĂRI, STUDII și ARTICOLE:

- COMAN, preot prof. dr. Ioan, *Patrologie*, vol. I, București, 1984, pp. 217-218.
 GABOR Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole – Editura Sofia*, București, 2003, 292 p.
 HERTLING Ludwig S.J., *Istoria Bisericii*, Editura Ars Longa, Iași, 1998.
 RĂMUREANU, pr. prof. dr. Ioan..., *Istoria Bisericească Universală*, vol. I
 MUNIER Charles, *L'Eglise dans l'Empire roman (IIe-IIIe siècle), IIIe partie Eglise et Cité*, Paris, 1979.
 RIZZO Francesco Paolo, *Biserica în primele secole. Linieri istorice*, Editura Serafica, Roman, 2002.
 ȚEPELEA Marius, *Considerații privind convertirea păgânilor la creștinism în secolele I-IV*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007.
 Idem, *Relațiile dintre creștini și păgâni înainte și după anul 313*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007.

EREZIILE IUDAIZANTE. IUDEO-GNOSTICII. SIMON MAGUL

Cuvântul *αρεσις* indică în sens propriu alegere (*αρεω*), părere separată, eorare, chiar sectă. În scrierile autorilor clasici, însă se poate referi la o școală filozofică, pe care o persoană alege să o urmeze. În mod similar, Noul Testament folosește cuvântul pentru a indica o *partidă*, care sugerează o voință independentă sau un spirit sectar. Singurul text din NT unde termenul erezie este folosit în sensul de eroare doctrinară este II Petru 2,1, unde include tăgăduirea Răscumpărătorului.

Dintre ereziile incipiente în NT, cele mai importante sunt gnosticismul de tip iudaic (Col. 2, 8-23) și dochetismul (I Ioan 4, 2-3; II Ioan 7). Sfântul Apostol Pavel socotește ereziile ceva firesc: «Trebuie să fie și erezii între voi, ca să se învedereze între voi cei încercați» (I Corinteni 11, 19). Probleme mai greu de înțeles din creștinism erau: existența Sfintei Treimi, Întruparea Fiului, Învierea Mântuitorului, prefacerea darurilor, Parusia Domnului, Mântuirea generală.

Primele erezii sunt cele iudaizante, numite astfel deoarece au încercat să iudaizeze creștinismul prin obligația de a observa Vechiul Testament și legea mozaică. Aceste erezii atribuiă Vechiului Testament valoare permanentă și cereau aplicarea lui integrală, deși era în contradicție cu hotărârile Sinodului din anul 50 de la Ierusalim. Ele erau produsul naționalismului și fundamentalismului iudaic.

Iudeo-creștinii moderați au rămas în Biserică, iudaizații s-au organizat în secte. Ambii au părăsit Ierusalimul, trecând la răsărit de Iordan, în Pella, în Decapole, și spre Marea Moartă. Unii dintre iudeo-creștini au revenit în Ierusalim, formând în timpul împăratului Adrian o comunitate cu creștini recrutați dintre neamuri.

Ereticii iudaizați.

Aceștia erau de mai multe nuanțe, dintre care sunt cunoscute două: **Nazareii și Ebioniții**. Evoluția lor este greu de urmărit. Știrile despre aceștia le avem din diverse locuri și timpuri. Doctrina lor a fost într-o evoluție continuă.

Nazareii erau iudaizanți moderați, rămași izolați în retragerea lor spre Iordan și constanți în ideile religioase. Observau legea mozaică dar nu doreau cu orice preț a fi impuși și creștinilor proveniți dintre neamuri. Recunoșteau Întruparea Domnului și utilizau în cult Evanghelia *după Matei*, în forma originală, în limba aramaică, considerată *după Evrei*.

Ebioniții erau iudaizanți rigoriști. Numele lor vine, fie de la un oarecare Ebion, sau de la un rabin Iaba. După alții de la Aba, un veșmânt sărăcăcios, de cerșetor, sau de la numele comun de săraci (ebionim). Origen crede că se numeau așa deoarece erau săraci cu duhul. Exitau două categorii de ebioniți: cei care recunoșteau Nașterea supranaturală a lui Iisus și cei care o negau. Ambii negau divinitatea Lui. Un ebionit însemnat pare a fi fost Symmachus, care a făcut o traducere lăudată a Vechiului Testament.

Iudeo-gnosticii erau eretici care păstrau în parte legea iudaică și împrumutau unele idei creștine.

a. **Cerint** era un iudeu alexandrin, influențat de ideile lui Filon și de gnosticim. Era dualist, admițând existența unui Dumnezeu ascuns, invizibil, inefabil și a materiei eterne. Lumea era creată în cosmologia lui de un înger, Demiurg. Un alt înger a dat Legea mozaică. Iisus a fost un om natural, dar mai bun și mai drept decât ceilalți oameni. Asupra Lui s-a coborât la botez Hristos, duhul lui Dumnezeu, care a realizat prin el multe minuni. Era deci și dochet.

b. **Elchesaismul** era un curios amestec de iudaism, de păgânism și de idei creștine. Originea numelui lor nu este sigură. Ar putea proveni de la un eretic Elkesal, care ar fi trăit pe timpul lui Traian, sau de la cuvintele ebraice *hel kesai*-putere ascunsă. În *elkesaim* se întâlnesc idei religioase diferite: păgânism, influențe șarisiiste, astrologice, magice, fataliste, eseniene. Despre Hristos afirmau că este un eon-înger superior, de proporții uriașe (înalt de 96 de mile, lat de 24). Elkesaiții pretindeau că învățătura lor este revelată din Cer.

Simon Magul

Apologetii creștini denunță în Simon Magul pe primul eretic și strămoșul tuturor ereziilor. Este cunoscut prin intermediul *Faptelor Apostolilor* (8, 9-25), unde se vorbește despre aparenta lui convertire la creștinism. Impresionat de puterile și semnele făcute de către Apostoli a dorit, prin oferirea de bani, să poată obține această putere. De la el a rămas până astăzi practica *simoniei*, cumpărarea cu bani a celor Sfinte. Apostolul Pavel s-a ciocnit cu mișcarea simoniană în

Samaria, unde Simon se proclama *Puterea lui Dumnezeu care se numește Marele*. După anumiți istorici, Simon nu este un gnostic *stricto sensu*, ceea ce discipolii săi au devenit după dezastrul din anul 70.

După unele informații el ar fi învățat în Alexandria, iar în Samaria ar fi fost ucenicul altui eretic, Dositei. A găsit aderenți în Siria, în Frigia, la Roma. Utiliza în cult o evanghelie apocrifă *Cele patru sfârșituri ale lumii și răspândeau scrierea Predica lui Petru*.

El era adorat ca întâiul Dumnezeu, iar însoțitoarea sa, Elena, descoperită într-o casă de toleranță din Tyr, era considerată drept ultima întrupare a *Gândirii-Cugetării* lui Dumnezeu. Răscumpărată de către Simon, Elena devine instrumentul răscumpărării universale. Căsătoria magului cu prostituata asigură mântuirea universală, pentru că această căsătorie este reunirea lui Dumnezeu cu Înțelepciunea divină. Amintirea acestui excentric cuplu a născut, probabil, legenda lui Faust, arhetipul magicianului. Simon era cunoscut la Roma ca Faustus iar însoțitoarea sa ar fi fost într-o existență anterioară, Elena din Troia.

Se crede că în doctrina sa Simon Magul admitea o ierarhie de *eoni*, în fruntea cărora se afla *Cugetarea*, care ar fi produs pe îngeri, pe arhangheli, pe Demiurg, care este Dumnezeul iudeilor. Dumnezeul suprem s-ar fi manifestat iudeilor ca fiu în Iisus, păgânilor ca Sfânt Duh, iar samarinenilor ca Tată prin Simon. Partizanii lui erau corupți, practicau magia, exorcismele, farmecele. Simon Magul este socotit de către Sfântul Irineu drept *părintele ereticilor*.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE:

***, *Actele Martirice...*, PSB, vol. 11.

EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească...*, în PSB, vol. 13.

Idem, *Viața lui Constantin cel Mare*, studiu introductiv de prof. Dr. Emilian Popescu, traducere și note de radu Alexandrescu, în PSB, 14, Editura IBMBOR, București, 1991.

LACTANȚIU, *De mortibus persecutorum* (*Despre morțile persecutorilor*), traducere, studiu introductiv, note și comentarii de Claudiu T. Arieșan, Editura Amarcord, Timișoara, 2000.

LUCRĂRI, STUDII și ARTICOLE:

COMAN, preot prof. dr. Ioan, *Patrologie*, vol. I, București, 1984, pp. 217-218.

GABOR Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole* – Editura Sofia, București, 2003, 292 p.

ELIADE, Mircea, *Istoria Credințelor și ideilor religioase*, vol. II, București, 1986, pp. 363-364.

HERTLING Ludwig S.J., *Istoria Bisericii*, Editura Ars Longa, Iași, 1998.

RĂMUREANU, pr. prof. dr. Ioan..., *Istoria Bisericească Universală*, vol. I, pp. 175-182.

RIZZO Francesco Paolo, *Biserica în primele secole. Linieri istorice*, Editura Serafica, Roman, 2002.

SANDU, pr. prof. dr. Ștefan, *Istoria Dogmelor din epoca postapostolică până la Sfântul Ioan Damaschin*, Editura Bren, București, 2002, 561p.

GNOSTICISMUL

Cercetarea modernă înțelege prin cuvântul *gnoză* (*γνῶσις*) ca desemnând o formă particulară de cunoaștere care are ca obiect *misterele divine și care este rezervată unui grup de aleși*. Sub această formă se poate regăsi în diferite curente filozofice și religioase dispersate în timp și spațiu.

Problema *esoterismului* și, pronind de aici, a inițierii avea să provoace numeroase controverse, în primul rând, în timpul crizei declanșate de gnosticism. Părinții Bisericii au negat existența unei învățături esoterice practică de Iisus și continuată de ucenici. Dar această opinie este contrazisă de fapte. Esoterismul, transmiterea inițiativă a doctrinelor și practicilor rezervate unui număr restrâns de adepți, este atestat în toate marile religii din epoca elenistică și din jurul începuturilor erei creștine. În diferite grade găsim scenariul inițiativ (învățături și rituri secrete, jurământul tăcerii) în iudaismul normativ și în sectele iudaice, la esenieni, la samariteni, la farisei, etc.

Practicarea unei învățături esoterice este menționată și în Evanghelia după Matei 4, 10: «Iar când a fost singur, cei ce erau lângă El împreună cu cei doisprezece, L-au întrebat despre pildă »

(sau 7, 17; 10, 10). De la începutul Bisericii distingem în interiorul comunității trei trepte, care presupun ucenicia inițiativă: « Începătorii », « Înaintații » și « Desăvârșiții ». Potrivit lui Origen, *Evangheliștii* au ținut ascuns sensul pe care Iisus îl dădea majorității parabolilor (*Comentariul la Matei XIV*, 2). Clement din Alexandria evocă pe maieștrii săi, care au păstrat « adevărată Tradiție a fericitelor învățături, venite toate direct de la Sfinții Apostoli Petru, Iacob, Ioan și Pavel, transmise din tată în fiu, și care au ajuns la noi prin harul lui Dumnezeu » (*Stromata*, I, 1, 11, 3). Este vorba despre învățături rezervate unui număr de adepți, și care transmise oral trebuie să rămână secrete. Într-o altă lucrare, *Hypotypose*, Clement precizează că: « Lui Iacob cel Drept, lui Ioan, lui Petru, Domnul, după Învierea Sa, le-a dat gnosa; aceștia au dat-o altor Apostoli; ceilalți apostoli au dat-o celor 70, între care unul era Barnaba »⁶.

Este imposibil de precizat criteriul care călăuzea alegerea discipolilor demni să fie inițiați în gnoză și, mai ales circumstanțele și etapele inițierii. O anumită instrucție de tip esoteric era dată treptat tuturor credincioșilor; ea se referea la simbolismul Botezului, al Euharistiei, și al Crucii, asupra Arhanghelilor, etc. Tradițiile esoterice ale Apostolilor prelungesc un esoterism evreiesc privind misterul ascensiunii sufletului și secretele lumii cerești. Aceste doctrine se regăsesc și la mandeeni, și sunt analoge anumitor concepții eshatologice egiptene și iraniene. Se regăsesc, de asemenea, la numeroși autori gnostici, păgâni sau heterocreștini. Din acest motiv *gnosa* și *esoterismul* au devenit suspecte în ochii ierarhiei bisericești, deoarece anumiți gnostici puteau introduce în creștinism doctrine și practici radical opuse etosului evanghelic. Nu *esoterismul* sau *gnosa*, ca atare, deveneau periculoase, ci ereziile, care se infiltrau sub acoperirea « *secretului inițiativ* ».

Desigur, atâta timp cât dogmele nu erau fixate, putea părea abuzivă calificarea de erezie dată unor interpretări îndrăznețe ale învățaturii lui Hristos. Dar în numeroase cazuri *erezia* era evidentă: când se considera lumea ca opera unui demiurg răuvoitor, o creație accidentală sau demonică; sau când se nega Întruparea, moartea și Învierea Fiului. Este adevărat că și Apostolul Pavel considera această lume dominată de Satana, iar *Apocalipsele* evreiești și creștine preziceau pieirea iminentă a pământului. **Dar nici Sfântul Pavel, nici autorii *Apocalipselor* nu contestau originea divină a Creației.**

⁶ Citat de Eusebiu, *Hist. Eccle.*, II, I, 3-4.

Originea acestui curent spiritual, cunoscut sub numele de **gnosticism**, este greu de precizat. Trebuie să distingem numeroase gnose anterioare sau contemporane, aparținând diferitelor religii ale epocii (zoroastrismul, misterele, iudaismul, creștinismul), gnose care comportau un învățământ esoteric. Aproape toate temele mitologice și eshatologice, întrebuițate de autorii gnostici sunt anterioare gnosticismului secolelor I-III. Unele sunt atestate în Iranul antic, în India *Upanișadelor*, în orfism, în platonism, altele caracterizează sincretismul de tip elenistic, iudaismul biblic, sau primele manifestări ale Creștinismului. Ceea ce caracterizează gnosticismul nu este interpretarea îndrăzneță, și deosebit de pesimistă, a câtorva mituri și teologumene de largă circulație în epocă.

Diferitele curente gnostice sunt tipic sincretiste. Își construiesc edificiile lor doctrinare plecând de la materialele aparținând diferitelor curente de gândire.

Gnosticimul este cunoscut mai mult din scrierile creștinilor care l-au combătut (Irineu, Ipolit, Tertulian, Epifaniu, Filastriu de Brescia, Teodoret de Cyr), precum și din unele lucrări ale lui Clement Alexandrinul și Origen. Bogata literatură gnostică s-a pierdut aproape în întregime. **Biblioteca gnostică descoperită la Nag Hammadi**, în Egipt, în 1945, constând din 13 *codici* copti, provenind din diverse școli gnostice, ne permite un contact direct cu gândirea gnosticilor.

Punctul central al speculațiilor gnostice este o doctrină dualistă, care stipulează prezența în om a unei scânteii divine venită din lumea cerească, și devenită prizonieră lumii pământești. Gnosticismul pune și credea că dezleagă marile întrebări care preocupă spiritul omenesc.: De unde vine răul și de ce? De unde vine omul și cum? Care sunt raporturile între Dumnezeu și lume, etc.

Patru elemente par a caracteriza diversele sisteme gnostice descrise de Părinții Bisericii. Mai întâi distincția dintre Dumnezeu necunoscut și trancesdent, pe de o parte, și demiurgul creator al acestei lumi, pe de altă parte, demirug adesea identificat cu Dumnezeul Vechiului Testament. Al doilea element este credința în natura omului, considerată, cum am amintit a fi o scânteie divină, dar prizoniera lumii, create de demiurg. Mitul căderii anterioare a omului, ca al treilea element, încearcă să țină cont de starea prezentă a omului. În sfârșit, mântuirea vine prin gnoză, ca un proces cosmic. Ea înseamnă scăpare, eliberare de materie. Mântuirea constă în descătușarea spiritelor prinse și închise de materie și restabilirea lor în pliroma, în împărăția spirituală.

Materia este din veci în opoziție cu spiritul divin, socotită a fi sediul răului sau chiar identificată cu răul. Lumea materială nu este opera lui Dumnezeu, ci a unui demiurg, un *eon* inferior, emanat din divinitate, în urma celorlalți. Cu acesta gnosticimul înlătura creația biblică pentru a nu face din Dumnezeu autorul răului. *Eonii* erau figuri mitologice sau personificarea unor noțiuni filozofice, și provin din principiul divin fie câte unul, fie perechi, un eon masculin și unul feminin. Numărul lor oscilează, în diferitele școli gnostice, ajungând chiar la 365. Demiurgul, cel din urmă eon, este dumnezeul evreilor, mărginit, ignorant și pervers. Cea mai înaltă emanație este eonul superior numit și mintea *νοῦς*, rațiunea sau cuvântul *λογος*. Lui i s-a încredințat opera mântuirii lumii. Eonii buni, îngerii, formează laolaltă *deplinătatea-plhrwma*, împărăția binelui și a luminii. Opusul ei este vidul haotic, elementele răului, *kenona*.

Sistemele gnostice sunt dochetiste, considerând că Hristos n-a luat trup real, ci unul aparent, ceresc, sau că asupra lui Iisus s-a coborât eonul Hristos. Hristos este, totuși, în toate sistemele, marea taină a lumii. Sfintele Taine, operând cu materie, nu ajută la mântuire.

Morala gnosticilor era, fie ascetică, fie libertinistă, din ideea că nu faptele bune sunt necesare pentru mântuire, ci gnoza. Gnosticii împărțeau pe oamnei în două sau trei categorii. *Pnevmaticii*, sau spiritualii-care posedă scânteii din divinitate sau *ilicii*-materialii. Sub influența trihotomismului platonice și filonic (spirit, suflet și trup) erau trei categorii: pnevmaticii-gnosticii; psihicii, simpli credincioși lipsiți de gnoză și ilicii-ignoranți și osândiți.

Ca și creația biblică, eshatologia creștină este înlăturată de gnosticism. Lumea se va distruge prin foc iar spiritele se vor întoarce în pliroama prin gnoză. Gnosticismul era atrăgător prin pretenția lui de a poseda cunoștința misterelor, prin cultul lui fastuos și bogat, în care folosea arta, prin literatura lui teologică și tendențioasă, prin îndrăzneala speculației și a imaginației lui.

Spre sfârșitul secolului al III-lea vechile sisteme gnostice dispar. Se menține însă maniheismul, apărut la sfârșitul sec. III, iar după decăderea lui supraviețuiesc idei gnostico-maniheice în pavlicianism, apoi în bogomilism, la catari, albigenzi, în Evul Mediu.

Gnosticii s-au organizat în diferite forme și nume, ca biserici, secte, colegii, adunări, diatribe, școli - formând comunități, asociații ascetice, culte misterice. Cele mai însemnate sisteme gnostice erau: cel sirian și cel alexandrin.

Gnosticismul sirian este un sistem religios oriental, caracterizat prin dualism, dochetism, și aniudaism exagerat. Reprezentantul lui mai însemnat a fost Satornil, din Antiochia, partizanul lui Simon Magul. Considera căsătoria instituită de diavol.

Gnosticiamul alexandrin este mult mai însemnat și este legat de Basilide, care trăia la Alexandria secolului II. Sistemul lui este mai sistematic. La început era neantul, purul nimic, din care a ieșit haosul iar din acesta se ridică marele arhon, care întemeiază ogdoaba, un al doilea arhon întemeiază ebdomada, care este cerul planetar. Acesta a condus lumea până la Moise.

Valentin este autorul celui mai dezvoltat și mai important sistem gnostic. El l-a răspândit la Alexandria și la Roma, unde a și murit pe la anul 160. Valentin atenuiază sistemul dualist oriental, și privește lumea sub foama paralelismului dintre lumea superioară a ideilor și lumea inferioară a fenomenelor.

Alte sisteme gnostice sunt înrudite cu cel sirian oriental sau cu cel alexandrin-filozofic. În ofism joacă un rol mare șarpele (ofiV), mijlocitor la gnozei. Dumnezeuul iudeilor ținea pe oameni departe de cunoștință, care a fost adusă de șarpe, de aceea unii îl adorau. Bardesane sec. II (+202), Hermogen, Carpocrat sunt alți reprezentanți ai gnosticismului.

Maniheismul, apărut în sec. III, reprezintă o nouă fază a gnosticismului, un amestec de parsism, de budism, de veche teosofie babiloniano-haldeică și de idei creștine. Dorea a fi, nu un sistem pentru inițiați, ci o adevărată religie universală, accesibilă tuturor. Persoana întemeietorului: Mani, Manes, Maniheos (născut la Seleucia-Ctesifon la 14 aprilie 216) este înconjurată de legendă. Considerându-se religie universală, ca budismul și creștinismul, maniheismul era obligat să fie, la fel ca și aceste două Biserici, misionar. După Mani, predicatorul trebuie « să rătăcească perpetuu în lume, propovăduind doctrina și călăuzindu-i pe oameni întru Adevăr ». Ca să evite controversele și ereziile care au zguduit zoroastrismul, budismul și creștinismul, Mani a redactat el însuși șapte tratate care constituie Canonul.

Dualismul maniheic este extrem. Cele două împărății, a luminii și a întunericului, se găsesc în cea mai mare opoziție. În lupta dintre ele unele părți de lumină au devenit captive în împărăția întunericului, ele sunt sufletul lumii sau Iisus cel pătimitor. Elementele rele au creat pe Adam și pe Eva, pentru a perpetua prin naștere captivitatea elementelor luminoase. Eliberarea se face prin

învățătura lui Iisus Hristos, care a coborât din soare pe pământ, în trup omenesc aparent, și a învățat pe oameni cele trei peceți: a gurii, a mâinilor și a sânelui, adică ferirea de păcatele săvârșite cu vorbirea, cu faptele și cu plăcerile, și a murit în aparență. Învățătura Lui ar fi fost falsificată de către Apostoli.

În organizarea sectei sale, Mani a imitat creștinismul. Ei imitau Botezul și Euharistia, având rituri asemănătoare (dar botez cu untdelemn și împărtășanie fără vin). Sărbătoarea principală era ziua morții lui Mani. Morala era severă, pentru cei aleși, nu și pentru ceilalți. Secta maniheică s-a răspândit în Imperiul Roman, unde a fost persecutată de împărații păgâni și creștini.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE:

EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească..*, în PSB, vol. 13.

LUCRĂRI, STUDII și ARTICOLE:

FILORAMO G., *Gnose-Gnosticisme*, în *Dictionnaire Encyclopédique du Christianisme Ancien*, Vol. I, Paris, 1990, col. 1061-1066.

GABOR Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole* – Editura Sofia, București, 2003, 292 p.

HERTLING Ludwig, *Istoria Bisericii*, Iași, 1998.

RĂMUREANU, pr. prof. dr. Ioan, *Istoria Bisericească Universală*, vol. I, pp. 183-191.

RIES, J., *Gnosticisme*, în *Dictionnaire de Spiritualité*, vol. col. 264-281.

RIZZO Francesco Paolo, *Biserica în primele secole. Linieri istorice*, Editura Serafica, Roman, 2002.

SANDU, pr. prof. dr. Ștefan, *Istoria Dogmelor din epoca postapostolică până la Sfântul Ioan Damaschin*, Editura Bren, București, 2002, 561p.

STĂNESCU, Gheorghe, *Maniheismul*, în volumul *Zece ani în slujba Bisericii și Neamului, 1924-1934*, Editat de Academia de Teologică Ortodoxă Română, Cluj, 1934, p. 203-216 ; reeditat volumul *Studii de Istorie Bisericească Universală și Patristică*,

Colecția Restituiri, nr. 1. Editura Arhiepiscopiei, Cluj-Napoca, 1998, p. 49-60.

CONTROVERSE ȘI SCHISME DATA SERBĂRII PAȘTILOR

Prima dintre practicile locale care a produs discuții și unele neînțelegeri a fost aceea privitoare la data Paștilor. Începutul acestei diferențieri nu este bine cunoscut. Dintr-o scrisoare a Sfântului Irineu, cunoscută de către Eusebiu de Cezareea, se știe că cele dintâi discuții s-au produs la jumătatea secolului II.

Creștinii secolului II nu erau de acord asupra datei sărbătoririi Paștilor Învierii, căci Biserica Romei și a Alexandriei, ca și alte biserici, occidentale sau orientale, îl sărbătoreau duminica care urma lunii de primăvară. Biserica Asiei Mici, unde controla situația Efesul, prăznuia în ziua a 14-a a lunii Nisan Paștile răstignirii, după calendarul iudaic, de unde și numele de *quartodecimani*.

Prăznuirea Paștilor la data fixă de 14 Nisan implica suspendarea imediată a postului. Eusebiu ne informează că numeroase sinoade, atât occidentale cât și orientale, din secolul II, « deopotrivă au declarat în scris că regula bisericească pentru creștinii de pretutindeni să nu serbeze Paștile în altă zi decât în cea de Duminică, argumentând că Taina Învierii din morți a Mântuitorului nu s-ar putea serba nicicum în altă zi decât Duminica și că numai în această zi am putea sfârși postul Paștilor. (*Hist. Eccles.* V, 23, 2).

Controversele pascale au decurs în trei faze. După mărturia lui Irineu al Lyonului, cunoscută și de Eusebiu, ar fi avut loc o primă confruntare între cele două practici liturgice în timpul împăratului Antonin Piul (138-161), între episcopul Romei, Anicet, și episcopul Smirnei, Policarp, pe la 155 d.Hr. Nici unul dintre ei nu a putut să convingă pe celălalt ca « să țină » sau « să nu țină ».

Eusebiu ne informează că între ei s-au iscat multe deosebiri fără însemnătate, totuși îndată au făcut pace, iar în problema datei când trebuie serbate Paștele nu s-au certat între ei. Într-adevăr Anicet nu putea convinge pe Policarp să nu respecte ceea ce observaseră împreună cu Ioan, ucenicul Domnului nostru, și cu ceilalți Apostoli cu care au conviețuit și cu care ținuseră praznicele într-o anumită tradiție;

dar nici Policarp nu l-a înduplecat pe Anicet să țină rânduiala lui, căci era convins și el că trebuie să respecte tradițiile presbiterilor de dinaintea lui. Așadar stând lucrurile, cei doi au rămas mai departe în comuniune, iar Anicet a îngăduit lui Policarp, din respect pentru el, să poată celebra Euharistia și astfel s-au putut despărți în pace, de unde reiese că în toată Biserica atât cei care țineau, cât și cei care nu țineau cea de a 14-a zi trăiau în pace unii cu alții» (Eusebiu, *Istoria Bisericească*, V, 24, 16-17).

O altă discuție locală a avut loc pe la 167-170, în Asia, când s-a provocat o controversă la Laodiceea, în legătură cu apariția montanismului, ce serba Paștele în felul său. În această controversă au intervenit doi episcopi, Meliton de Sardes și Apolinarie din Ierapolis. Amândoi erau quartodecimani, și deci controversa lor avea un alt motiv. Este interesant că Apolinarie voia să pună de acord Evangheliile cu privire la data morții Mântuitorului, fiind în această privință un precursor.

Dar, la sfârșitul secolului, pe la 190, la Roma episcopul Victor s-a hotărât să condamne practica quartodecimanilor, și să pună capăt controverselor pascale. Un anume preot Blastus, schismatic, propaga la Roma sărbătorirea Paștilor după legea iudaică. Victor, în numele ierarhiei italiene, a scris episcopilor din Asia, invitându-i să se întrunească în Sinod și să adopte practica romană. Dacă nu urmau să dea ascultare dorinței lui, episcopii Asiei erau amenințați cu excomunicarea.

Policrat al Efesului a convocat un sinod, care s-a opus cererii autoritare a lui Victor, de a-și schimba tradiția pascală romană. De asemenea, Policrat i-a răspuns episcopului Romei printr-o scrisoare de o energie semnificativă: « Noi ținem neschimbată ziua Paștilor, nici nu adăugăm ceva la ea, nici nu scădem ceva din ea. Căci și în Asia odihnesc mari luceferi, care vor învia odată, la a doua venire a Domnului.... Filip, unul din cei doisprezece apostoli, care a adormit în Ierapole..., Ioan, cel care s-a odihnit pe pieptul Mântuitorului..., apoi episcopul și martirul Policarp din Smirna..., toți aceștia au serbat data Paștilor potrivit Evangheliei, în cea de-a patrusprezecea zi a lunii, fără vreo abatere, ci urmând regula credinței. Și eu, care sunt cel mai mic între toți, mă țin de tradiția celor înrudiți cu mine, din care unii au fost înaintașii mei » (Eusebiu, *Ist. Bis.*, V. 24, 2-6).

Victor a afurisit pe episcopii și comunitățile asiatice care nu au acceptat propunerea lui. În acest conflict a intervenit și episcopul Irienu al Lyonului, care l-a rugat pe ierarhul roman să nu excomunică

« toate bisericile lui Dumnezeu care țin din tradiție, un obicei vechi ». Din scrisoarea lui Irineu aflăm și despre adevărata deosebire: « În fond nu se discută aici numai despre o anumită zi, ci și despre felul în care se ține postul. Unii cred că trebuie postit numai o singură zi, alții două, iar alții și mai multe. În schimb, alții socotesc ca durată a postului patruzeci de ceasuri consecutiv, luate din zile și nopți, ca și cum ar forma o singură zi. Și această mare variație în ținerea postului nu s-a produs în zilele noastre, ci cu multă vreme înainte, pe când trăiau înaintașii noștri, care probabil că nu le-au fixat cu amănunțime, ci au păstrat acest obicei în mod simplu și nevinovat, transmitându-l generațiilor viitoare. Dar cu toată această varietate, creștinii trăiau în pace, așa cum trăim și noi în pace, căci deosebirea în felul de a posti dovedește o și mai mare unitate de credință » (Eusebiu, *Ist. Bis.* V, 24, 12-13).

Sinodul de la Arelate (314) a hotărât ca toți creștinii să țină Paștele « într-o zi și un timp în toată lumea » (canon 1). Sinodul ecumenic de la Niceea, din 325, a stabilit ca ziua Paștilor să fie prima duminică după lună plină după echinocțiul de primăvară (21 martie), iar în cazul coinciderii cu pasha iudaică se va amâna cu o săptămână. Din cauza deosebirii ciclului pascal în uz și a datei echinocțiului, la Roma la 18 martie, iar în Răsărit la 21 martie, data Paștilor a variat și după Sinodul I ecumenic între Roma și Alexandria.

Schisma lui Ipolit.

Cea dintâi dintre abaterile de la disciplina Bisericii în ordine cronologică, s-a produs dintr-o îndoită alegere de episcop la Roma, după moartea lui Zefirin, pe la 217, a lui Calixt și a lui Ipolit. Alegerea a fost precedată de o polemică provocată de erezia antitrinitară și de chestiunea disciplinară a penitenței. Ipolit, în scrierea sa *Filosofumena*, îl prezintă pe Calixt ca un eretic antitrinitar și ca având o purtare aventuroasă și necontrolată. Devenise diaconul lui Zefirin. Ipolit era un teolog de valoare, un combatant împotriva antitrinitarismului. Îl acuza pe Calixt de faptul că ierta păcate grele, de primirea în Biserică a ereticilor, de admiterea în cler a bigamilor și de tolerarea căsătoriilor secrete. Schisma a durat și sub urmașii lui Calixt: Urban și Ponțian. Persecuția lui Maximin Tracul (235-238) i-a pus capăt prin deportarea lui Ponțian și a lui Ipolit în Sardinia. Schisma s-a stins prin împăcarea și moartea celor doi episcopi, la 235, amândoi cinstiți ca martiri ai Bisericii Romane.

Schisma lui Novat și Novațian.

La jumătatea secolului III s-a produs la Roma o nouă schismă, precedată cu puțin de una la Cartagina. Ambele stau în legătură cu persecuția lui Deciu (249-251). După moartea ca martir a lui Fabian, Biserica Romei a fost condusă 14 luni de colegiul presbiterilor, din care făcea parte și Novațian, un scriitor bisericesc. A fost ales episcop, în cele din urmă, Corneliu (250-253) față de care se făcea opoziție, în special datorită îngăduinței față de *lapsi*.

La Cartagina, episcopul Ciprian (249-251) se refugiase și conducea Biserica prin scrisori și prin oameni de legătură. Ciprian a cerut a fi supuși penitenței toți cei care au apostaziat în persecuție. Atitudinea lui Ciprian, deși era îndreptățită, a provocat nemulțumiri. Un grup de credincioși, în frunte cu preotul Novat, l-au acuzat de severitate. Un laic bogat și ambițios, hirotonit diacon în chip necanonic, întreținea nemulțumirea celor *căzuți* împotriva episcopului.

Revenind în scaun în aprilie 251, Ciprian a pus ordine în Biserică, lămurind lucrurile prin scrierea sa *De lapsis*. O serie de sinoade au stabilit obligativitatea penitenței pentru *lapsi*. Ciprian a comunicat măsurile luate și la Roma, lui Corneliu.

La Roma, Novațian a reușit, ducând în eroare câțiva episcopi din Provincie, să fie hirotonit episcop. Corneliu contestase alegerea lui Novat și hirotonia sa, pe motiv că fusese botezat când căzuse grav bolnav, înainte de sfârșitul catehumenatului.

Novat de la Cartagina, care era **indulgent**, și **Novațian**, de la Roma, care era **rigorist**, s-au unit în opoziție și în schismă contra episcopilor lor. Novațian și-a organizat partizanii în sectă, care se socotea adevărata Biserică. A încercat a fi recunoscut de către Dionisie al Alexandriei sau de către Ciprian, dar n-a reușit. Corneliu a fost recunoscut de majoritatea episcopilor din Italia și din afara ei. Novațian a fost chiar excomunicat de către un sinod ținut la Roma. De aceea a dat sectei un caracter rigorist, excluzând pe cei căzuți. Novațienii s-au numit catari și rebotezau pe cei veniți în secta lor. S-au răspândit în Răsărit și Apus, durând sute de ani.

Novațienii s-au răspândit și în Scitia organizând o importantă Biserică care a dăinuit câteva secole. Faptul acesta a fost mai puțin semnalat de către istoricii noștri bisericești. Mai mulți istorici bizantini : Socrate (Ist. Bis. VII, 45), Casiodor (Istoria Bisericească Tripartită XII, 14), menționează existența unui episcop novațian în Scitia, episcop numit Marcus. Paul, episcopul novațienilor de la Constantinopol, când era pe moarte a chemat la sine pe clerici și le-a

spus : « Gândiți-vă să alegeți episcop cât sunt în viață, ca să nu se mai producă tulburări în Biserica noastră. Cei de față dându-i mandatul ca să facă mai degrabă el alegerea, Paul a răspuns : Așadar dați-mi mărturie scrisă că veți alege pe cel pe care-l voi hotărî eu. Ei dând mărturie scrisă și semnând-o, el a scris pe o hârtie, punându-și și semnătura, numele preotului Marcian. I-a făcut și pe ceilalți preoți să semneze și a încredințat hârtia lui Marcu, episcopul Bisericii novațiene din Sciția... »⁷.

Controversa baptismală.

O asemenea neînțelegere s-a produs între Ciprian al Cartaginei și Ștefan al Romei (254-257). Acesta din urmă a căutat să-și impună autoritatea în chestiunea baptismală. La Roma se recunoștea botezul ereticilor iar în Africa nu. Încercând a impune practica romană în Africa, Ștefan s-a lovit de rezistența Bisericii africane. Biserica africană, în urma unui sinod ținut la Agrippinus, stabilise rebotezarea ereticilor. De asemenea, în Orient, în două sinoade ținute pe la 230-235, s-a luat aceeași hotărâre. Alte Biserici erau indulgente; reprimeau pe eretici prin punerea mâinilor episcopului și prin admiterea la Sfânta Liturghie. Un nou sinod ținut la Cartagina, în anul 255, a hotărât rebotezarea ereticilor și a schismaticilor. Ciprian și Ștefan au rămas pe pozițiile lor, fără a rupe legăturile bisericești. Persecuția lui Valerian (253-260), din anul 258, când au primit amândoi martiriul, a pus capăt controverselor. Recunoașterea botezului ereticilor, făcut în numele Sfintei Treimi, a fost aprobată de sinodul de la Arelate, din 314, și la Sinodul I Ecumenic, din anul 325.

Schisma Melitină.

---

⁷ CASIODOR, *Scrieri. Istoria Bisericească Tripartită*, Cartea XII, cap. XIV, traducere de Liana și Anca Manolache, introducere și note de Pr. prof. dr. Ștefan Alexe, colecția *PSB*, vol. 75, Editura *IBMBOR*, București, 1998, p. 452. În istoriografia românească acest fapt a fost semnalat pentru prima dată de către Nelu Zugravu, *Erezii și schisme la Dunărea mijlocie și de Jos în primul mileniu*, Iași, 1999, p. 118-119, reluând documentat ideea lui Mircea Rusu, *Paleocreștinismul nord-dunărean și etnogeneza românilor*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Cluj-Napoca, 1983-1984, p. 47 care la rândul său preluase concluzia lui Jacques Zeiller, „il y avait donc des Novatiens en Sythie” cf. *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain*, Paris, 1918.

Aceasta s-a produs în Egipt la începutul secolului al IV-lea. Petru I, episcopul Alexandriei (301-311) a ușurat reprimirea celor *căzuți*. Episcopul de Lycopolis, Meletie, al doilea în ierarhia Egiptului, a protestat împreună cu alții împotriva indulgenței lui Petru. Izbucnind persecuția sub Galeriu și Maximin Daia, Petru a fost arestat împreună cu alți episcopi egipteni. Meletie, conducând Biserica în lipsa lui Petru, a hirotonit episcopi pentru scaunele unde titularii lor erau închiși sau fugiți, ceea ce a adus tulburare în Biserica Egiptului. A continuat aceasta și pe timpul arestării și deportării în zona minelor de la Faeno-Arabia. Eliberat fiind, a organizat în Alexandria Biserica sa schismatică, numind-o *Biserica Martirilor*. Meletienii împreună cu arienii au creat animozități ortodocșilor și Sfântului Athanasie cel Mare.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE :

EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească..*, în PSB, vol. 13.
 CASIODOR, *Scrieri. Istoria Bisericească Tripartită*, Cartea XII, cap. XIV, traducere de Liana și Anca manolache, introducere și note de Pr. prof. dr. Ștefan Alexe, colecția PSB, vol. 75, Editura *IBMBOR*, București, 1998.

LUCRĂRI, STUDII și ARTICOLE :

GABOR Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole* – Editura *Sofia*, București, 2003, 292 p.
 RĂMUREANU, preot prof. dr. Ioan, *Istoria Bisericească Universală*, vol. I, pp. 208-216.
 RIZZO Francesco Paolo, *Biserica în primele secole. Linieri istorice*, Editura Serafica, Roman, 2002.
 RUSU Mircea, *Paleocreștinismul nord-dunărean și etnogeneza românilo*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Cluj-Napoca, 1983-1984, p. 47
 ZEILLER Jacques, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain*, Paris, 1918.

ÎNCEPUTURILE ÎNVĂȚĂMÂNTULUI CREȘTIN ȘCOLILE CATEHETICE

Învățământul creștin în epoca apostolică era harismatic: Apostolii, profeții, didascălii învățau pe credincioși învățătura cea nouă. El urma, la început, după primirea botezului. De timpuriu, înainte de sfârșitul secolului I, învățătura creștină a început să preceadă botezului. *Învățătura celor doisprezece Apostoli*, un mic catehism, dă mărturie despre acest fapt.

Obiectul de învățătură era, mai întâi textul *Evangheliei*, apoi *Apostolul*, colecția de epistole apostolice, *Martirologiile*, *Apocrifele*, care lămureau unele momente din viața Bisericii, neînregistrate în scrisul canonic. Din secolul II, această activitate era în grija Bisericii, și a unor didascăli laici, credincioși cu mai multă cultură. Unii dintre aceștia erau *Apologeții*.

În tot acest timp s-au fixat unii termeni creștini, într-un cuvânt teminologia creștină. Cuvântul *ekklisia*, care însemna o adunare, primea acum sensul specific de întrunire liturgică și organică a creștinilor, adică de biserică (Matei 18, 17). Sfântul Ignațiu a folosit primul cuvântul de *καθολικός*, compus din *κατα* și *ολικός*, care însemna întinderea *peste totalitate*. Teofil al Antiohiei, a definit pe la anul 180 termenul *Ἁγία Τριάς*-Sfânta Treime. Au fost definite sensurile specifice pentru noțiunile: *Λόγος*, *Παρουσία*, *αἵρεσις*. Tertulian a trecut la latinizarea acestora: *ecclesia*, *orthodoxus*, *catholicus*, *Trinitas*, *Verbum*, *Dominus*, *parusia*, *haeresis* și altele.

Școala catehetică din Alexandria.

Cultura primilor creștini ai Alexandriei ne este foarte greu de cunoscut. Prin așezarea, mărimea și importanța sa ca oraș, prin mișcarea de idei și de popoare, Alexandria era unul dintre cele mai căutate centre culturale ale lumii vechi. În acest mediu alexandrin se va forma cultura ebraică de limbă greacă, care va produce Septuaginta, și acolo trăise, Filon, creatorul unei filozofii religioase și al unei atmosfere în care au trăit și au fost influențați teologii alexandrini. Mediul alexandrin pare să fi fost purtătorul unei producții gnostice, nu lipsite de importanță. De asemenea, Școala teologică alexandrină beneficia de mediul platonismului tardiv, al cărui principali reprezentanți au fost: Clement, Origen și Didim cel Orb.

Funcționarea faimoasei Universități de la Mouseion din Alexandria va fi stimulat pentru crearea unei școli mai ales pe foștii păgâni culți convertiți la creștinism. Se știe că această Universitate era dotată cu două biblioteci și o organizare științifică de primă mână pentru acea vreme.

Influența iudeo-creștină s-a făcut simțită asupra acestei culturi în apariție și devenire. Filon din Alexandria sau Filon Evreul este principalul reprezentant al literaturii iudaice elenistice. Autor al mai mult de saizeci de tratate, dintre care amintim *Marele Comentariu la Pentateuh*, *De Opificio mundi*, *De Cherubim*, *De sacrificiis Abelis et Caini*, *De Vita Mosis*, *De vita Contemplativa*, *De Providentia I-II*, *De Deo*, *De aeternitate mundi*, etc., Filon a influențat părinții greci. Clement Alexandrinul, unul dintre conducătorii Școlii creștine din Alexandria, îl utilizează în *Stromatele* sale. De asemenea, Origen în *Comentarii la Matei* și în *Contra Celsum*, totdeauna cu elogii, considerându-l un precursor. A mai influențat pe Grigorie de Nyssa (a se vedea în special *De vita Mosis*), Ambrozie al Milanului.

După Filip de Side, primul profesor al Școlii alexandrine ar fi fost Apologetul Athenagoras, ceea ce nu pare probabil. Panten, care este primul cunoscut, pe la anul 180, și Clement, succesorii acestuia, când a început persecuția lui Septimiu Sever, din anii 202-203, practicau un învățământ de tipul Catehezei particulare, asemănătoare celei practicate de Sfântul Iustin la Roma. Dar adevăratul întemeietor al unui învățământ teologic organizat este Origen, prin înființarea aceluși veritabil *Didaskaleion*, cu două nivele de predare. Școala nu era întreținută de Biserică, dar Origen pentru a-și putea duce existența vindea manuscrise ale operelor scriitorilor profani, manuscrise pe care le poseda. Învățământul predat la școala catehetică din Alexandria era urmat nu numai de creștini, de catehumeni, dar și de către elini.

Ce se preda, dar mai ales cum se preda, se poate deduce din scrierile lui Clement Alexandrinul și ale lui Origen, și mai ales din *Cuvântul de mulțumire către Origen* a lui Grigore Taumaturgul, care l-a avut pe Origen profesor la Cezareea Palestinei. Origen predase la Alexandria, ceea ce preda la Cezareea, un întreg ciclu științific: logică, dialectică, fizică. Aceste discipline serveau ca pregătire pentru ciclul următor: morala și teologia. Dacă în problemele studiate de această primă Universitate creștină, armătura rațională era oferită de științe și de platonism, metoda de interpretare a Sfintei Scripturi era alegorică și mistică.

Alegoriismul folosit de filozofii greci, în special stoicii, pentru interpretarea miturilor despre zei în poezia și restul culturii elenice, a fost preluat de exegeții iudei Aristobul (sec. II) și Filon, care l-au aplicat Sfintei Scripturi a Vechiului Testament. Exegeții iudei considerau interpretarea alegorică meritoare, prin faptul că ea releva un sens mai adânc al textului sacru, sens reprezentând adevărata realitate. La rândul lor *didascălii* alexandrini au adoptat metoda, convinși că interpretarea literară prezenta, uneori, lucruri nedemne de Dumnezeu. Dacă Clement folosește alegoriismul destul de mult, Origen l-a adoptat integral. Alegoria a dat impuls și dimensiuni noi atât teologiei cât și exegezei biblice creștine. Întâlnirea dintre filozofia greacă alegorizantă și revelația biblică a deschis ușile teologiei creștine. Școala alexandrină este creatoarea teologiei ca știință. Urmașii lui Origen au fost: Iraclas, Alexandru, Dionisie, Pieriu, Teonost, Petru, Macarie, și în cele din urmă Didim cel Orb. Urmașul acestuia, Rodon, s-a mutat la Sida, în Pamfilia, în timpul lui Teodosie cel Mare (379-395).

Școala de la Cezareea Palestinei.

A fost înființată și condusă de către Origen, după plecarea din Alexandria, la 231-232, în urma hirotoniei lui de către episcopii de Ierusalim și Cezareea Palestinei, care-l stimau foarte mult. Fiind condamnat pentru aceasta de către episcopul său Dimitrie, Origen s-a stabilit la Cezareea, unde a continuat activitatea didactică din Alexandria. Aici a avut discipoli deosebiți, printre care pe cei doi frați Teodor și Atenodor, din Neocezareea. Personalitatea puternică a lui Origen i-a convertit pe aceștia la creștinism. Înainte de plecarea lor din Cezareea, Teodor, care de fapt este vestitul Grigore Taumaturgul (+270), a ținut în fața unei alese adunări, acel *Cuvânt de mulțumire pentru Origen*. Firmilian al Cezareei Capadociei a fost unul dintre elevii lui. Nu se cunoaște dacă Origen a avut la Cezareea urmași imediați ca la Alexandria. La începutul sec. IV este cunoscut ca profesor la Cezareea Pamfil (+310), un distins preot originar din Berit. Pamfil a înființat pentru învățământul creștin o bibliotecă însemnată. El, ca și Eusebiu, era un admirator al lui Origen. Aici a activat Eusebiu, cel mai învățat episcop al anticei cetăți.

Școala din Antiohia

Orașul Antiohia a fost fondat cu 300 de ani î.Hr. de către Seleucos I Nicator, fiul lui Antioh, și devenise capitala Siriei Orientale. Aici s-a format o altă *școală creștină*, cunoscută încă din sec. III.

Denumirea de școală nu trebuie să ne facă să ne gândim la o instituție școlară cu o unitate, cu un program de studiu planificat, sub patronajul episcopului local, cum era cazul celei din Alexandria. Este vorba mai mult de câțiva profesori care-și exersau magisteriu cu titlu personal, dar care, între ei și cu alți reprezentanți ai culturii acelei epoci, partajau aceeași manieră de abordare a problemelor de exegeză în teologie.

Cel dintâi cunoscut este preotul Malchion, conducătorul școlii retorice eline. Este cunoscut mai bine din disputa cu episcopul Pavel de Samosata, pe care l-a dovedit eretic antitrinitar, într-un sinod ținut la Antiohia în anul 268/269. Se consideră de obicei că Lucian, zis de Samosata, zis și de Antiohia, în a doua jumătate a sec. III, ar fi fondatorul acestei școli exegetice. După unele informații Lucian a fost partizanul episcopului eretic Pavel de Samosata. El este cinstit totuși ca martir, martirizat la Nicomidia, în persecuția lui Maximin Daia, pe la 312. Interpretarea Sfintei Scripturi era literală.

Școala a devenit mai cunoscută în a doua jumătate a sec. IV, când s-a creat o adevărată școală, curent teologic, prin Diodor de Tars, Teodor de Mopsuestia, Ioan Gură de Aur, Teodoret. Școala antiohiană n-a avut idealismul mistic al școlii alexandrine, dar a dat pe cei mai mari exegeți, între care și pe Sfântul Ioan Gură de Aur.

Alte școli teologice par a fi existat la Edessa, în Galia, probabil la Lyon, școala siriacă, inițiată de către Tațian Sirianul, în cadrul căreia s-a efectuat traducerea Bibliei, numită *Peșitto*; școala coptică din Egipt, care a realizat, de asemenea, traducerea Bibliei.

BIBLIOGRAFIE

COMAN preot prof. dr. G. Ioan, *Patrologie*, vol. II, București, 1985, pp. 237 sq.

GABOR Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole* – Editura Sofia, București, 2003, 292 p.

EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească...*, PSB, vol. 13.

NICULESCU Vlad, *Origen și tradiția Școlii catehetice din Alexandria*, în *Altarul Banatului*, nr. 1-3, 1998, pp. 8-30.

RĂMUREANU preot prof. dr. Ioan, *Istoria Bisericească Universală*, vol. I, pp. 217-224.

*** *Philon d'Alexandrie*, în *Dictionnaire de Spiritualité*, tome, XII, col. 1352-1374.

CULTUL, DISCIPLINA ȘI VIAȚA CREȘTINĂ LITURGHIA, SĂRBĂTORILE, AGAPELE, LOCAȘURILE DE CULT

Cultul a îndeplinit, în primele secole, un rol foarte important. El a menținut unitatea și solidaritatea comunității creștine și a apropiat pe credincioși între ei. Chiar păgânii, cu toate că nu îl cunoșteau, au înțeles importanța lui în Biserică, l-au lovit prin măsuri de persecuție, interzicând adunările creștine, confiscând sau distrugând locașurile, arzând cărțile de cult.

Cultul epocii apostolice s-a menținut și s-a dezvoltat liturghiei Sfântului Iacob. Centrul cultului a rămas tot **Sfânta Euharistie**, care, mai târziu, în timpul epocii postapostolice se mai numește: binecuvântare, sacrificiu, ofrandă, iar în Apus, din sec. IV. Missa. Se săvârșea Duminica, de preferință dimineața, așa cum mărturisește Pliniu cel Tânăr, la începutul secolului II. La Cartagina, Roma sau în Spania, se mai săvârșea zilnic, iar în alte locuri se săvârșea miercurea sau vinerea. Se săvârșea la botezul catehumenilor și la zilele de pomenire a martirilor. Apologiile lui Justin Martirul și Tertulian, dar mai ales Constituțiile bisericești, cuprind indicații și formule liturgice, unele din secolele II-III, altele din secolul IV, precum și știri și reguli privitoare la cler. Înainte de săvârșirea Sfintei Euharistii, după o rugăciune, creștinii își dădeau sărutarea păcii, denumită și sărutarea sfântă.

Pâinea euharistică era dospită; azima s-a introdus în Apus mult mai târziu, în secolele VIII-IX. Refuzul de a primi pe unii creștini la Sfânta Euharistie era o grea pedeapsă. Cultul era și un mijloc de binefacere. Aducerea darurilor la Altar și împărțirea lor de către episcop da actului un caracter sacru și o semnificație înaltă. Frecventarea cultului era obligatorie și regulată. Sinoadele de la Elvira (309), Arelate (314) prevedeau anumite măsuri pentru lipsa nejustificată mai mult de trei duminici.

Sărbătorile creștine.

Duminica (κυριακή ημέρα - Dies Dominica) era sărbătoarea săptămânală a creștinilor încă din epoca apostolică, serbată ca zi a Învierii Domnului. Afară de Duminică se țineau în cinste zilele de post - miercuri și vineri. Sărbătorile principale ale

creștinilor erau în primele secole: Paștile, Cincizecimea, ziua a patruzecia de la Paști, pe care unii o țineau în locul Cincizecimii. Sărbătoarea coincidea cu Înălțarea Domnului. Probabil din sec. III se serba în Orient *Epifania*, numită și *Teofania*, adică Arătarea Domnului la 6 ianuarie, în amintirea Botezului Domnului și a descoperirii dumnezeirii Sale, unite cu acest fapt. În Occident se ținea ca sărbătoare corespunzătoare Nașterii Domnului ziua de 25 decembrie pentru a o opune sărbătorii solstițiului de iarnă (*natalis solis*).

Creștinii orientali au introdus sărbătoarea Nașterii Domnului, în a doua jumătate a secolului al IV-lea. În jurul anului 377 s-a despărțit sărbătoarea Nașterii Domnului de cea a Botezului, prăznuindu-se la 25 decembrie la Antiohia. Apoi s-a introdus și la Constantinopol, în anul 379. Sărbătorile martirilor erau cele mai vechi. Nu se cunosc în primele trei secole sărbători ale Sfintei Fecioare, deși se bucura de mare cinste în rândul creștinilor.

Agapele erau mesele comune la sfârșitul adunărilor de cult. Ele erau de regulă mese cumpătate. Dar adevăratul lor rol era acela de ajutor pentru săraci și transmiterea unui spirit. Necunoscând caracterul lor antic și le batjocoreau cu scopuri calomnioase, ca prilejuri de desfrâu.

Situația ilegală a creștinismului ca *religio illicita*, numărul mic, în anumite regiuni, n-a îngăduit creștinilor să-și ridice **locașuri de cult** proprii. Ei se adunau în case particulare, uneori cimitire, catacombe, sau în locuri retrase. Existența unor locașuri de cult publice proprii se constată din secolul II. De la începutul sec. IV ele se numeau basilici, nume rămas în limba noastră, ce provine de la βασιλειος οικος-casa împărătească. Bisericile aveau și clădiri anexe: baptisterii, locuință pentru episcop, camere pentru păstrarea darurilor aduse de creștini, unele chiar săli de agape.

CATEHUMENATUL, BOTEZUL ȘI CELELALTE TAINE

Sub numele de *catehumenat* se înțelege seria de încercări pe care Biserica le impunea convertiților de la păgânism sau de la erezie, doritori de a primi botezul. Sfântul Apostol Pavel folosește verbul *κατεχειν*, care desemnează a învăța oral credința (I Cor. 14, 19; Galateni 6,6). *Catechumenus*, desemnând candidatul la botez, apare pentru prima dată la Tertulian (a se vedea și lucrarea *De poenitentia*), iar substantivul *cateheză* este frecvent întâlnit la Clement Alexandrinul. Afluxul candidaților, exemplul religiilor de mistere, amenințarea persecuțiilor, căderea unora în persecuții, a obligat Biserica de a lua măsuri la întărirea catehumenatului, în sensul perseverării și încercărilor la care erau supuși cei ce doreau să ajungă creștini.

Din secolul II Catehumenatul este organizat. Cele spuse de Justin Martirul despre botez (*Apologia* I, 61) și mai ales de Tertulian confirmă acestea. Cu pacea constantiniană, afluxul noilor adepți provoacă o organizare stabilă a cărei structură se pune în aplicare în cursul sec. IV. După *Tradiția Apostolică* 15 trebuia un demers oficial, caucionat de un garant pe lângă *doctorii Bisericii*. Aceștia examinau motivele, situația personală, familială și profesională. Admiterea în catehumenat, în cele din urmă, o aproba episcopul.

În general erau primiți în sânul catehumenilor oamenii care puteau să dispună liber de ei înșiși, cu profesii sau meserii onorabile, cu viață morală. Sclavii erau primiți cu voia stăpânului, soții dacă trăiau împreună. Cei care aveau meserii infamante, care erau în slujba cultelor păgâne - magii, astrologii, ghicitorii, funcționarii, soldații, nu erau primiți cât timp se găseau în situația aceasta (*Canoanele lui Ipolit*).

Admis catehumenul primea oficial acest titlu. Cu această ocazie un semn al Crucii pe frunte este atestat în Orient și în Africa, în sec. IV. Africa cunoaște, în aceeași măsură, *sacramentum salis*, care simboliza gustul sapiențial al credinței și al cuvântului lui Dumnezeu.

Catehumenii erau încredințați unui catehet (*κατηχητης*), de obicei preot sau un creștin laic, capabil să-l învețe adevărurile de credință și de morală. În secolele II-III, catehumenii se împărțeau în două categorii: *incepătorii*, numiți de regulă *catehumeni*, *auditori* sau

cei care vin să se apropie, și cei mai înaintați numiți *aleși, luminați, (jwizomenoi)* competenți pentru primirea botezului. La începutul sec. IV, se constată în Orient trei categorii de catehumeni. Sinodul de la Neocezarea (între 314-325) îi numește *auditori, genuchetori și luminați*. Catehumenii din prima categorie puteau participa la liturgia Cuvântului, după care erau, în mod solemn, rugați să părăsească adunarea.

Învățământul catehetic dura mai mult pentru clasa auditorilor. El consta în citiri, omilii, explicații, sfaturi. Hegeria afirmă că la Ierusalim cateheza zilnică dura trei ore. Fiecare instrucție pare a fi început cu exorcizarea, efectuată de către un exorcist recunoscut, prin punerea mâinilor, uneori prin expirație, care trebuia să marcheze lepădarea de Satan.

Se pare că obiceiul este oriental, întâlnit des la Antiohia. De notat că la Antiohia, apoi la Constantinopol, în timpul lui Ioan Gură de Aur, din cauza numărului mare de candidați, **renunțarea la Satan și mărturisirea credinței în Iisus Hristos s-ar fi făcut în vinerea sfântă**, la orele trei, după-amiază. Teodor de Mopsuestia, în catehezele sale prebaptismale explică acest ritual al lepădării de Satana, al exorcismelor, al lepădării de Satana și al unirii cu Hristos.

Îngenuchetorii și luminații, care participau la partea a doua a Sfintei Liturghii, învățau adevăruri mai înalte, li se explica simbolul credinței, iar înainte de botez se învăța și rugăciunea domnească. Cei luminați, înscriși pentru botez, petreceau 30-40 de zile în post, rugăciuni și abinență, își mărturiseau păcatele și primeau botezul.

Durata catehumenatului nu era aceeași peste tot. Sinodul de la Elvira vorbește de 2-3 ani, dar ea se putea scurta după aprecierea episcopului, sau prelungi la dorința catehumenului. Unii amânau botezul până aproape de moarte, pentru a muri curățiți de toate păcatele, sau chiar din respect față de Sfânta Taină. Cei botezați de nevoie, în caz de boală (*botezul clinicilor*) erau admiși cu greutate în cler și excluși de la episcopat. Cei care mureau martiri primeau *botezul sângelui*, și erau socotiți sfinți ca și creștinii.

Datorită faptului că Biserica nu îngăduia catehumenilor și necreștinilor să asiste la Sfânta Liturghie și a Botezului, că unele învățături se comunicau abia după primirea botezului, s-a dedus că Biserica urma în aceasta o hotărâre, numită de teologul protestant, din sec. XVII, Dalläus, *disciplina arcana*.

Sfintele Taine.

Instituite de Mântuitorul cifra lor de șapte a fost confirmată apoi de Apocalipsa Sfântului Apostol și Evanghelist Ioan, unde este scris, după descoperire divină, despre *cele șapte coarne și șapte ochi ai Mielului* și despre cele șapte duhuri ale lui Dumnezeu, trimise peste tot pământul (*Apocalipsa 5, 6*).

Botezul era actul de credință și de cult prin care se intra în sânul Bisericii. Ștergea păcatele și acorda Darul Duhului Sfânt. Botezul era unit cu o serie de acte legate de instituția catehumenatului. El era săvârșit de obicei de către episcopi. Din însărcinarea lui, îl putea săvârși și preoții, și chiar diaconii, iar la mare nevoie, chiar de laici credincioși. Biserica a continuat să facă Botezul, ca și Sfinții Apostoli, în ape curgătoare sau stătătoare. După ridicarea locașurilor de cult, au început să se construiască pe lângă ele bazine speciale pentru Botez (Baptisterii). Botezul copiilor era obișnuit, dar nu general. La botez se pare că adulții schimbau numele vechi cu un altul creștin. **Ungerea cu untdelemn** sfințit urma îndată după botez, ca rit cu caracter sacramental, înlocuind punerea mâinilor. Tertulian dă o strălucită mărturie despre semnificația ei de Taină. După ungere cel botezat se îmbrăca în veșminte albe, pe care le purta opt zile.

Mărturisirea păcatelor era unită dintru început cu cele două Taine: Botezul și Euharistia. Ea avea pe lângă caracterul ei de Taină și un rol moralizator. În primele trei secole mărturisirea putea fi: secretă, semipublică sau publică. Ea era urmată de îndeplinirea faptelor de îndreptare (epitimie) indicate de duhovnic.

Hirotonia este între cele dintâi Taine săvârșite și cunoscute în Biserică. Ritualul hirotoniei s-a dezvoltat odată cu cultul și cu creșterea importanței clerului. S-a stabilit prin uz și prin canoane ca la hirotonia de episcop să asiste cel puțin trei episcopi.

Căsătoria a fost ridicată dintru început la rangul și importanța de instituție sfântă și de legătură indisolubilă. Sfântul Ignațiu scrie lui Policarp ca soții să se unească cu « aprobarea episcopului, ca să fie căsătoria după Domul iar nu după poftă: toate spre cinstirea lui Dumnezeu să se facă » (V, 2). Mirii se uneau în fața Sfântului Altar, în prezența comunității, cu rugăciunile ei și ale slujitorilor. Ei aduceau ofrande și se împărtășeau. Se recomanda căsătoria între soți creștini. Biserica oprea desfacerea căsătoriei, afară de caz de adulter.

Maslul a fost săvârșit încă dintru început în Biserică, după recomandarea Sfântului Apostol Iacob. Îngrijirea și vindecarea

bolnavilor a fost una dintre grijile și datoriile morale ale Bisericii. Se cunosc episcopi și preoți care au avut darul vindecărilor și al alungării duhurilor rele (Eusebiu, *Ist. Bis*, V, 19, 3; VI, 32,23).

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE :

EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească..*, în PSB, vol. 13.
CASIODOR, *Scrieri. Istoria Bisericească Tripartită*, Cartea XII, cap. XIV, traducere de Liana și Anca manolache, introducere și note de Pr. prof. dr. Ștefan Alexe, colecția PSB, vol. 75, Editura IBMBOR, București, 1998.

LUCRĂRI, STUDII și ARTICOLE :

GABOR Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole* – Editura Sofia, București, 2003, 292 p.
HAMMAN A., *Catéchumène, Catéchuménat*, în *Dictionnaire Encyclopédique du Christianisme Ancien*, pp. 437-438.
RĂMUREANU pr. prof. dr. Ioan, *Istoria Bisericească Universală*, vol. I, pp. 236-244.
RIZZO Francesco Paolo, *Biserica în primele secole. Linieri istorice*, Editura Serafica, Roman, 2002.

ARIANISMUL. SINODUL I ECUMENIC

Rațiunile imediate și circumstanțele precise ale conflictului care va opune pe preotul alexandrin Arie episcopului său Alexandru (312-328) nu sunt ușor de explicat, căci numărul elementelor din spatele disputelor teologice par astăzi mai puțin înțelese. Se poate considera această dispută - care privește raportul dintre Logos sau Fiul lui Dumnezeu și Dumnezeu Tatăl - ca împlinirea unei reflexii care s-a

prelungit pe timp de mai multe secole, în special în sânul creștinismului oriental.

În acest mediu, deschis unei culturi înfloritoare și speculative, au fost schițate, în cursul secolelor II-III, diverse încercări ale unei gândiri hristologice, care încerca să sistematizeze datele Noului Testament, unde rolul jucat de Iisus Hristos în planul mântuirii era în raport cu recunoașterea ca Fiul al lui Dumnezeu, preexistent. Dacă Cel Răstignit, Cel Înviat era recunoscut ca Logosul Însuși, în comuniune cu Tatăl din Eternitate, și Împreună Creator al lumii, trebuia să se explice termenii acestei relații. Printre diverse tentative, s-a impus modelul hristologic, care adoptând ca și Evanghelia lui Ioan conceptul de Logos, recurgea la o categorie fundamentală a filozofiei eleniste. Grație acesteia, s-a căutat a se rezolva problema raportului dintre Dumnezeu și lume, introducându-se noțiunea de ființă intermediară, capabilă să acopere breșa care separa realitatea divină, transcendentă și imuabilă, a cosmosului schimbător și finit. În versiunea sa creștină ideea de Logos identifica pe acesta cu Fiul, preexistent și mediator al Creației.

Teologia Logosului, fără a compromite dogma unității lui Dumnezeu, tindea să vadă relația Tatălui cu Fiul ca un raport de subordonare. Dar ideea Logosului, așa cum era aplicată în cosmologiile filozofice, unde ea fundamenta afirmația eternității lumii, comporta o anume dificultate pentru concepția creștină a creației. Pe de altă parte, dacă lumea nu era eternă, acțiunea Logosului, în calitate de mediator și revelator, este limitată în timp, ca la orice creatură. Și astfel, se punea întrebarea dacă Logosul mai poate fi considerat coetern cu Tatăl.

Pentru a evita riscul susținerii non-eternității Logosului, Origen și-a imaginat doctrina preexistenței sufletelor, care implica noțiunea unei creații din veșnicie. În evoluția doctrinelor asupra Trinității, Origen merită să fie amintit pentru contribuția pe care a adus-o la fixarea unei scheme și a unei terminologii trinitare. Aportul său consistă în distincția dintre cele trei ipostaze divine ale Tatălui, Fiului și Duhului Sfânt.

Acest sistem de relații între ipostazele Treimii furnizează cadrul dezvoltării teologice a Bisericii răsăritene și oferă antidotul pericolului antitrinitarismului (monarhianismului - care afirmă: fie că Dumnezeu Fiul este un om peste care a coborât Logosul divin, sau că Dumnezeu se manifestă ca Tată, Fiul și Duh Sfânt) și variantelor sale (modalismul și patripasianismul), care accentuau unitatea lui

Dumnezeu, până la a compromite distincțiile ipostatice. Pe de altă parte, doctrina origenistă a celor trei ipostase comportă o problemă terminologică, care anunță, în parte, complicațiile posterioare ale Sinodului de la Niceea. Se vorbește de trei *ousiae*, esențe sau substanțe, care pot fi înțelese în sens generic sau individualizat, sau trei *pragmata*, realități sau ființe, dând astfel naștere unei suspiciuni a triteismului, particular în ochii unei Biserici Apusene, foarte atente la o viziune unitară a Divinității și deci, puțin sensibilă ispitelor unei teologii pluraliste, de nuanță origenistă.

Mai mult, distincția ipostatică ridică o problemă: cum poate fi garantată unitatea lui Dumnezeu? Dacă se afirma ca **principiu unic Dumnezeu Tatăl** (ceea ce corespundea în acest sens cererii monarhianiste) era dificil de a se menține unitatea Ființei divine fără a se recurge la un model subordinaționist: Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt dispuși într-o ordine descrescândă prin analogie cu modelele cosmologice ale filozofiei contemporane.

Schema triniatră elaborată de Origen, cu ipotetica subordinaționistă, poate ar fi constituit o bază de plecare pentru Arie. La o primă vedere, ideile sale ar fi putut apare ca o reluare a doctrinei extreme, pluraliste și subordinaționiste, formulate la mijlocul secolului al III-lea de către Dionisie al Aleandriei (care nu ar fi manifestat rezerve față de *homousios*, receptat apoi de Niceea). Acest episod teologic este adesea considerat ca unul dintre precedentele imediate ale crizei ariene, dar contururile sale precise sunt departe de a fi clare.

Arie, născut în 256 în Libia, discipolul indirect al episcopului Antiohiei Pavel de Samosata, eretic antitrinitar, a fost un cap răzvrătit și înfumurat, un temperament plin de vanitate și mândrie, un bărbat zgomotos, turbulent și ambițios, știind să-și ascundă bine aceste defecte printr-o pietate și sfințenie aparentă. Instruit în teologie de către Lucian din Antiohia (+312), aderent al lui Pavel de Samosata, Arie a avut colegi pe Episcopii Eusebiu de Nicomidia, Maris de Calcedon, Theognis de Niceea și Leonțiu de Antiohia, care vor juca un rol important în răspândirea ereziei ariene. După studiile din Antiohia, Arie a venit la Alexandria, unde, după o perioadă de diaconat, i s-a încredințat, de către episcopul Achilas, misiunea de paroh, la cea mai însemnată parohie din oraș, Baucalis din port.

Arianismul este o concepție rațional-omenească de înțelegere a creștinismului, o coborâre a lui de la înălțimea de religie relevantă de Dumnezeu-Tatăl prin Fiul Său, Iisus Hristos, la o simplă religie naturistă. Erezia ariană a pus în circulație teoria unui monoteism

reșionalist, bine construit și susținut cu argumente sofistice ispititoare, spre a seduce spiritele de elită ale lumii greco-romane la concepția unui *summus Deus*. Asupra lui Arie s-a exercitat influența școlii de Antiohia, care interpreta Sfânta Scriptură literal și istoric, în opoziție cu școala din Alexandria, care o interpreta alegoric și spiritual. Se remarcă în gândirea lui Arie elemente gnostico-filozofice care au circulat anterior și mai circulau în timpul lui. Arie combătea egalitatea și consubstanțialitatea Fiului lui Dumnezeu cu Dumnezeu Tatăl, și nega astfel Dumnezeirea Fiului. Dumnezeu Tatăl, este singurul principiu necreat; Fiul este creat prin voința tatălui, dar nu din Ființa (*ousia*) Lui, ci din nimic ca o primă creatură, dar în timp, nu din veșnicie. Arie aducea ca argument versetul: « *Fiul Meu ești Tu, Eu astăzi Te-am născut* » (Ps. II, 17; Evrei I, 5), precum și versetul din Proverbe: « *Domnul M-a creat cea dintâi dintre lucrările Lui, înaintea tuturor veacurilor* » (VIII, 22), verset ce s-ar referi la *Înțelepciunea divină*.

Deși, după opinia lui Arie, Fiul lui Dumnezeu este după ființă o creatură, mărginit, schimbător, imperfect, a cret, totuși, lumea, chiar și timpul. Acesta este de fapt și scopul pentru care a fost creat de către Dumnezeu Tatăl, acela de a creat lumea, căci Dumnezeu Preaînalt nu putea crea universul decât prin intermediul unei ființe intermediare. Ideea este clar gnostică, argumentată de afirmația că materia este rea în sine. Fiul devine astfel un fiu adoptiv al tatălui, împrumutând și o divinitate din divinitatea Tatălui. Substanța Fiului se deosebește de cea a Tatălui precum se deosebește finitul de infinit. Hristos nu este deci adevăratul Dumnezeu, ci a devenit un Dumnezeu prin participare.

Nu se știe când Arie a început a se certa cu episcopul său Alexandru. În anul 313 s-a trecut peste persoana lui în alegerea ca episcop al Alexandriei, fiind ales Alexandru (313-328). Alături de o campanie defăimătoare la adresa episcopului său, Arie a început a și predica ideile sale din anul 318. Zadarnice au fost eforturile episcopului Alexandru să-l convingă a renunța la erezie. Încrezător în succesul raportat printre clerici, prieteni și admiratori, încurajat chiar de păgâni, care găseau în ideile lui raționalismul religiei păgâne greco-romane, Arie și-a continuat lupta pe față contra învățaturii ortodoxe.

Episcopul Alexandru a încercat o rezolvare prin convocarea într-un sinod a episcopilor din Libia, Egipt și Pentapole, în anul 320 sau 321, care a excomunicat atât pe Arie, cât și pe susținătorii lui.

Erezia lui s-a răspândit ușor în Egipt, Libia, Pentapole, Palestina, Siria precum și în provinciile Asiei Mici.

Părăsind Egiptul, Arie a găsit sprijin la prietenul și colegul său episcopul Eusebiu de Cezareea, mare istoric al Bisericii, dar mai puțin familiarizat cu problemele de interpretare biblică și cu cele dogmatice. Din Cezareea Arie se îndreaptă spre episcopul de Nicomidia, Eusebiu, fost coleg și prieten la Antiohia, care și-a însușit erezia. Mai mult, profitând de calitatea de duhovnic al Constanției, sora lui Constantin cel Mare, Eusebiu și-a câștigat favoarea imperială. Acest fapt i-a dat posibilitatea lui Eusebiu să convoace la Nicomidia un sinod, la care s-a pronunțat împotriva excomunicării episcopilor în sinodul de la Alexandria. Un nou sinod s-a ținut la Cezareea, unde s-a stabilit ca Arie și adepții săi să reia funcțiile avute anterior.

Ideile sale le-a expus la Nicomidia în opera, formată din imne și cântări, *Thalia - Banchetul*. Puțin cunoscător al problemelor de teologie, Constantin credea că este doar o neînțelegere între Arie și episcopul său, și prin urmare ar trebui să se înțeleagă amândoi cerându-și unul altuia iertare. În acest sens a și scris lui Alexandru o scrisoare, trimisă prin Osiu de Cordoba. « Nu este vorba între voi - îi scria el lui Alexandru - de nici o poruncă însemnată din legea noastră, nici de vreo învățătură nouă referitoare la închinarea lui Dumnezeu; căci aveți una și aceeași gândire, încât puteți să vă uniți în aceeași comuniune.... Voi știți că filozofii înșiși, care aparțin unui sistem de gândire, se deosebesc adesea în parte prin părerile lor, dar, deși ei se separă în virtutea științei, se împacă iarăși unii cu alții pentru păstrarea unității sistemului lor doctrinar ». (a se vedea Vita Constantini, II, 71). Încercarea împăratului de a-i împăca prin intermediul episcopului curții imperiale nu a dat rezultatul scontat.

Pentru a pune capăt interminabilelor certuri în privința consubstanțialității Fiului cu Tatăl, cât și pentru stabilirea unei date fixe în prăznuirea Paștilor, împăratul a hotărât să convoace un sinod general sau ecumenic, la care să participe episcopii Imperiului, spre a discuta și rezolva ei problemele referitoare la doctrina Bisericii. Eusebiu de Cezareea, Epifaniu de Salamina și Filostorgiu ne informează că împăratul a convocat sinodul iar episcopii invitați prin scrisori speciale s-au grăbit să participe la lucrări. Deși s-a gândit inițial pentru Ancira (Ankara), în Galatia, împăratul a ales, în cele din urmă, Niceea, unde exista o reședință imperială și unde putea participa mai ușor pentru a fi sigur că hotărârile nu vor fi contestate.

Se pare că un sinod împotriva lui Arie s-a ținut la Antiohia, care a ales episcop pe Eustațiu, în locul defunctului Filogon, și care l-a condamnat pe Arie.

Pentru venirea episcopilor și a însoțitorilor lor, Constantin a luat măsuri să li se pună la dispoziție poșta publică și cele necesare de drum.

Participanți

La sinod au participat episcopi din Europa, din Africa de Nord și din provinciile Orientului Apropiat și Asia Mică. Eusebiu de Cezareea ne-a păstrat lista provinciilor de unde au venit episcopii: Siria, Cilicia, Fenicia, Arabia, Palestina și Mesopotamia. Au participat și cei din Egipt, Tebaida și Libia. De asemenea, *nu lipsea din ceată nici scitul*, cf. Eusebiu de Cezareea, identificat cu Marcus Tomesis. Persia, Capadocia, Asia Mică, Pont, Galatia, Pamfilia, Frigia, Asia Proconsulară erau și ele reprezentate. Europa a trimis pe episcopii de Tracia, Macedonia, Ahaia, dar a participat și Teofil, episcopul goților din regiunile dunărene, rezident la Pietroasele-Buzău. Episcopul Alexandru al Constantinopolului nu a putut participa direct, decât prin reprezentanții preoți, iar episcopul Romei, Silvestru a delegat doi preoți: Vitus și Vincentius din Roma.

Bisericile din afara Imperiului au trimis episcopi la sinod: din Armenia, Persia și din Crimeea, Cadmos de Bosphorus. Atât descrierea lui Eusebiu cât și tabloul prezentat de Sfântul Atanasie subliniază, în tot cazul, universalitatea Sinodului niceean, privită ca o nouă Cincizecime. Numărul de participanți nu a fost stabilit cu precizie. Lista membrilor sinodului, reconstituită mai târziu, la sinodul de la Alexandria din anul 362, ne-a parvenit prin diverse surse. Tradiția bisericească consideră că au fost prezenți 318 episcopi, poate după numărul servitorilor lui Avraam (*Facere* 14, 14). Din a doua jumătate a sec. IV sinodul va fi considerat drept sinodul celor 318 părinți (Hilarie de Poitiers, *De synodis* 86).

Derularea Sinodului.

Sinodul s-a întrunit în ziua de 20 mai 325 în palatul imperial de la Niceea. Ședința de deschidere a Sinodului s-a desfășurat într-o atmosferă de mare solemnitate, fiind inaugurată de însuși împăratul Constantin, deși era botezat și numai catehumen. Eusebiu descrie în amănunt atmosfera sărbătorească în care s-au inaugurat lucrările oficiale ale Sinodului. Episcopii s-a așezat pe scaunele așezate în marea sală a Palatului Imperial, așteptând în tăcere sosirea

împăratului. La un moment dat li s-a anunțat venirea împăratului și toți cei de față s-au ridicat, după obicei, în picioare.

În ce privește starea sa sufletească, el manifesta stăpânire de sine și demnitate, măsură, modestie și respect față de Dumnezeu, ținând ochii plecați cu smerenie în jos, și nu se așează pe micul scaun de aur, mai dinainte pregătit decât după ce episcopii i-au făcut semn să șadă. După intrarea împăratului, episcopul care era așezat în primul loc pe partea dreaptă a scaunelor, al cărui nume Eusebiu nu ni l-a păstrat, a ținut o scurtă cuvântare prin care a elogiat pe împărat și a mulțumit lui Dumnezeu pentru întrunirea episcopilor.

Însuși împăratul a ținut un cuvânt în limba latină, păstrată de Eusebiu în greacă, îndemnând pe episcopi la pace și înțelegere: « Dorința mea cea mai arzătoare era să mă pot, cândva, bucura de prezența voastră aici, dragi prieteni. Acum că lucrul acesta s-a împlinit, îmi voi mărturisi fățiș recunoștința înaintea Împăratului întregii lumi pentru a-mi fi hărăzit, pe lângă atâtea alte faceri de bine, să-mi pot bucura ochii și de lucrul pentru mine mai presus decât oricare altul, acela de a vă putea găzdui pe toți laolaltă.... Începeți prin a scoate la vedere pricinile neînțelegerii voastre, și despovărați-le - sub semnul păcii - de cătușile ambiguității. Și încheindu-și cuvântarea le-a dat împăratul cuvântul mai-marilor sinodului. Atunci au început aceștia să-i moralicească pe ceilalți, care însă nu pregetau să se apere și să răspundă la rându-le cu învinuiri... Împăratul asculta pe toți vorbitorii și cântărea temeiurile spuselor lor cu luare-aminte și fără părtinire. » (Eusebiu, *Vita Constantini*, III, 12-13, 1-5; 1).

Nu se știe cu siguranță cine ar fi prezidat lucrările Sinodului. Unii consideră că președinte ar fi Osius de Cordoba, iar alții îi consideră pe Eustațiu al Antiohiei.

Sinodul a luat o serie de hotărâri cu caracter dogmatic și cu caracter disciplinar. Astfel, actul cel mai important al sinodului a fost redactarea și aprobarea definiției de credință sub formă de Simbol de credință. Simbolul a fost aprobat și semnat de toți cu excepția episcopilor: Eusebiu al Nicomidiei, Teognis al Niceei, Maris de Calcedon, Teonas de Marmarica, Secund de Ptolemaida, care nu au voit să aprobe termenul de *omousios-consubstantialis*. Ei au refuzat să semneze, de asemenea, anatema împotriva lui Arie. Cu toate că Simbolul de credință a devenit cea mai precisă expunere a dreptei credințe, arianismul nu a putut fi stârpit imediat. Disputele ariene au tulburat Imperul bizantin încă o jumătate de secol.

Între alte probleme care au încercat a fi soluționate la acest sinod a fost și stabilirea datei Sfintelor Paști. Neînțelegerile anterioare au făcut ca Paștele să fie săvârșite la date diferite în Răsărit și Apus. Acum s-a stabilit să se prăznuiască în prima Duminică de după lună plină ce urmează echinocțiului de primăvară. Dacă se va întâmpla să cadă în aceeași zi cu Paștele iudaic, se va amâna cu o Duminică. Data urma să fie comunicată tuturor de către episcopul de Alexandria, deoarece aici era centrul astronomic cel mai important.

Pe lângă aceste probleme s-au mai discutat și alte probleme legate de schisma lui Novat, a lui Meletie, erezia lui Pavel de Samosata. Cu privire la meletieni și novațieni, Sinodul s-a arătat mai indulgent, în sensul că Meletie putea să-și păstreze scaunul de episcop de Licopole, dar își pierdea toate drepturile episcopale. Față de novațieni, clemența a fost mai mare.

Sinodul a alcătuit și 20 de canoane, care cuprind dispoziții referitoare la organizația și disciplina bisericească. Mai însemnate sunt canoanele 6 și 7. Canonul 7 confirmă drepturile scaunelor de Roma, Alexandria și Antiohia, față de ceilalți mitropoliți. Canonul 7 acorda episcopului de Ierusalim rangul de mitropolit, ca o recunoaștere a locului unde a predicat și S-a jertfit Mântuitorul.

De asemenea, s-a discutat și despre moralitatea clerului. Unii sinodali au propus observarea celibatului, atât pentru episcopi, cât și pentru preoți și diaconi. Împotriva propunerii lui Osiu de Cordoba, s-a ridicat vestitul eremit Pafnutie la Tebșaidei de sus (Egipt), care a apărat cinstea și vrednicia căsătoriei.

La 25 iulie 325, împlinindu-se 20 de ani de la urcarea pe tron a împăratului Constantin cel Mare, acesta a oferit sinodalilor o recepție. Iar la 25 august, a avut loc ședința festivă de închidere a Sinodului, la care împăratul a invitat pe cei prezenți să țină cu tărie la învățătura formulată în Sinod. Hotărârile Sinodului au fost confirmate de către Constantin și promulgate în întreg Imperiu. Actele Sinodului I ecumenic s-au pierdut, dar hotărârile lui se cunosc din scrierile istoricilor contemporani, îndeosebi din scrierile lui Eusebiu.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE :

CASIODOR, *Scrieri. Istoria Bisericească Tripartită*, Cartea XII, cap. XIV, traducere de Liana și Anca manolache, introducere și

note de Pr. prof. dr. Ștefan Alexe, colecția *PSB*, vol. 75,
Editura *IBMBOR*, București, 1998.

EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească...*, în *PSB*, vol. 13.

Idem, *Vita Constantini*, ediția citată în *PSB*, vol. 14.

LUCRĂRI, STUDII ȘI ARTICOLE:

CHADWICK Henry, *Les 318 Serviteurs d'Abraham (Gen.; XIV; 14) et le nombre des Pères au Concile de Nicée (325)*, în *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, tome LXI,

*** *Les Conciles Oecuménique. Tome I. L'Histoire*, avec la collaboration de Giusepe ALBERIGO....., Paris, 1994, pp. 19-27.

DAUNOY Fernard, *La question pascale au concile de Nicée*, în *Echos d'Orient*, XXIV, 1925, pp. 424-444.

GABOR Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole* – Editura *Sofia*, București, 2003, 292 p.

GRUMEL V., *Le problème de la date pascale aux III-e et IV-e siècles*, în *Revue d'Etudes Byzantines*, XVIII, 1960, pp. 163-178.

HERTLING Ludwig S.J., *Istoria Bisericii*, Editura *Ars Longa*, Iași, 1998.

RĂMUREANU pr. prof. dr. Ioan, *Sinodul I ecumenic de la Niceea de la 325. Condamnarea ereziei lui Arie. Simbolul Niceean*, în *Studii Teologice*, XXIX, nr. 1-2, 1977, pp. 15-46.

Idem, *Istoria Bisericească Universală*, vol I, pp. 313-324.

RIZZO Francesco Paolo, *Biserica în primele secole. Linieri istorice*, Editura *Serafica*, Roman, 2002.

SANDU, pr. prof. dr. Ștefan, *Istoria Dogmelor din epoca postapostolică până la Sfântul Ioan Damaschin*, Editura *Bren*, București, 2002, 561p.

STĂNILOAE, dr. Dumitru, *Sinodul de la Niceea împotriva post-iudaștilor*, în *Revista Teologică*, XIX, 1929, p. 163-177.

ÎNCEPUTURILE MONAHISMULUI

Monahismul ocupă un atât de mare loc în istoria spiritualității, încât este foarte greu a vorbi despre el într-un spațiu și timp restrâns. Fenomenul monastic este universal, încât trebuie să prezentăm această căutare, de Absolut sau al unui Eu profund, și în afara creștinismului. De la origine, el se manifestă spontan în diverse provincii, forme analoage existând în diverse religii și culturi necreștine. Pare destul de dificil a-l analiza ca un fenomen unitar.

Fenomenul monastic în religiile necreștine.

Idealul pitagoreic era obținerea legăturii omului cu divinul, și grație acestuia binele cetății. Genul de viață al acestei comunități era practicarea ascezei și a purificării. Pitagoreii respectă liniștea în viața zilnică, evită contactele necurate, erau îmbrăcați în alb. Pe de altă parte, adepții constituiau un grup de acțiune politică, chiar militară. **Unii dinte adepți erau vegetarieni. În cultura greacă consumarea cărnii aduse jertfă la altar permitea omului să intre în relație cu puterile divine. Refuzul însemna renunțarea la viața cetății. A consuma jertfa implica acceptarea lumii și a cetății, cu intenția de a acționa din interiorul sistemului pentru a-l transforma.**

Pe de altă parte, pitagoreicii constituiau o metodă de educație completă, adăugând la regulile lor ascetice și morale studiul muzicii, matematicii și astronomiei. Dar scopul acestui studiu era ordinea mistică.

Este aproape paradoxal a vorbi despre **un monahism hindus**, căci viața monastică hindusă nu a fost niciodată organizată și unificată. Mănăstirile hinduse erau adesea de dimensiuni modeste. Călugărul trebuie să observe cinci voturi principale: să nu consume nici o ființă vie, să fie sincer, să se abțină de la furt, să se controleze pe sine, să fie generos; și cinci secundare: egalitatea sufletului, ascultarea de *guru*, curățenia, gențilețe și curăție alimentară. Rolul *gurului* este esențial: să instruiască ucenicii, să-i antreneze în cunoașterea textelor sacre, prin recitare și explicare, să-i formeze în exercițiile yoga, să-i controleze spiritual.

Budismul este o religie esențial monastică: societatea budistă nu se concepe fără existența comunității monastice. Trebuie să remarcăm faptul că monahii nu sunt preoți, căci nu există nici o funcție sacerdotală în budism. Călugării budiști nu depun voturi; ei

sunt totdeauna liberi a se întoarce la viața socială. Dar, de fapt, mulți rămân monahi toată viața. Dar în anumite țări, monahismul temporar a căpătat o mare extensiune. În Thailanda, spre exemplu, el este instituționalizat, fiecare tânăr thailandez efectuează un stagiul monastic, care poate dura de la câteva luni la câțiva ani.

Legea iudaică nu era orientată spre asceză. Figura austeră a lui Ilie face excepție. În Noul Testament, Ioan Botezătorul pare a se atașa tradiției lui Ilie, prin modul de viață, locuință, îmbrăcăminte, celibat, sfințenie, dar și prin darul profeției. Tăcerea Evangheliilor în privința esenienilor și legăturile eventuale ale lui Ioan cu aceștia, semnifică faptul că grupul apostolic nu dorea a intra în conflict cu acest mediu.

Fenomene monastice precreștine se întâlnesc în mediile eseniene, ale Țării Sfinte sau ale suburbiilor Alexandriei. Filon (*De vita contemplativa*) și Iosif Flaviu (*De bello iudaico*) descriu comunitățile Terapeuților și Esenienilor, ca fiind înclinate spre o viață contemplativă, ascetică, celibatară. După mărturiile lui Filon (*Apologia iudeilor* 11, 14) și ale lui Iosif Flaviu (*Războiul iudaic* 2, 8, 120-121) esenienii renunțau la căsătorie pentru a putea trăi o abstenență desăvârșită. Celibatul era o formă obișnuită a ascezei. De aceea, Apostolul Pavel recomandă și el celibatul, ca o stare de feciorie, care permite apropierea mai mult de Domnul.

Dacă monahismul este un fenomen uman, o altă problemă se impune inevitabil: cum îl situăm în raport cu celelalte date ale credinței creștine. Există unele asemănări între monahismul necreștin și credința creștină. Este vorba despre o viață organizată în vederea progresului spiritual, căci legile fundamentale ale acestui progres sunt aceleași pentru toți oamenii. Dar, există diferențe marcabile. Spiritualitatea monastică necreștină se dezvoltă într-un sens aparent puțin compatibil cu doctrina creștină. Scopul spiritualității hinduse este realizarea divinului în om, acesta fiind considerat identic cu Absolutul, sau ca o parte de divinitate, sau ca o lume a Divinității.

În Budism, mântuirea este concepută ca un proces de eliberare în raport cu lumea. Comună pentru ambele modele este tendința de a socoti propriile eforturi umane ca elemente de acces la mântuire. Problema interesantă este în ce măsură acțiunea Harului este validă pentru monahii necreștini și, pornind de la acest fapt, în ce măsură ajung la experiențe mistice autentice.

Monahismul creștin.

Fie din dorința de a se desăvârși în virtute, fie din nevoia de a se sustrage persecuțiilor, unii asceți s-au retras de lume, stabilindu-se în locuri ferite, unde trăiau izolați ca eremiți sau anahoreți. Unii dintre ei au ajuns celebri ca Pavel Tebeul, din Theba Egiptului, c. 234-347. Așa a început monahismul, adică viața ascetică trăită în singurătate.

Se spune uneori că Noul Testament sugerează numai o detașare afectivă de lume (cf. *I Corinteni* 7, 29-31). Sfântul Apostol Pavel vede în contactul cu realitățile pământești o primejdie serioasă pentru dreptatea lăuntrică: cel căsătorit e împărțit (*I Corinteni* 7, 33-34), *cei ce strâng bogății cad în ispită* (*I Timotei* 6, 9). Firește, renunțarea înseamnă înainte de toate o atitudine interioară: dezinteresarea de lucrurile lumii. O concepție mai activă despre fuga de lume se găsește la Părinții africani din secolele II și III. Clement Alexandrinul învață în chip magistral felul în care întrebuițarea lucrurilor lumii acesteia și renunțarea la ele sunt manifestări complementare ale cumpătării. Precursor al fugii de lume în sens monastic este Origen. El crede că detașarea lăuntrică de bunurile pământești este indispensabilă slujirii lui Dumnezeu: « Trebuie, spun, să părăsim (lumea) nu spațial, ci mental ».

Originea vieții eremitice sau pustnicești se confundă poate cu însăși originile filozofiei. Fuga de oameni are drept scop binele intelectului, povățuirea sau contemplația. Pustnicii creștini nu iubesc singurătatea decât pentru a-L găsi pe Dumnezeu, pentru a face aici « lucrul lui Dumnezeu », rugăciunea. Avva Ammona, ucenic al Sfântului Antonie cel Mare, reprezintă cea mai bună tradiție a anahoreților Egiptului atunci când scrie: « Întâi de toate singurătatea; singurătatea naște nevoița și lacrimile; lacrimile nasc frica; frica naște smerenia și darul vederii înainte; vederea înainte naște iubirea; iubirea face sufletul nebolnav, nepătimaș; atunci după toate aceste lucruri, omul înțelege că nu e departe de Dumnezeu ».

Pustnicii (ερημιται) se numesc și anahoreți (αναχωρηται); adeseori ei practicau fuga de lume într-un mod destul de bizar. Evagrie Scolasticul ne vorbește despre eremiții *păstori* sau *păscători* care nu aveau domiciliu fix. *Dendriții* locuiau în arbori, staționarii rămâneau în picioare în aer liber. Un mod deosebit de aspru de apărare a singurătății era acela al *stiliților* sau *stâlpnicilor*. Când locurile propice vieții eremitice devin din ce în ce mai rare, atunci *zăvorâții* se încuie într-o chilie.

Începând cu secolul III, dar mai ales cu sec. IV, monahismul se descoperă ca unul dintre aspectele cele mai originale și cele mai interesante ale Creștinismului. De la începutul secolului IV, monahismul este o instituție deja constituită. El a câștigat mult ca număr de adepți, ca autoritate morală și ca influență în Biserică. Instituția monahismului - la început în afara ordinii clericale, apoi exercitând o influență din ce în ce mai puternică asupra Bisericii și a vieții statului bizantin, datorită mării sale popularități în rândul maselor, a ajuns să conducă întreaga Biserică creștină. Monahismul creștin își are rădăcinile în modelele secolului IV: egiptean, palestinian-sirian și capadocian.

Egiptul este tradițional considerat ca leagănul monahismului. Aici cunoaște, în sec. IV, o mare dezvoltare sub cele două forme principale: anahoretic și cenobitic. Monahismul egiptean propriu-zis nu va apărea « de la sine », ci va fi opera unor persoane care îi vor imprima cu toată responsabilitatea semnul originalității lor. În frunte stau două nume: Antonie și Pahomie.

Sfântul Antonie (251-356), **părintele călugărilor**, fiul unui proprietar funciar, își abandonează viața obișnuită pentru a se retrage în deșertul Egiptului. Motivele retragerii de lume, pentru Sfântul Antonie și pentru cei care l-au urmat erau altele decât cele cunoscute de către asceții templelor păgâne (*Templul lui Serapis și Templul din Memfis*). Locuiau în colibe și duceau o viață contemplativă. Antonie a grupat, în deșertul Tebaidei, un număr de 6000 de anahoreți, și a dat o regulă de viață monahală. Acești solitari atrăgeau prin singularitate, prestigiu și reputație, și erau considerați ca **vindecători ai trupurilor și ai sufletelor**.

Spre 320 d.Hr., Pahomie, un soldat convertit, care aparținea unei familii de țărani din Tebaida, a reunit pe anahoreți într-o mănăstire, fondată de el pe malul Nilului și stabilește o regulă de viață cenobitică. În 340, pentru sora sa Maria, întemeiază o mănăstire de maici. Mănăstirile se înmulțesc, încât în 346 la moartea lui, numărul lor a ajuns la unsprezece. În regim cenobitic-chinovial, monahii făceau vot de ascultare, de castitate și de sărăcie. Organizarea inițiată de Pahomie continua să se răspândească.

Sfântul Ieronim ne povestește cum la Paști, când monahii conduși după regula lui Pahomie mergeau în pelerinaj în Tebaida, puteau fi numărați cca. 50000. Monahismul Sfântului Pahomie era un fel de mișcare socială și cu siguranță că nu era numai evlaviază aceea care i-a determinat pe atâția să părăsească munca pe proprietățile

statului pentru a lucra în mănăstiri unde erau mai bine tratați. Încă din anul 370, o dispoziție imperială (*Codex Theodosianus XII, 1, 63*) se ocupă de pierderea pe care o putea suferi activitatea statală din cauza acestei mișcări monahale.

La frontierele Egiptului, în Peninsula Sinai, existau colonii de anahoreți. În itinerariul său, Egeria menționează existența unor numeroase colibe de eremiți și a patru biserici unde participau aceștia la rugăciune. Viața comunitară a călugărilor a început odată cu înființarea *lavrelor* - un fel de cătune de anahoreți care se întruneau o dată pe săptămână pentru a ofiția slujba religioasă și a lua masa în comun. Prima *lavră* a fost înființată în sec. IV, lângă Ierihon. În Siria și Mesopotamia se mărește numărul călugărilor solitari sau a celor ce viețuiau în comun. Munții din nordul și estul Antiohiei cunoșteau un mare număr de viețuitori. În sec. V, spre 444, Teodoret al Cyrului, ne-a lăsat o *Istorie a călugărilor sirieni*.

Monahismul grec este inspirat după cel egiptean. Sfântul Vasile cel Mare, vizitează asceții din Egipt, pe la 356-357, iar peste câțiva ani, în 360, va înființa o mănăstire la Anesia, pe un munte din nordul Asiei Mici. Spre 370 dă o serie de Reguli pentru viețuitorii din mănăstirea sa. Regulile impuneau o viață în comunitate, ascultarea de un superior, rugăciune, muncă și milostenie.

În Bizanț, monahismul a cunoscut două forme - cea orientală și cea greacă. Prima - în care călugării (și anahoreții) se abțineau de la orice muncă manuală sau intelectuală, duceau o viață contemplativă, practicând ascetismul cel mai riguros, trăiau izolați. În cea de a doua formă, reglementată de Sfântul Vasile cel Mare, munca manuală sau intelectuală, practicarea operei de caritate, era obligatorie pentru toți călugării, care urmau să trăiască numai în comun, în mănăstiri.

Păstrarea castității, fuga de femei și de imberbi, a devenit o condiție *sine qua non* în mănăstiri. Monahul care a renunțat la căsătorie trebuie să combată toate formele iubirii trupești, fie ea iubirea de femeie, această «unealtă a diavolului», fie ea iubirea masculină. O apoftegmă avea să devină celebră: «Copiii mei, sarea este din apă, și dacă se atinge de apă, se dizolvă și pier. La fel și monahul este din femeie și, dacă se atinge de femeie, se dizolvă și sfârșește vădit prin a nu mai fi monah» (Ioan Moshul, *Limonariul*, 217). Existau monahi care practica în mod extrem de riguros fuga de femei. Dimpotrivă, Sfântul Vasile cel Mare crede că în Mănăstire s-ar putea ivi nevoia de a avea unele convorbiri cu femei, fie pentru zidire duhovnicească, fie pentru a trata treburi pământești. În acest caz,

egumenii vor trebui să aleagă cu grijă persoanele, ora și locul conversației (*Regulile Mari* 33).

Altă primejdie pe care asceții vor să o țină departe de mănăstiri e iubirea homosexuală. De aici severitatea față de *imberbi*. Astfel, Sfântul Sava, nu îngăduia pentru smintelile celui rău, nici unui imberb să conviețuiască în comunitatea sa înainte de a avea barbă deplină pe obraji.

În Apus, Roma nu cunoștea monahismul. Primii călugări cunoscuți în Apus sunt cei care l-au însoțit pe Sfântul Athanasie cel Mare la Roma, în anul 340. Exilul lui l-a făcut, în același timp, mesagerul monahismului. Acum a fost fondată prima mănăstire de maici la Roma. Sfântul Ieronim, care vizitase deșertul Siriei între 375-377, difuzează idealul ascetic, în timpul sejurului său la Roma, între anii 382-385.

În **Galia**, spre 360, Sfântul Martin de Tours, fonda o mănăstire la Locogiagense-Liguge, în vestul Franței, la 11 km. de Poitiers. Mai târziu, în anul 372, ca episcop de Tours, fonda mănăstirea Marmoutiers, la patru km. de reședința sa, unde călugării viețuiau în chilii, practicau votul sărăciei, și nu practicau nici o artă, în afara copierii manuscriselor. Fericitul Augustin menționează, în anul 386, o mănăstire, în afara zidurilor cetății, la Milano.

Curente antimonastice.

Convertirea la ascetismul monastic al unor înalți funcționari civili și militari a putut să pară în ochii păgânilor, mai întâi, ca un veritabil abandon al responsabilităților politice și sociale. În unele locuri ascetismul provoca rezerve, opoziții, chiar ostilitate. Chiar Ambrozio al Milanului, a rămas consternat de călugărirea lui Paulin de Nola: « Un om cu o asemenea origine, cu o asemenea familie, cu un astfel de caracter, cu o astfel de elocință, a abandonat Senatul, și a întrerupt succesiunea unei asemenea familii ».

Libanius, ilustrul sofist al Antiohiei, cerea împăratului Teodosie I o intervenție energetică împotriva distrugătorilor de temple (în general participau călugării la lupta împotriva păgânismului). Pentru el călugării erau dușmanii civilizației. Lucrarea sa *Pro Templis* este un veritabil rechizitoriu la adresa lor: « *Acești oameni îmbrăcați în negru, care mănâncă mai mult decât elefanții... care ascund dezordinea lor sub o paloare pe care și-o procură grație unor artificii...* ».

Și Sfântul Grigorie de Nazianz, la Constantinopol, a avut de furcă cu călugări, lipsiți de bunul simț, care l-au împrășcat cu pietre,

de Sfintele Paști, în anul 379, în timp ce slujea în capela *Sfânta Anastasia*, ceea ce îi face să exprime că, ei călugării *și-au uitat de demnitatea lor*. De asemenea, de foarte multe ori erau folosiți ca forțe de manevră.

În legislația imperială, monahismul pare a fi avut mai multă importanță decât în legislația canonică a Bisericii. Valens, Valentinian I, și chiar ortodoxul Teodosie I. Din ce în ce mai mult, călugării tulbură societatea și orașele. Puterea politică rămâne uimită de intervențiile lor în orașe. În ciuda pietății sale recunoscute, Teodosie I a luat anumite măsuri restrictive. Se cunosc intervențiile călugărilor în timpul răscoalei din Antiohia, din anul 387, și mai apoi episodul de la Callinicon, din anul 388.

Chiar marele Ambrozio al Milanului îi scrie lui Teodosie că: « **monachi multa scelera faciunt** ». Împăratul îi adresează prefectului pretoriului, Tațian, la 2 septembrie 390, o lege prin care dorea îndepărtarea călugărilor de centrele urbane, și să rămână doar în: « *deserta loca et vastae solitudines* ». Dar birocrăția bizantină, poate intrigile lor, îi fac subiectul unei noi legi, prin care li se acordă, din nou, dreptul de a intra în orașe.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE:

EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească...*, în PSB, vol. 13.
 CASIODOR, *Scrieri. Istoria Bisericească Tripartită*, Cartea XII, cap. XIV, traducere de Liana și Anca manolache, introducere și note de Pr. prof. dr. Ștefan Alexe, colecția *PSB*, vol. 75, Editura *IBMBOR*, București, 1998.

LUCRĂRI, STUDII și ARTICOLE:

BĂBUȘ, arhim. Grigore, *Norme de organizare a monahismului în novelele 5 și 133 ale împăratului Justinian*, în *ST*, XLII, nr. 2, 1990, p. 98- 111.
 DRÎMBA Ovidiu, *Istoria Culturii și Civilizației*, vol. 2, pp. 187-188.
 GABOR Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole* – Editura *Sofia*, București, 2003, 292 p.

- GUILLAUMONT Antoine, *Originile vieții monahale. Pentru o fenomenologie a monahismului*, Editura Anastasia, București, 1998.
- HERTLING Ludwig, *Istoria Bisericii*, Iași, 1998.
- RĂMUREANU pr. prof. dr. Ioan, *Istoria Bisericească Universală, vol. I*, pp. 255-256.
- SPIDLIK Tomas, *Spiritualitatea Răsăritului Creștin, I Manual sistematic*, Editura Deisis, Sibium 1997.

EREZIA PNEVMATONAHILOR. APOLINARISMUL. SINODUL II ECUMENIC

O nouă erezie a apărut la jumătatea secolului IV, erezie care pune în discuție dumnezeirea Sfântului Duh, egalitatea și consubstanțialitatea Duhului cu Tatăl și cu Fiul, considerându-l ca fi doar intermediar între Dumnezeu și creaturi. Cei care profesau această erezie au primit numele de *pnevmatomahi*. În același timp, s-au numit și *macedonieni*, după numele episcopului semiarian Macedoniu, depus din scaunul Constantinopolului în anul 360. Conducerea acestora a avut-o apoi Maratoniu, episcop de Nicomidia, dând pnevmatomahilor și numele de *maratonieni*.

Această erezie a apărut ca o prelungire a ereziei ariene, ca o nouă formă a arianismului, căci negarea divinității lui Iisus pune de la sine în discuție și Dumnezeirea Duhului Sfânt. Erezia s-a răspândit în provinciile Tracia, Bitinia, Helespont și împrejurimi.

Părinții Bisericii s-au ridicat împotriva ereziei. Sfântul Vasile cel Mare i-a combătut temeinic în lucrarea sa *Despre Sfântul Duh*, compusă între anii 374-375. Sfântul Vasile afirmă că Duhul Sfânt se bucură de aceeași demnitate cu Tatăl și cu Fiul. El este egalul și nu inferiorul lor. Două sinoade au încercat să rezolve problema. În 376, la Cizic, pnevmatomahii au adoptat o formulă de credință, în care Duhul Sfânt era trecut în rândul creaturilor. Anemius de Sirmium și Ambrozie al Milanului au convocat un sinod la Sirmium, în vara anului 378, unde au condamnat erezia. Sfântul Grigorie de Nazianz combate și el erezia în *Cuvântarea a V-a teologică*, rostită în *Biserica Învierea* din Constantinopol. De asemenea, Grigorie de Nisa (*Despre Sfântul Duh contra pnevmatomahilor macedoneni*) și Didim cel Orb

(*Despre Sfântul Duh*) stabilesc consubstanțialitatea Duhului cu Tatăl și cu Fiul.

Apolinarismul era o altă erezie, care voind a explica modul unirii firii dumnezeiești cu firea omenească în persoana Mântuitorului pornea de la filozofia lui Platon. Astfel, omul fiind compus din trup material, suflet animal și suflet rațional și nemuritor, la Întrupare Iisus Hristos a primit un trup omenească cu suflet animal, iar în locul sufletului rațional a primit Logosul.

Prin aceasta Apolinarie din Laodiceea distrugea integritatea sau deplinătatea firii umane a Mântuitorului, primită la Întrupare și punea în primejdie întreaga sa operă de mântuire. Sfântul Epifanie de Salamina a combătut erezia în lucrarea sa *Panarion* sau *Contra tuturor ereziilor*. Apolinarie este autorul cunoscutei formule hristologice: «O singură fire întrupată a lui Dumnezeu Cuvântul». În afara unor Părinți ai Bisericii care l-au combătut personal, au fost convocate și sinoade, în Apus între 374-380, care l-au condamnat.

Teodosie cel Mare (379-395), dorind a restabili liniștea în Imperiu, a convocat episcopii din partea orientală a Imperiului, într-un sinod la Constantinopol. Sinodul și-a deschis lucrările la începutul lunii mai 381 și a durat până la 9 iulie același an. Au participat 150 de episcopi, printre care: Meletie al Antiohiei, Grigorie de Nazianz, Grigorie de Nisa, Amfilohiu de Iconiu, Chiril de Ierusalim, Diodor de Tars, etc. A participat și episcopul Tomisului Gerontius sau Terentius (cf. Sozomen, *Ist. Bis.* VII, 7). Mai târziu au venit și episcopii egipteni și din Iliric: Timotei al Alexandriei și Asholiu al Tesalonicului. Episcopul Damasus al Romei nu a trimis delegați, și de altfel nici nu a recunoscut hotărârile sinodului.

Președinția a fost asigurată de către Meletie al Antiohiei, ca cel mai în vârstă dintre sinodali. După moartea neașteptată a acestuia, președinte a devenit Grigorie de Nazianz, recunoscut de sinod drept episcopul cetății, în ciuda faptului că egiptenii hirotoniseră pe ascuns pe Maxim Cincul ca episcop de Constantinopol.

Sfântul Grigorie de Nazianz a dorit să pună capăt schismei antiohiene, alegându-se drept episcop Flavian. Neînțelegerile cu episcopii egipteni au făcut ca Sfântul Grigorie să demisioneze și, la propunerea lui Diodor de Tars, a fost ales episcop al Constantinopolului Nectarie, fost senator, originar din Tars. Sub președinția lui Nectarie sinodali au redactat o definiție de credință prin care mărturiseau consubstanțialitatea celor trei persoane divine. Tomosul sinodal s-a pierdut.

Hotărârea dogmatică este menționată în rezumat în Scrisoarea sinodului din Constantinopol din 382, trimisă episcopului Damasus și episcopilor occidentali. În ea se spune: « Noi am rămas la credința evanghelică hotărâtă de cei 318 Părinți de la Niceea. Voi și noi, și toți câți nu răstălmăcesc cuvântul adevăratei credințe, trebuie s-o aprobăm ca pe cea mai veche credință în armonie cu Botezul, care ne învață să credem în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, adică într-o singură Dumnezeuire, putere și ființă a Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh, de aceeași cinste și demnitate, a cărei împărăție e veșnică, în trei ipostasuri, adică în trei persoane desăvârșite ».

Sinodalii au completat Simbolul niceean cu încă cinci articole de credință. De aceea el se mai numește și *Simbolul niceo-constantinopolitan*. Recitarea regulată a Simbolului a fost introdusă mai întâi la Antiohia, în 471, de patriarhul monofizit Petru Gnavefs sau Fullo, ca o măsură împotriva hotărârilor dogmatice ale Sinodului IV.

Sinodul a dat și 7 canoane, dintre care cel mai important este canonul trei. Acesta hotără ca: « Episcopul de Constantinopol să aibă întâietatea de onoare după episcopul Romei, pentru că de fapt este Roma cea Nouă ».

La Heracleea, în 30 iulie 381, Theodosie I dă un edict prin care conferă sub formă de lege hotărârile de la Constantinopol:

« Toate bisericile vor fi imediat date episcopilor care mărturisesc egala divinitate a Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh, și care sunt în comuniune cu Nectarie al Constantinopolului; în Egipt, cu Timotei al Alexandriei; în Orient cu Pelagie de Laodiceea și Diodor de Tars; în Asia Proconsulară și în dioceza Asiei cu Amfilohie de Iconium și Optimus de Antiohia (în Pisidia), în dioceza Pontului cu Heladiu al Cezareei, Otreius de Melitene, Grigorie de Nissa; în sfârșit în Moesia și în Schitia cu Terentius, episcopul Schitiei (Tomi), și cu Martirius, episcop de Marcianopolis (Preslav în Bulgaria)... Toți cei care nu sunt în comuniune cu cei mai sus menționați trebuie să fie considerați eretici declarați și, prin urmare, scoși din Biserică » (SOZOMEN, *HE*, 7, 9; SOCRATE, *HE*, 5,8; *CTh*, XVI, 1).

Edictul indică, pentru a se evita orice echivoc, episcopii considerați ortodocși, numind în capul listei pe cel de Constantinopol. Această indicație a credinței și modului de propovăduire a ei de către anumiți episcopi locali este criteriul de corectitudine și de universalitate a hotărârilor dogmatice ale Sinodului. Episcopii aveau o

mărturisire ortodoxă recunoscută și beneficiau de mărturia unui *consensus* al credincioșilor și de o recunoștință imperială. Această indicație de nume de episcopi acoperă aria geografică orientală și este un element nou de ecclesiologie. În același timp implică succesiunea apostolică în persoane, succesiune care a fost totuși pusă la îndoială, în unele locuri în sec. IV, prin hirotoniri discutabile. Implică această succesiune apostolică în învățământ și adevărata Tradiție.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE:

EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească.*, în PSB, vol. 13.
 CASIODOR, *Scrieri. Istoria Bisericească Tripartită*, Cartea XII, cap. XIV, traducere de Liana și Anca manolache, introducere și note de Pr. prof. dr. Ștefan Alexe, colecția PSB, vol. 75, Editura IBMBOR, București, 1998.

LUCRĂRI, STUDII și ARTICOLE:

- CARAZA Ioan, *Simbolul niceo-constantinopolitan în viața și spiritualitatea Bisericii*, în *Ortodoxia*, XXXIII, 1981, nr. 3, pp. 433-441.
- GABOR Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole* – Editura Sofia, București, 2003, 292 p.
- HERTLING Ludwig S.J., *Istoria Bisericii*, Editura Ars Longa, Iași, 1998.
- RĂMUREANU pr. prof. dr. Ioan, *Sinodul II Ecumenic de la Constantinopol (381). Învățătura despre Sfântul Duh și Biserică*, *Simbolul Constantinopolitan*, în *Studii Teologice*, XXI, 1969, nr. 5-6, pp. 327-386.
- Idem, *Sinodul II Ecumenic de la Constantinopol (381) - 1600 de ani de la întrunirea lui*, în *Ortodoxia*, XXXIII, 1981, nr. 3, pp. 285-336.
- Idem, *Istoria Bisericească Universală*, vol. I, pp. 332-340.
- SANDU, pr. prof. dr Ștefan, *Istoria Dogmelor din epoca postapostolică până la Sfântul Ioan Damaschin*, Editura Bren, București, 2002, 561p.

Politica religioasă a împăraților creștini după Constantin cel Mare în sec. IV.

Succesorii lui Constantin cel Mare: Constantin II, Constans și Constanțiu, crescuți și educați în spiritul Evangheliei, au crezut că trebuie să facă tot posibilul ca să triumfe Creștinismul. Astfel, Constanțiu a emis, în 341, *o lege drastică împotriva celor ce jertfeau zeilor*. Această hotărâre a fost adoptată și de Constans. Iulius Firmicus Maternus, un neoplatonician trecut la creștinism, a îndemnat împărații să topească comorile de aur și de argint ale templelor, sancționând pe cei care nu se vor lepăda de păgânism. O parte a templelor păgâne au continuat să mai existe, iar preoții păgâni mai încasau încă subvenții de la Stat.

Din 350, Constanțiu, după moartea fratelui său, Constans, și-a stabilit reședința la Sirmium, care va deveni centrul politic al Imperiul bizantin, și chiar centrul bisericesc al lumii creștine.

Succesorii lui Constantin au tratat, însă, problema arianismului în mod diferit. Constanțiu, care conducea în Orient, a îmbrățișat arianismul. A exilat, în mai multe rânduri, pe Sfântul Athanasie cel Mare. Implicarea lui Constanțiu în problemele bisericești a făcut ca o serie de ierarhi ortodocși să riposteze. Ossius de Cordoba l-a avertizat pe împărat în privința amestecului în problemele Bisericii: « *Nu vă amestecați în problemele Bisericii și nu dați ordine în privința lor. Dumnezeu V-a dat împărăția, nouă ne-a încredințat problemele Bisericii* ».

De asemenea, îi adresează o scrisoare în anul 356: « *Amenințările tale prin scris, nu mă impresionează. Încetează să mai scrii pe acest ton; nu adopta ideile lui Arius; nu asculta de Orientali... dar ordonă întoarcerea exilaților* ». Dar, Constanțiu a rămas insensibil la acest apel și s-a considerat ca o lege vie în Biserică: « *Ceea ce doresc trebuie considerat ca lege în Biserică. Episcopii din Siria nu protestează când vorbesc astfel* ».

Iulian, supranumit și Apostatul, împărat între 361-363, nepotul marelui Constantin, a fost destinat să slujească Altarului. Deși hirotonit citeț în Biserică, încă din 357, este numit de unchiul său, Constanțiu, caesar și trimis în Galia. Din clipa întronării, s-a produs în inima lui o mare schimbare. Motivele care l-au determinat pe Iulian să se lepede de Creștinism au fost urmările educației primite din partea

unor profesori păgâni, continua nesiguranță în care a trăit, precum și caracterul său. Eunucul păgân, Mardoniu, l-a inițiat în misterele culturii clasice, reușind să facă din el un admirator pasionat al vechii culturi greco-romane. La început nu a persecutat pe creștini, ci doar i-a tratat cu indiferență. A ordonat deschiderea templelor și aducerea de jertfe în onoarea zeilor.

Gândul său a fost de a folosi ura partidelor teologice pentru a distruge creștinismul. În acest sens a dat libertate tuturor ereziilor. Restaurând religia greco-romană, semnele și insignele creștine din armată și de pe monetele Imperiului au dispărut. Soldații creștini din garda imperială au fost demiși. În unele provincii din Răsărit au fost și martiri. La Durostorum a suferit martirul, la 18 iulie 362, Sfântul Emilian, soldat în armata romană, din ordinul prefectului Capitolin. În calitatea de *Pontifex Maximus*, el a preluat suprema demnitate de mai marele preoțimii păgâne din Imperiu.

Iulian n-a întrebuițat forța, ci mai mult perfidia. A combătut chiar în scris creștinismul, în lucrarea *Contra Galileenilor*. Printre măsurile luate a fost anularea privilegiilor și a drepturilor de imunitate. Dar cea mai gravă măsură a fost publicarea, la 17 iulie 362, a *Legii contra profesorilor creștini*, prin care li se interzicea să profeseze în învățământ. Scadența n-a încetat să apară. Grav rănit într-o luptă cu perșii, văzându-și sângele din rană curgând, a exprimat: « *Ai învins Galileene!* ».

Moartea lui a fost interpretată ca o judecată cerească. Succesorul său imediat, Jovian (363-364) a fost ortodox. S-a purtat totuși cu multă clemență față de creștini. Înalții demnitari păgâni, care au participat la distrugerea bisericilor, au fost siliți să suporte, pe cheltuiala lor, refacerea acestora.

Valentinian I (364-375) deși bun ortodox, a tolerat totuși păgânismul, asigurând libertatea de credință pentru cele două credințe ale Imperiului. Fratele său, Valens (364-378) a îmbrățișat arianismul. A confiscat averile templelor, a interzis ritualurile nocturne magice, manticile sub pedeapsa cu moartea.

Succesorii lor, Grațian, fiul lui Valentinian I și Valentinian II, fratele său vitreg, având probleme cu goții, au cruțat într-un fel păgânismul.

Urcarea pe tronul Bizanțului, în anul 379, a unui spaniol, Teodosie, va înclina balanța pentru multe secole în favoarea creștinismului. Botezat de către arhiepiscopul Tesalonicului, Ascoliu (Acoliu), în 380, crezul său ortodox a devenit platforma program de

acțiune în politica sa religioasă. Astfel, la 28 februarie 380, a publicat la Tesalonic, unde-și avea reședința, un edict în favoarea ortodoxiei niceene, edict reluat la Constantinopol, la 10 ianuarie 381. Potrivit prevederilor noului Edict, trebuia să se adore pretutindeni numele singurului și adevăratului Dumnezeu și să se respecte credința niceeană păstrată de înaintași, aceasta fiind adevărata religie. **Teodosie devine astfel creatorul Imperiului bizantin creștin, iar Ortodoxia proclamată religie de Stat.**

Textul Edictului este o adevărată Mărturisire de credință a împăratului:

« Împărații Grațian, Valentinian și Teodosie, către poporul orașului Constantinopol:

Voim ca toate popoarele pe care le conduce cu moderație clemența noastră, să trăiască în acea religie pe care o declară sfântul apostol Petru că este religia romanilor, răspândită până acum chiar de el și pe care și episcopul Petru al Alexandriei, om de o sfințenie apostolică, declară că o urmează. Astfel că noi credem în rânduiala apostolică și în doctrina evanghelică într-o singură divinitate a Tatălui, și a Fiului și a Sfântului Duh, de egală măreție și de Sfântă Treime. Celor care respectă această lege, poruncim să li se atribuie numele de creștini dreptcredincioși. Iar ceilalți care, nesocotiți și smintiți, gândesc să susțină infamia dogmei eretice, trebuie să fie pedepsiți întâi cu pedeapsa divină, și apoi chiar cu dispoziția noastră, așa cum dispunem din hotărârea cerească.

Dată la 28 februarie 380, la Tesalonic, fiind consuli împărații Grațian pentru a cincea oară și Teodosie ».

Teodosie a sprijit creștinismul ortodox prin diferite legi și decrete. Este primul împărat care nu a mai acceptat să primească titlul de *Pontifex Maximus*. A convocat cel de-al doilea Sinod ecumenic, de la Constantinopol, în anul 381. Dar, în același timp, l-a sprijinit indirect luând măsuri în trei direcții: împotriva ereticilor, evreilor și păgânilor. Ereticii au primit interdicții în privința privilegiilor, locașurilor de cult, a hirotoniei clericilor. Evreii au fost loviți atât în privilegii dar și s-au văzut în imposibilitate de a contracta căsătorii cu creștinii. De asemenea, și ereticii.

Păgânii au pierdut teren aproape zilnic. Li s-au închis templele, au fost interzise manticile și adunările cultice. Aceștia sau convertiții la păgânism pierdeau dreptul de moștenire.

Văzut totuși ca **un împărat creștin ideal**, acesta a comis două mari greșeli în viziunea episcopului Milanului, fostul guvernator al acestei provincii, Ambrozie. Este vorba despre incidentul de la Callinicon, din anul 388, când creștinii au incendiat o sinagogă, în ajunul sărbătorii creștine dedicate Sfinților Macabei. Se adaugă apoi masacrul din anul 390, din hipodromul orașului Tesalonic. Un decret emis de împărat împotriva homosexualilor, a dus la arestarea unuia dintre conducătorii carelor de cursă, favorit al publicului. Nenulțumirea maselor a dus la intervenția gărzii imperiale care a trecut la masacrarea spectatorilor din hipodrom. Pentru toate acestea, Ambrozie a cerut o perioadă de penitență lui Teodosie.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE:

EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească...*, în PSB, vol. 13.
 CASIODOR, *Scrieri. Istoria Bisericească Tripartită*, Cartea XII, cap. XIV, traducere de Liana și Anca manolache, introducere și note de Pr. prof. dr. Ștefan Alexe, colecția *PSB*, vol. 75, Editura *IBMBOR*, București, 1998.

LUCRĂRI, STUDII ȘI ARȘTICOLE:

HERTLING Ludwig S.J., *Istoria Bisericii*, Editura *Ars Longa*, Iași, 1998.
 RĂMUREANU pr. prof. dr. Ioan, *Istoria Bisericească Universală*, vol. I, ..., pp. 259-269.
 Asupra lui Teodosie cel Mare cele mai bune lucrări sunt următoarele:
 ENSSLIN Wilhelm, *Die Religionspolitik des Theodosius d.Gr.* în *Sitzungsberichte der bayerischen Akademie der Wissenschaften*, München, 1953;
 GABOR Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole* – Editura *Sofia*, București, 2003, 292 p.
 KING N. D., *The Emperor Theodosius and the Establishment of Christianity*, Londra, 1961;
 LIPPOLD Adolf, *Theodosius der Grosse und seine Zeit*, Stuttgart, 1968;

MUNTEAN Vasile, "Edictele religioase ale lui Teodosie cel Mare", în *Mitropolia Banatului*, XXIV, 1974, nr. 4-6, p. 221-232.

WILLIAMS Stephen și Gerard FRIELL, *Theodosius. The Empire and Bay*, Londra, 1994.

DEZVOLTAREA ORGANIZĂRII BISERICEȘTI SISTEMUL MITROPOLITAN. PATRIARHATELE. SINOADELE

Odată cu domnia lui Constantin cel Mare (306-337) și mai ales cu împăratul Teodosie cel Mare (379-395) Imperiul Bizantin a luat tot mai mult aspectul unui stat creștin. Organizarea bisericească a avut ca model organizarea administrativă a Imperiului. Deși prin canoane (can. 6, Sardica, 343) s-a stabilit ca reședința unui episcop să fie doar în orașe, această hotărâre n-a putut fi aplicată nici în Răsărit nici în Apus, unde găsim sedii episcopale și în localități mai puțin însemnate.

Obiceiul din timpul post-apostolic era ca episcopii să fie aleși de episcopii învecinați, precum și de clerul și poporul respectivei comunități. Dacă nu puteau participa toți, atunci cel puțin trei episcopi trebuiau să fie prezenți, restul își dădeau opinia în scris.

Din cauză că de multe ori poporul, prin aclamațiuni, proclama episcop pe câte un preot sau un catehumen, cum a fost cazul alegerii lui Ambrozie al Milanului, dreptul poporului a fost restrâns.

Împăratul Justinian a decis ca la alegeri să participe din popor numai personalități distinse, care împreună cu clerul cetății respective, să desemneze trei candidați, dintre care mitropolitul cu episcopii alegeau pe unul (Nov. 123, cap. I și Nov. 137, cap. II). Hirotonia noului ales trebuia să aibă loc în decurs de trei luni de la alegere, fiind săvârșită de trei episcopi (can. 25, Sinod IV ec.).

Între deminitarii eparhiilor, locul de frunte îl avea *arhidiaconul*, care era obligat să supravegheze clerul inferior. Începând cu sec. IV, cel mai vechi preot a căpătat numele de *arhipresbiter*, *protopresbiter* sau *protopop*. Preoții de la sate erau controlați de către *episcopii de țară* sau *horepiscopi*.

Numărul mare de credincioși a adus după sine, din sec. IV, înmulțirea funcțiilor bisericești, în special în Biserica Răsăritului. *Singhelii* erau sfetnici intimi ai episcopilor, având o mare vază și

autoritate. Pentru administrarea averii bisericii episcopii numeau un *iconom* dintre preoți, de cele mai multe ori. Se recrutau diferiți reprezentanți ai episcopului pe lângă autoritățile politice, numiți *apocrisiari*.

Dintre alți funcționari ai bisericii amintim pe: *notari*, *arhivari*, *parabolani* și *kopiati-gropari*, care se ocupau cu îngrijirea bolnavilor și cu îngroparea morților. La începutul sec. V, Teodosie II, din cauza înmulțirii numărului acestora, decretează că episcopul Alexandriei să nu aibă mai mult de 600 parabolani, iar cel din Constantinopol, mai mult de 950 de gropari.

Sistemul mitropolitan.

Existent în parte și înainte de sec. IV, Sistemul Mitropolitan a luat acum o dezvoltare deosebită, ducând la creșterea și centralizarea lui. Episcopul din capitala provinciei, numită metropolă, a devenit căpetenia și protosul episcopiei provinciei lui, adică mitropolitul lor. El avea dreptul de a conduce sinoade mitropolitane, executa hotărârile lor, conducea alegerea episcopilor, judeca în problemele bisericesti.

Între mitropoliții care s-au bucurat de acest titlu, au fost cei din Roma, Alexandria, Antiohia, Efes, Cezareea Capadociei, Heracleea Traciei, Tesalonic, Sirmium, Cartagina, poate și Sardica. După ce Constantinopolul a devenit din 330 *noua Romă*, centrul acesta se va impune din ce în ce mai mult pe plan bisericesc. Poziția Bisericii din Constantinopol în ierarhia vechilor biserici a fost stabilită prin can. 3 al Sinodului II ecumenic de la Constantinopol, din anul 381.

Mitropoliții de frunte sau superiori în Biserica veche erau cei din Roma, Constantinopol, Alexandria și Antiohia. Ierusalimul a reușit să obțină o întâietate onorifică față de scaunul din Cezareea Palestinei, de care a depins până acum. Sinodul al IV-lea ecumenic a fixat mai bine jurisdicția pe care o avea fiecare mitropolie în parte. Episcopul Romei, pe lângă Italia, a știut a se impune în întregul Apus; Constantinopolul avea sub jurisdicția sa: Tracia, Pontul și Asia Proconsulară, cu toate protestele Efesului. Alexandria avea sub jurisdicție: Egiptul, Libia și Pentapole; Antiohia: Siria, Fenicia și Arabia; iar Ierusalimul: Palestina.

Până în secolul V Biserica creștină nu a atribuit titlul de patriarh, *titlu de origine biblică*, episcopilor centrelor mai importante. Pe de o parte pentru că montaniștii atribuiau acest titlu membrilor celor mai importanți din ierarhia lor. Pe de altă parte, acest titlu era

rezervat în legislația Imperiului - atât creștină cât și păgână - lui Nassi, șeful spiritual al diasporei iudaice.

Din 429, dispariția acestei titulaturi publice pentru iudei îl făcea disponibil în sistemul rigid al titulaturilor bizantine și pentru a desemna o înaltă funcție sacră.

Curia imperială începe a-l adăuga în corespondența și uzajul retoric, ca un calificativ de onoare titlului tradițional de arhiepiscop la care aveau dreptul prelații marilor scaune apostolice. Amploarea termenului este atestată începând cu 451 prin câteva scrisori ale lui Teodosie II și în stilul curent al funcționarilor civili prezenți la Sinodul de la Calcedon.

Între jumătatea sec. V și 541 această nouă terminologie se afirmă în vocabularul ecclesiastic și va fi doptată pentru cele cinci scaune apostolice. Sursele atestă atribuirea acestui titlu și arhiepiscopilor de: Hierapolis, Tir, Tesalonic, Aquileea, Milan, Lyon, etc.

Din sec. VI și Constantinopolul va purta titlul de patriarhie, iar titularul lui pe cel de *patriarh ecumenic*. Justinian cel Mare a fost primul care a dat această denumire, în aprilie 533, lui Epifanie al Constantinopolului (520-535). Un sinod local întrunit la Constantinopol, în anul 588 a hotărât ca începând cu titularul de atunci, Ioan VI Postitorul (582-595), toți întâistătătorii acestei Biserici să poarte acest titlu de *patriarh ecumenic*. Împotriva acestui titlu a protestat episcopul Romei Grigorie cel Mare (590-604), printr-o scrisoare din anul 595 (*Acela care îngăduie să fie numit episcop ecumenic este un premergător al Antichristului*), el lunându-și numele de *Servus servorum Dei*.

Drepturile patriarhale, în raport cu patriarhul și cu mitropoliții subordonați, erau asemănătoare cu drepturile mitropoliților față de episcopii eparhiali și de mitropoliile lor. Alături de acestea patriarhul mai avea următoarele drepturi: *canonizarea Sfinților*; *dreptul de stavropighie*, de a avea o mănăstire sub dependența sa; *dreptul de a sfinți mirul* pentru întreg patriarhatul; *de a fi pomenit la serviciul divin* de către toți ceilalți clerici subordonați; *dreptul de a confirma și hirotoni pe mitropoliții și arhiepiscopii* de sub jurisdicția sa.

Sinoadele sau conciliile au primit în această perioadă o nouă dezvoltare, din cauza marilor controverse teologice. Sinodul ecumenic a devenit o nouă instituție a Bisericii care lua măsuri dogmatice sau disciplinare-canonice valabile - după acceptarea lor - pentru toată Biserica. Toate sinoadele ecumenice au fost convocate de împărați -

Constantin cel Mare, Teodosie I, Teodosie II, Marcian, Justinian, Constantin IV Pogonatul sau Bărbosul și împărăteasa Irina.

Episcopul Romei n-a fost prezent la nici unul dintre aceste sinoade, iar la sinodul II nici măcar nu a trimis reprezentanți.

În afara unor sinoade ordinare sau ecumenice, întâlnim și sinoade particulare sau extraordinare. Cele mai însemnate dintre ele, care au dat canoane acceptate de întreaga Biserică, sunt următoarele: Sinodul de la Elvira, din anul 309, convocat de către Maxențiu; Sinodul de la Ancira, în Galia, din 314-315; Sinodul din Neocezarea din Pont, din anii 314-325; Sinodul din Antiohia Siriei, 341; Sinodul din Sardica din anii 343-344; Sinodul din Laodiceea, din anii 360-375; Sinodul de la Gangra-Paflagonia din anii 360-370; Sinodul de la Constantinopol din 394, convocat de patriarhul Nectarie. Au avut loc și sinoade în Africa la: Hippo (393), Mileve (402) și la Cartagina.

O categorie specială de sinoade o formau sinoadele particulare extraordinare, ținute la reședința unui episcop protos cu toți episcopii aflați întâmplător acolo. Astfel de sinoade s-au numit în Răsărit *endemice* și au avut loc mai ales la Constantinopol. În Apus erau în uz așa numitele *concilia mixta*, convocate pentru rezolvarea unor probleme bisericești și civile, la care participau atât episcopi cât și preoți.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE:

EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească.*, în PSB, vol. 13.

CASIODOR, *Scrieri. Istoria Bisericească Tripartită*, Cartea XII, cap.

XIV, traducere de Liana și Anca manolache, introducere și note de Pr. prof. dr. Ștefan Alexe, colecția PSB, vol. 75, Editura IBMBOR, București, 1998.

LUCRĂRI, STUDII și ARTICOLE:

COSTANDACHE M., *Patriarhia și demnitatea de Patriarh în Biserica Ortodoxă*, în *Ortodoxia*, XVII, nr. 2, 1965, pp. 225-249.

- CRISTIȘOR N. Manea, *Ierarhia principalelor Scaune episcopale în Biserica veche*, în *Studii Teologice*, XV, nr. 5-6, 1963, pp. 328-346.
- GABOR Adrian, *Biserica și Stat în timpul lui Teodosie cel Mare (379-395)*, București, Editura Bizantină, 2004.
- Idem, *Biserica și Statul în primele patru secole* – Editura Sofia, București, 2003, 292 p.
- Idem, *Demnitatea de patriarh în Biserica creștină Semnificația termenului, apariția și utilizarea acestuia*, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian”*, București, anul universitar 2007, p. 171-180.
- MARGA, drd. Irimie, *Instituția patriarhatului în Biserica*, în *Mitropolia Ardealului*, XXXV, nr. 6, 1990, p. 50-60.
- HERTLING Ludwig S.J., *Istoria Bisericii*, Editura Ars Longa, Iași, 1998.
- RĂMUREANU preot prof. dr. Ioan, *Istoria Bisericească Universală*, vol. I, pp. 295-302.

CREȘTEREA PUTERII PAPALE

În primele trei secole scaunul Romei nu avea o importanță prea mare în viața Bisericii. Cei mai mulți episcopi au fost, până în sec. IV, greci, iar limba în care se slujea era greaca. De drepturi jurisdicționale mai mari decât ale altor scaune apostolice nu beneficia scaunul Romei. Tertulian îndemna, pe la anul 200, pe cel care voia să se convingă de păstrarea neschimbată a credinței creștine, să consulte Biserica Apostolică: « *De ești mai aproape de Grecia, ai la îndemână Corintul; de nu ești departe de Macedonia, ai metropolele din Filippi ori din Tesalonic; de voiești să treci în Asia Mică, ai Efesul, iar dacă te apropii de Italia, ai Roma, ai cărei păstori au păstrat aceeași credință cu toți ceilalți episcopi de pe pământ* ».

Curând însă, datorită unor controverse în Biserica, se vorbea despre un « episcopus episcoporum », ale cărui intervenții în controversa pascală sau a botezului ereticilor luase, aproape, un ton poruncitor. Sfântul Ciprian al Cartaginei numea ieșirile episcopului Romei drept « neomenoase », « temerare », « necuviincioase ».

La creșterea puterii episcopilor Romei au contribuit mult numeroasele averi de care dispuneau, proprietăți câștigate de la diferiți împărați sau nobili romani, sub formă de danii, mai ales. Scaunul apostolic roman era invidiat chiar de păgâni, care mai în glumă, mai în serios, gândindu-se foarte probabil la imensele bogății ale urmașilor lui Petru, puteau afirma: « Faceți-mă episcopul Romei și mă fac îndată creștin ».

Averile scaunului roman erau puse în legătură cu Apostolul Petru, în cinstea și memoria căruia au fost donate, și de la care au primit numele de « moștenirea lui Petru » sau « patrimonium sancti Petri ».

De asemenea, mutarea capitalei la Constantinopol, sub Constantin cel Mare, la 11 mai 330, a contribuit la creșterea importanței episcopului Romei, rămasă singura mai importantă din cetatea eternă. Episcopul Silvestru I (314-335) beneficiază de favoruri imperiale. Controversele bisericesti din răsărit au contribuit, și ele într-o anumită măsură, la creșterea autorității scaunului apostolic.

Dar sinoadele de la Arles, Roma sau Niceea au luat decizii disciplinare și dogmatice dintre cele mai grave, fără ca delegații romani să joace un rol important. Succesorii lui Silvestru: Iuliu I, Damasus și Siriciu, personalități de prim plan, au contribuit prin activitatea lor la creșterea prestigiului episcopului Romei și, implicit, la recunoașterea importanței scaunului apostolic.

Sinodul de la Sardica, din anul 343, la care au fost prezenți aproape numai episcopi din Apus, a hotărât că un episcop depus de un sinod, dacă consideră depunerea sa ilegală, poate face apel la Episcopul Romei. Acest drept s-a acordat atunci, în mod exprex episcopului Iuliu I (337-352), care l-a ajutat pe Sfântul Athanasie cel Mare. Alegerile episcopale pentru diferite diocenze au început a fi confirmate de Roma iar episcopii hirotoniți de către « urmașul lui Petru ».

În timpul episcopului Damasus (366-384) începe o nouă politică romană de influență, care va fi încoronată de succes. Acest viraj « Petrin » se datorează, în mod cert, talentului personal al lui Damasus și al succesorilor săi. Acesta a fost favorizat de conjunctura politică și bisericească și a reușit grație convertirii aristocrației romane, care pe viitor va susține financiar Biserica Romei. Faptul acesta va contribui mai ales la formarea unei ideologii a « Romei Eterne », fără de care papalitatea nu s-ar fi putut impune din secolul al V-lea.

Împăratul Grațian (375-383) a proclamat, în anul 378, pe episcopul Damasus drept judecător suprem, în cadrul Imperiului, în problemele episcopilor și preoților. Prin intermediul sinoadelor sale, Damasus intervine în controversele dogmatice ale timpului său. Chiar edictul lui Teodosie I, din anul 380, făcea referire, și confirma într-un fel, ortodoxia lui Damasus. Dar episcopul Romei merge mai departe și elaborează o teorie a primatului Romei, pe care succesorii săi o va aprofunda.

Nemulțumiți de canonul 3, al sinodului II ecumenic, la care nu a participat nici un reprezentant roman, Damasus elaborează la sinodul din anul 382 de la Roma o mărturisire de credință prin care căuta să dovedească primatul său în ierarhia Bisericii. El a fost primul episcop roman, care în orgoliul său de « urmaș al lui Petru » a numit scaunul roman: « Sedes apostolica ».

Siriciu (384-392) va aduce primele manifestări ale acestui primat în materie legislativă. *Decretalele* adresate diverselor regiuni ale Occidentului denunță această jurisdicție superioară voită de episcopul Romei. Crearea Vicariatului de Tesalonic marchează această dorință de a atrage la Roma vasta zonă de frontieră dintre Occident și Orient.

Papii Inocențiu I (402-417) și Bonifaciu I (418-422) au continuat această politică și au realizat centralizarea Bisericii Apusene. Toate problemele importante discutate în diverse sinoade locale trebuiau a fi aprobate de către Roma. Apogeul a fost atins în timpul lui Leon I cel Mare (440-461), care a formulat ideea monarhiei papale. După concepția lui, primatul episcopului Romei nu este un ideal ci unul real. Canonul 28 al sin. IV ecumenic de la Calcedon, din anul 451, l-a nemulțumit.

După perioada lui Justinian, puterea papalității s-a ridicat din nou sub Grigorie cel Mare (590-604). Deviza lui suna: « Sunt servitorul tuturor preoților ». Titlul de « servus servorum Dei », pe care l-a folosit ca diacon și ca preot, a continuat să-l utilizeze, la începutul pontificatului său, în toate pastoralele. Titlatura de patriarh ecumenic întrebuițată de către Ioan IV Postitorul de la Constantinopol, ca urmare a hotărârii sinodului din 388, a fost respinsă de papa Grigorie cel Mare. Aversiunea față de această titlatură mergea până acolo, încât a declarat: « Acela care se intitulează sau îngăduie să fie numit episcop ecumenic este un premergător al Antichristului ». A respins, de asemenea, titlatura ce i se aducea de: « universalis papa ».

Reacția sa a fost promptă: «*Eu nu găsesc nici o cinste în împrejurarea că mi se spune universalis papa. Pentru mine nu alcătuieste un titlu de glorie și de cinste un nume care știu că răpește onoarea fraților preoți. Cinstea mea este cinstea întregii Biserici. Cinstea mea constituie puterea tuturor fraților mei. Numai atunci voi fi într-adevăr onorat, dacă fiecărui frate de al meu i se va acorda cinstea meritată. La o parte cu cuvintele care măresc îngâmfarea și rănesc dragostea!* ».

După ce a câștigat Biserica Romei, încă de pe vremea lui Grigorie cel Mare, Biserica Angliei, iar în secolul VIII pe cea a Germaniei, papa Adrian I (772-795) a dat lovitura în anul 774, când s-a aliat cu regele franc Pepin cel Scurt, scăpând astfel de amenințările longobarzilor și ale bizantinilor. Statul papal era asigurat.

Încoronarea, în noaptea de Crăciun, a anului 800, de către papa Leon III (795-816) a împăratului german Carol cel Mare (768-814) constituie baza papalității medievale.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE :

- EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească.*, în PSB, vol. 13.
 CASIODOR, *Scrieri. Istoria Bisericească Tripartită*, Cartea XII, cap. XIV, traducere de Liana și Anca manolache, introducere și note de Pr. prof. dr. Ștefan Alexe, colecția PSB, vol. 75, Editura *IBMBOR*, București, 1998.

LUCRĂRI, STUDII și ARTICOLE :

- GABOR Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole* – Editura *Sofia*, București, 2003, 292 p.
 GAGIU pr. I., *Netemeinicia primatului papal oglindită în operele unor mari ierarhi: O scrisoare a papii Grigorie cel Mare*, în *Ortodoxia*, XVII, nr. 2, 1965, pp. 167-173.
 HERTLING Ludwig S.J., *Istoria Bisericii*, Editura *Ars Longa*, Iași, 1998.
 PIETRI Charles, *Roma Christian. Recherches sur l'Eglise de Rome, son organisation, sa politique, son idéologie de Miltiade r Sixte III (311-440)*, 2 vol., Roma, 1976.

- POPESCU Teodor M., *Un valoros studiu al Arhiepiscopului Hrysostom Papadopoulos asupra primatului episcopului Romei, în Ortodoxia, XVII, nr. 2, 1965, pp. 180-224.*
- RĂMUREANU pr. prof. dr. Ioan, *Istoria Bisericească Universală, vol. I, pp. 303-312.*

RĂSPÂNDIREA CREȘTINISMULUI ÎN RĂSĂRIT ȘI APUS

În Răsărit

Libertatea de credință acordată începând cu anul 313 nu a însemnat și o creștinare imediată a Imperiului Roman de Răsărit, ulterior Bizantin. Nici măcar după ce la 11 mai 330 se mutase capitala la Constantinopol. Chiar dacă unele provincii orientale precum: Egiptul, Palestina, Siria sau Asia Mică erau intens creștinate până și în regiunile rurale, totuși în veacurile IV, V și VI mai existau încă neconvertiți. Mărturii în acest sens ne dau actele sinoadelor ecumenice, locale, decretele imperiale sau scrierile Părinților și Scriitorilor bisericești.

Justinian împăratul mărturisea pe la 546: «*Zeci de mii de oameni, din care unii vestiți și de neam, grănățici, filozofi, profesori și medici, după ce au fost descoperiți și torturați, au mărturisit că nu-s creștini, de aceea au fost biciuiți și întemnițați, pentru că pe urmă să fie încredințați bisericilor să-i învețe doctrina creștină*». Desigur, în afara acestei linii dure, creștinările cele mai multe au urmat cursul normal.

Cu toate acestea mulți din aristocrația romană s-au încreștinat de formă, imediat după ce se acordase libertatea de credință. Aceasta a făcut să scadă nivelul moral al comunităților creștine. Hotărârile disciplinare ale sinoadelor ecumenice sau locale, legile și edictele imperiale dovedesc acest fapt. Nici chiar monahismul nu a fost cruțat. Canoane, edicte și legi împotriva adulterului, a crimei, a furtului, a homosexualității, a vagabondării unor monahi, sunt elocvente în această privință.

În **Armenia**, la începutul sec. IV exista o Biserică Națională, înainte chiar ca în Imperiul Roman Creștinismul să fie liber. Apostolul

armenilor a fost Grigorie Luminătorul (+332), refugiat la Cezareea Capadociei, unde a fost convertit de către episcopul Firmilian. Întors în Armenia, a fost persecutat mai întâi de către regele Tiridate II (261-317), dar mai apoi, în urma unei vindecări miraculoase la care ar fi contribuit și tânărul Grigorie. Hirotonit la Cezareea, Grigorie se întoarce (între anii 280-301) și-l botează pe rege, precum și pe sfetnicii acestuia. Organizează Biserica cu centrul la Ecimiadzin, locul unde după o tradiție Însuși Domnul Hristos ar fi coborât să-i fixeze altarul. Grigorie a mai fixat încă 12 episcopate, unde a instalat ca episcopi pe fiii foștilor preoți păgâni, formați de el în credința creștină. În Armenia, s-a introdus, după modelul leviților, sistemul ereditar. Biserica utiliza încă din timpul lui Grigorie Luminătorul limba armeană în predică. Un descendent al acestuia, Aristage, va participa la Sinodul I ecumenic. Din timpul lui Nerses cel Mare (353-379), prieten cu Sfântul Vasile cel Mare, Biserica Armeniei se declară autocefală, iar conducătorul ei catolicos. Dar, pe la 385, Armenia a fost anexată de perși, iar o parte de către bizantini. După 428 regatul armean încetează, dar rolul important pentru națiunea armeană îl va lua catolicosul cu adunarea clerului și poporului. La 410 era gata traducerea Bibliei după versiunea siriană (Peșito), iar la 432 o a doua ediție după Septuaginta. Sahac, ultimul descendent al lui Grigorie Luminătorul, împreună cu Mesrop, reformează liturghia armeană. După Calcedon, 451, armenii au acceptat monofizitismul și adaosul la trisaghios făcut de Petru Gnafevs: « Cel ce Te-ai răstignit pentru noi ».

În **Georgia** sau Iveria creștinismul a pătruns prin intermediul armenilor. În urma unei vindecări miraculoase făcute de o roabă de război, Nunia sau Nina, georgienii au cerut bizantinilor misionari. Eustațiu al Antiohiei, fiind trimis de Constantin cel Mare, în anul 326, a botezat pe rege și popor. Între 390 și 550 s-a tradus Biblia și principalele cărți de cult în limba georgiană.

Spre miazăzi de Armenia se înregistrează progrese mari printre mesopotamieni, între Tigru și Eufrat. După 489, când a fost închisă școala de la Edesa, centrul cel mai important a rămas Nisibi. Iacob cel Mare (+338) a ilustrat vestita școală siriană prin predicile lui morale. Epoca de aur a literaturii siriene a atins culmea în timpul Sfântului Efreem Sirul (+373), supranumit *lira Duhului Sfânt*.

În **Persia** creștinismul se dezvoltă în această perioadă. La Niceea a participat și un episcop Ioan al Persiei. La începutul sec. IV misiunile spre Persia au venit din două centre: Edesa și Nisibi. La anul

343 începe o epocă de persecuții, de 35 de ani, de către regele Șapor II, instigat de magi și de evrei. Se vorbește chiar de 16000 de martiri. După 40 de ani, începe o altă persecuție cauzată de către episcopul Abdos din Suza, care a incendiat un templu persan. După jumătatea sec. V, politica statului persan a fost destul de favorabilă față de nestorienii alungați de bizantini, care vor cunoaște o înflorire excepțională. La sinodul din Seleucia din 497 s-a definit crezul Bisericii Nestoriene: « Mântuitorul e Dumnezeu perfect și om perfect; nu ne trebuie confuzie ca în monofizitism ». Nestorienii au reușit unele convertiri în nordul Arabiei, la hunii din Crimeea, la triburile ungro-turcice, în Turchestan, la tibetani, ajungând până în China. Mult a influențat și teologia ascetică a lui Isac Sirul.

Tomii din Malabar au avut un reprezentant la Sinodul I ecumenic, pe Ioan al mării Indii și al Persiei. Printre triburile arabe de la hotarul sud-estic al Imperiului roman din Coelesiria și până la poalele muntelui Sinai și golful Acaba, creștinismul a pătruns datorită apostolatului eremiților din pustiul arabic. În anul 372, Mauvia, o principesă saracenă, a primit episcop pentru supușii ei pe călugărul Moise. Simion Stâlpnicul și cuviosul monah Eftimie s-au bucurat de cinste printre arabi. Împotriva misiunii creștine în Yemen au acționat evreii care au reușit a impune un rege iudeu: Duh-Novas.

În **Siria**, cetatea Antiohiei avea un creștinism dominant. În Gaza și Filisteea s-a menținut păgânismul cu tenacitate. În Palestina, împăratul Constantin și mama sa Elena au ridicat Biserici monumentale, pentru consolidarea creștinismului. În Egipt, centrul episcopal important era Alexandria, de unde radia întreaga teologie creștină. Biserica își avea organizarea ei proprie, cu peste 100 de episcopii. Biserica egipteană nu a fost câștigată de propaganda arienilor. Centre importante erau: Pelusium, Thmuis, Arsinoe, Nicopolis, Lycopolis, Hermopolis din Tebaida, etc. În secolul IV aproape tot Egiptul era împânzit de biserici creștine.

În **Abisinia** creștinismul pătrunsese grație a doi tineri: Frumențiu și Edesiu, nepoții filozofului Meropiu din Tyr. Frumențiu a plecat apoi la Alexandria, unde a fost hirotonit episcop pentru Abisinia, de către marele Athanasie, pe la 328 sau puțin înainte de 340. Acesta a botezat, pe la 350, pe regele Aizana și pe fratele său Sazana, precum și o parte însemnată a clerului. Un alt merit al episcopului Frumențiu a fost crearea unei literaturi naționale etiopiene. Tot în Etipia s-a dezvoltat și monahismul.

Canoanele sinoadelor ecumenice I și II, au stabilit rangul de onoare în Răsărit, pentru unele scaune episcopale. Astfel, canoanele 6 și 7 ale Sinodului I ecumenic au recunoscut un primat de onoare, în regiunile lor, pentru Roma, Alexandria, Antiohia și Ierusalim. Constantinopolul primește prin can. 3 al Sinodului II ecumenic, în calitate de *Roma nouă*, o întâietate după cea a Romei.

În Apus

La începutul secolului IV, granițele Imperiului Roman ajunseseră până la văile Dunării și Rinului. În această perioadă tot ce s-a adâncit și lărgit în materie de răspândire a creștinismului se leagă de temeliile puse anterior. Biserica Galiei, cea a Spaniei cunoșteau o misiune deosebită, se convocau sinoade, aproape regulat, unde participau spre 19-20 de episcopi.

Barbarii au venit pe teritoriul roman ca federați, ca aliați, iar conducătorii lor urcă în scara ierarhiei civile. Ca un paradox viața creștină se simțea mai în siguranță pe teritoriul controlat de barbari. Cu mici excepții, cele mai multe popoare germanice au fraternizat cu creștinismul în mod voluntar. I-au impresionat ideea de putere, de cunoaștere, de bogăție, de ospitalitate și de curăție a moravurilor pe care le vedeau la unii reprezentanți ai Bisericii, îndeosebi la călugări.

Goții au primit creștinismul încă de la sfârșitul sec. III. În sec. IV, se cunosc la goți doi episcopi: Cadmus de Bosphorus și Theofil al Goției, cu reședința la Pietroasele-Buzău, participant la Sinodul I ecumenic. Au activat printre goți capadocianul Eutihie și Audius din Mesopotamia, exilat în Sciția Minor de către împăratul Constanțiu. Un merit important în convertirea goților îi revine lui Wulfila, strănepotul unor creștini originari din apusul Capadociei, luați captivi de goți pe la 264. A fost hirotonit episcop la Constantinopol, potrivit informațiilor istoricului Filostorgius, în anul 336. A îmbrățișat arianismul abia în sudul Dunării, după anul 348.

Hunii împing pe ostrogoți și pe vizigoți în Imperiul bizantin. Valens i-a primit în Imperiu cerându-le acceptarea arianismului. Se vor îndrepta, după uciderea lui Valens, spre Roma și apoi spre Galia și Spania.

Longobarzii lui Alboin (+572) care s-au stabilit pe la 568 în Italia venind din Panonia, au primit creștinismul în urma căsătoriei regelui Autharius cu principesa Theodelinda.

Burgunzii, care locuiau la începutul secolului V, parte între râul Main și Neckar, parte pe malul stâng al Rinului, au fost arieni, primind această mărturisire a creștinismului de la ostrogoți. Vandalii

au făcut și ei cunoștință cu arianismul în Panonia. Refugiindu-se în Africa și întemeind un nou regat au persecutat pe ortodocși.

Convertirea francilor a fost un eveniment de o însemnătate capitală. În anul 496, în preajma unei bătălii cu alanii, de la Rinul superior, regele Chloving-Clovis (481-511), grație soției Clotilda, a făcut un legământ solem: îmbrățișarea credinței în Hristos în cazul obținerii victoriei.

La mijlocul sec. VI numai o minoritate dintre alamani erau creștini. Bavarezii, vecinii de răsărit ai alamanilor au primit creștinismul în a doua jumătate a sec. VI. Atunci s-au încreștinat Garibald și fiica sa Theodelinda, regina longobarzilor. La inițiativa lui Garibald au venit numeroși misionari pentru a definitiva acțiunea de creștinare. Adevărata orânduire a vieții bisericești a bavarezilor a creat-o Bonifaciu. Teritoriul a fost împărțit în următoarele eparhii: regensburg, Passau, Freising și Salsburg. Din voința lui Carol cel Mare (768-814) Biserica Bavariei a fost ridicată la rangul de Arhiepiscopie în anul 768. Creștinismul a pătruns și în Turingia, aflată sub ascultarea francilor.

În jurul anului 685, și-a făcut apariția la Wurzburg scoțianul Kilian. Meritul cel mai mare în răspândirea creștinismului printre neamurile germanice îl are anglo-saxonul Winfrid (Bonifaciu). De mai mare succes s-a învrednicit Bonifaciu după a doua călătorie făcută la Roma în 722 când a fost sfințit episcop al germanilor de către papa Grigorie II (715-731). Protejat de puternicul Carol Martel a reușit să înlăture păgânismul din Hessa inferioară și Turingia. Centrul activității sale a fost mănăstirea Fulda, unde a și fost înmormântat după ce a suferit martirul, în anul 754.

Printre britani și briți creștinismul a pătruns, sporadic, și înainte de sec. IV. În celelate părți învecinate creștinismul a obținut un oarecare progres. Meritul definitivei încreștinări a celor din Irlanda îi revine Sfântului Patrick (Patriciu), un britan. Abatele irlandez Columban are meritul de a fi convertit pe picți și pe scoțieni.

Papa Grigorie cel Mare (590-604) trimite în anul 596 pe egumenul benedictin Augustin împreună cu alți 40 de călugări ca misionari în Anglia. Curând regele Ethelbert din Kent, datorită soției sale Berta, o principesă francă, a primit botezul, fiind urmat și de majoritatea poporului. Canterbury (Canturia, capitala regatului), Kent și York au devenit centre mitropolitane.

BIBLIOGRAFIE**IZVOARE:**

- EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească.*, în PSB, vol. 13.
CASIODOR, *Scrieri. Istoria Bisericească Tripartită*, Cartea XII, cap. XIV, traducere de Liana și Anca manolache, introducere și note de Pr. prof. dr. Ștefan Alexe, colecția PSB, vol. 75, Editura IBMBOR, București, 1998.

LUCRĂRI, STUDII și ARTICOLE:

- EPIFANIE NOROCEL, *Biserica Armeană, în Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XLI, nr. 7-8, 1965, pp. 374-390.
Idem, *Istoricul Bisericii Georgiene*, în MMS, XLIII, nr. 9-10, 1967, pp. 577-592.
GABOR Adrian, *Biserica și Statul în primele patru secole – Editura Sofia*, București, 2003, 292 p.
HERTLING Ludwig S.J., *Istoria Bisericii*, Editura Ars Longa, Iași, 1998.
RĂDULESCU Mihai, *Aspectul național în evoluția Bisericii armene*, în BOR, XCII, nr. 3-4, 1974, pp. 447-515.
RĂMUREANU pr. prof. dr. Ioan, *Istoria Bisericească Universală*, vol. I, pp. 272-294.
STAN pr. prof. dr. Liviu, *O nouă Patriarhie, Biserica din Etiopia*, în Ortodoxia, XII, nr. 1, 1960, pp. 34-73.
THOMSEN von A., *The Visigoths in the time of Uulfila*, Oxford, 1966.

CREȘTINISMUL ȘI INTERVENȚIILE PUTERII în primele patru secole

Relațiile dintre Biserică și puterea politică⁸, întrupată în Imperiul Roman, au fost diferite în funcție de epocă, de-a lungul veacurilor existând de asemenea deosebiri între Răsăritul și Apusul creștin⁹. O bună cunoaștere a acestor relații este îngreunată de obiectivitatea sau subiectivitatea de care au dat întotdeauna dovadă izvoarele istorice. Raporturile dintre Biserică și putere conțin conflicte de conștiință, uneori latente, alteori manifeste. Acest gen de conflict « poate căpăta - așa cum afirma Luigi Sturzo - după caz, o formă juridică sau una politică, dar în fond avem întotdeauna de a face cu un conflict de conștiință, pentru că ceea ce se află în joc este personalitatea umană »¹⁰. În definitiv, probleme omenești și probleme de idei, strâns legate, căci ideea nu poate fi despărțită de evenimentul care o provoacă.

Raporturile dintre Biserică și putere, transpuse în domeniul juridic și politic, au creat problema predominanței scopului politic și a subordonării etico-religioase, etico-politice a Statului¹¹. Este necesară o apreciere a multiplelor forțe care se aflau în spatele relațiilor dintre Biserică și putere, elementele lor componente, puterea lor reală, căci acestea sunt probleme ale mentalităților și – de ce nu – ale intereselor omenești.

Pentru credincioși, Biserica reprezintă comunitatea și comuniunea oamenilor cu Dumnezeu prin Fiul, în Duhul Sfânt, precum și forma văzută a unei asocieri suprafirești cu Iisus Hristos, Cuvântul lui Dumnezeu întrupat, întrucât credincioșii alcătuiesc un singur trup al cărui Cap este Hristos, într-o nouă viață, tainică, la care se fac cu adevărat părtași. O dată inserat în viața omenească, suprafirescul devine istoric. Tot așa cum Iisus

---

⁸ S-a afirmat adesea că Biserica constituie, de asemenea, o putere paralelă Statului.

⁹ Jean M. PETRITAKIS, *Interventions dynamiques de l'Empereur de Byzance dans les affaires ecclésiastiques*, în *Byzantion*, 3, 1971, p. 137.

¹⁰ Luigi STURZO, *L'Eglise et l'Etat*, traduit de l'italien inédit par Juliette BERTRAND, Paris, 1937, p.22.

¹¹ Jean GAUDEMET, *L'Eglise et l'Etat au IVe siècle*, în *Studi in onore di A. BISCARDI*, I., Milan: Cisalpino-Goliardica, 1981, p.77.

Hristos este persoană istorică, și Biserica Sa este istorică¹². Această Biserică, ieșită din mâinile lui Dumnezeu (Una, Sfântă, Sobornicească și Apostolească), încorporează toți oamenii prin botez, făcându-i părtași la viața adevărată prin Sfânta Euharistie, curățindu-i prin pocăință, păstorindu-i prin ierarhie¹³.

Biserica depășește toate societățile umane care-l au ca subiect pe om, dar ea îl consideră pe acesta nu doar ca pe o creatură rațională pur și simplu, supusă unor necesități și unor interese strict temporale, ci în perspectiva scopului său suprafiresc, către care trebuie să conveargă întreaga sa existență individuală și socială¹⁴. Biserica se luptă pentru îndumnezeirea omului¹⁵. Primii creștini alcătuiau o lume aparte, neconsiderând cele pământești nici ca pe o finalitate, nici ca pe un bun. Lumea profană le era străină și chiar ostilă. Comunitatea creștină putea fi considerată ca un stat în stat, chiar dacă nu urmărea nici un fel de separare politică și nu intenționa, nici măcar în perspectivă, să constituie o unitate politică distinctă¹⁶.

* *

*

În toate epocile, puterea seculară a avut tendința să exercite o acțiune directă în materie de religie, pentru a-și afirma mai bine dominația. Prin putere, se înțeleg forțele care conduc lumea, iar pentru epoca respectivă, forțele care conduceau

¹² Luigi STURZO, *op.cit.*, p.20.

¹³ Jean M. PETRITAKIS, *op. cit.*, p. 137. Cuvântul *ecclesia*, în sensul său profan semnifica, la început, o adunare, în mod particular o adunare de cetățeni convocată de un curier public. În limbajul scripturistic al Vechiului Testament, sau în cel al Septuagintei, sau în cel al Noului Testament, *ecclesia* se întâlnește de mai multe ori în sensul general de adunare profană (*Ps. XXV,5; Ecl. XXII, 34*). În limbaj patristic, principalele sensuri ale cuvântului *ecclesia* sunt : întâlnirea credincioșilor adunați pentru cultul liturgic (*Doctrina duodecim apostolorum*, IV, 12); cel mai adesea cuvântul *ecclesia* desemnează societatea universală a credincioșilor, care cred în Iisus Hristos și supuși unei autorități stabilite de El. Uneori cuvântul *ecclesia* semnifică, într-un sens foarte general, colectivitatea credincioșilor Vechiului și Noului Testament, care sunt uniți în aceeași credință în Dumnezeu cf. E. DUBLANCHY, *Eglise*, dans *DTC*, IV, 2e partie, col. 2009.

¹⁴ E. DUBLANCHY, *art.cit.*, col.2111.

¹⁵ Georges J. MANTZARIDIS, *La déification de l'homme*, în *Contacts*, Paris, tome XXXX, nr. 141, 1ère trimestre 1988, pp. 6-18.

¹⁶ Luigi STURZO, *op.cit.*, p. 31.

Imperiul Roman, instituțiile reprezentate de împărat, de Senat, de guvernatorii provinciilor, Un Stat esențialmente păgân, care, de la Deciu la Dioclețian, a dat dovadă de un păgânism agresiv.

Pentru Biserica primară, Statul rămâne un instrument secular considerat ca fiind necesar vieții sociale, în virtutea păcatului originar. Deci, ca principiu, statul, recunoscut ca o instituție voită, cerută de structura Bisericii, care nu se poate lipsi de protecția acestuia, și Biserica, dorind să-și păstreze autonomia, poziția, și fiind, prin originea și prin scopurile sale, superioară statului.¹⁷

Nu este ușor de găsit o definiție a statului¹⁸, ba este chiar greu de găsit una cu care să fie toată lumea de acord. Jean Gaudemet se gândea la o expresie « care să acopere realități multiple, abstracții în spatele cărora istoricul trebuie să regăsească tendințe și forțe »¹⁹.

Din punct de vedere creștin, legitimitatea statului se întemeiază pe o conformare la voia Dumnezeuului Unic, izvor al oricărei puteri în vederea binelui comun, menirea statului fiind de a promova binele general și de a reprima răul (*Rom. XIII*). Acceptarea de către creștini a societății politice a Imperiului Roman, în virtutea faptului că aceasta era voia lui Dumnezeu, constituie o atitudine pozitivă. Imperiul Roman era cadrul secular în care Dumnezeu a binevoit să Se Reveleze și în care Fiul Său S-a întrupat după cum afirma Origen: « Este sigur că Iisus S-a născut pe vremea împăratului Augustus, care, prin puterea lui, a adunat laolaltă, ca să zicem așa, sub o singură stăpânire, pe cei mai mulți din oamenii pământului. Dacă ar fi fost pe atunci mai multe împărății ar fi fost o piedică în calea răspândirii învățaturii lui Iisus peste tot pământul... »

Căci cum altfel ar fi putut birui această învățătură pașnică, potrivit căreia nu se îngăduia să te răzbiți nici măcar pe dușmani? Iar starea lumii cum s-ar mai fi schimbat deodată

---

¹⁷ Hugo RAHNER, *L'Eglise et l'Etat dans le christianisme primitif*, traduction du texte allemand de G. ZINCK, Paris, 1964, p. 18.

¹⁸ Definițiile statului sunt nenumărate. Această multiplicitate ține de diversitatea punctelor de vedere la care se plasează autorii. A se vedea : J. W. LAPIERRE, *Le pouvoir politique*, în *Encyclopaedia Universalis*, vol.13, Paris, 1990, pp. 235-239.

¹⁹ Jean GAUDEMET, *art. cit.*, p. 77.

cu nașterea Mântuitorului peste tot pământul într-o stare mai blândă? »²⁰.

Statul nu este de esență divină, dar întrucât corespunde ordinii voite de Dumnezeu, el are o demnitate eminentă care impune supunere din partea tuturor. Sfinții Părinți ne învață că funcțiile naturale ale statului sunt cele care privesc asigurarea ordinii, unirii și păcii. Creștinul este convins că autoritatea politică va voi și va ști să dea satisfacție aspirațiilor legitime de libertate religioasă ale supușilor loiali și de un civism ireproșabil. Exigențele statului, dacă rămân în limitele stabilite, nu pot deci părea câtuși de puțin excesive creștinului. Statul există în planul unei pedagogii divine în scopul de a educa oamenii în respectul legii și al dreptății. « Statul face parte din cadrul acestui eon. Nu are nimic absolut. Nici existență nu are decât în măsura în care Dumnezeu îl menține pentru a asigura ordinea provizorie a acestei lumi »²¹.

Principiile care reglementează relațiile creștinilor cu puterea au fost stabilite încă din perioada apostolică. *Kerygma* pune într-adevăr întrebarea și oferă și răspunsul privitor la raporturile dintre credința creștină și loialismul politic²² față de autoritățile statului. Aspectul profund înnoitor al credinței creștine se regăsește pe deplin în afirmația lui Iisus că cele duhovnicești sunt cu necesitate distincte de cele politice și că trebuie dat « *Cezarului ce este al Cezarului și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu* » ( ). Aceasta nu înseamnă o negare a statului de către creștini, nici un refuz de a-i recunoaște autoritatea²³.

---

²⁰ ORIGENE, *Contre Celse*, II, 30, tome I, (livres I et II), introduction, texte critique, traduction et notes par Marcel BORT, s.j., Paris, 1967, dans *SC*, 132, , pp. 361-363. Vezi și traducerea românească : Origen, *Scrieri Alese, partea a patra, Contra lui Celsus*, II, 30, studiu introductiv, traduce și note de pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, în colecția Părinți și Scriitori Bisericești, vol. 9, București, 1984, p. 126, de unde am preluat traducerea.

²¹ Roland MINNERATH, *Les chrétiens et le monde (I et II siècles)*, Paris, 1973, p. 206.

²² A se vedea Alexis KNIAZEFF, *Le Royaume de César et le règne du Christ* (Dieu, son Fils, César et l'Eglise), în *Contacts*, revue orthodoxe de théologie et de spiritualité, Paris, tome XXXIX, p. și tome XXXX, p. 19-36.

²³ Jacques LOEW, Michel MESLIN, *Histoire de l'Eglise par elle-même*, Paris, Fayard, 1978, p.121.

Înainte de sec. IV, gândirea asupra vieții politice și a instituțiilor statului nu este lipsită nici de forță, nici de corectitudine. După cum afirma Charles Munier « într-un context general de violență și de suspiciune, Părinții Bisericii paleocreștine au știut să pună în lumină principiile generale ale unei etici creștine a realităților politice și să fixeze principalele coordonate ale unei doctrine bine echilibrate a raporturilor dintre Biserică și stat, tot atât de străină de opoziția lipsită de discernământ cât și de capitularea plină de lașitate »²⁴.

În timpul primelor decenii ale existenței sale, creștinismul nu a fost perturbat de autoritatea romană. Comunitățile sale erau prea neînsemnate numeric pentru a suscita atenția cercurilor oficiale. Este demn de remarcat faptul că înainte de anii 90, documentele creștine nu manifestă nici un fel de opoziție față de statul roman²⁵. Sfântul Apostol Pavel

---

²⁴ Charles MUNIER, *Les doctrines de l'Eglise ancienne...*, p. 42. La littérature relative à ces questions est considérable. Pour une première approche voir Luigi STURZO, *op.cit.*; Charles MUNIER, *L'Eglise dans l'Empire Romain (Ier-IIIe siècles)*, Paris, 1979, p. 205. Voir spécialement Oscar CULLMANN, *Christ et le temps. Temps et histoire dans le christianisme primitif*, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, 1947, pp. 137-150; Idem, *Jésus et les révolutionnaires de son temps*, Neuchâtel-Paris, Delachaux et Niestlé, 1970; Roland MINNERATH, *Les chrétiens et le monde (I et II siècles)...*; du même *Jésus et le Pouvoir*, Paris, 1987. Jacques GUILLET, *Jésus et la politique*, dans *RechSR*, 59, 1971, p. 531-544; Henri CAZELLES, *Bible et politique*, dans *RecSR*, 59, 1971, pp. 497-530. Voir aussi G. MASSART, *Società e Stato nel cristianesimo primitivo: la confezione D.I. Origene*, Padova, 1932; F. CAVALLERA, *La doctrine politique d'Origène sur les rapports du christianisme et de la société civile*, dans *BLE*, 1937, pp. 30-79; P. BREZZI, *Le dottrine politiche dell'età patristica*, Rome, 1949; J. M. HORNUS, *Etude sur la pensée politique de Tertullien*, dans *RHPhR*, 1958; P. LEBEAU, *L'engagement des chrétiens dans la cité antique*, dans *Lumen vitae*, 21, 1966, pp. 591-599; S. G. F. BRANDON, *Jésus et les Zélots. Recherche sur le facteur politique dans le christianisme primitif*, traduit de l'anglais par Georges et Béatrice Formentelli, Flammarion, Paris, 1976; A. PORTOLANO, *L'etica della pace nei primi secoli del cristianesimo*, Napoli, 1974.

²⁵ M. DIBELIUS, *Rom und die Christen im ersten Jahrhundert; Botschaft und Geschichte, II*, Tübingen, 1956, pp. 177-228 montre aussi que l'opposition des chrétiens à l'Etat romain que l'on voit poindre déjà en I Pierre 4,16, ne devient consciente que sous Domitien. Sur le conflit désormais inévitable entre les deux conceptions de la puissance souveraine, voir le livre très pénétrant de E. STAUFFER, *Le Christ et les Césars*, Colmar-Paris, 1956 cf. Roland MINNERATH, *Les chrétiens...*, p. 204.

întemeia existența și activitatea ordinii politice pe voia lui Dumnezeu, Creatorul neamului omenesc, și sublinia că autoritatea care se exercită în stat este subordonată binelui general « Voiești, deci, să nu-ți fie frică de stăpânire? Fă binele și vei avea laudă de la ea. » (*Rom.* 13, 3)²⁶. Petru adresa un apel Asiei Mici, teritoriu clasic al îndumnezeirii statului « dați tuturor cinste, iubiți frăția, temeți-vă de Dumnezeu, cinstiți pe împărat » (*I Pierre* 2, 17). Era o poziție deliberat optimistă, fondată pe postulatul că Statul, care posedă propria sa legitimitate, lucrează în sensul justiției și păcii sociale. Cu toate acestea, amândoi au fost aduși în fața regilor și a judecătorilor sub acuzația capitală de a fi dușmani ai statului.

Creștinismul primelor veacuri a rămas credincios concepției pauline cu privire la realitățile politice, chiar și atunci când statul (care întruchipează întreaga putere) devine persecutor. Creștinii nu pun niciodată în discuție ordinea politică ca atare, nici regimul imperial care o reprezenta în acel moment.

Părinții Apostolici și Apologeții nu se opresc asupra problemelor teoretice ale sprijinirii sau ale legitimității puterii politice²⁷, ci amintesc caracterul relativ și trecător al tuturor împărățiilor acestei lumi, precum și responsabilitatea ce revine

---

²⁶ Poziția Sfântului Apostol Pavel a suscitat mai multe comentarii patristice, în special cele ale Sfântului Irineu de Lyon, care reamintește necesitatea puterii publice în vederea asigurării ordinii elementare în societate cf. *Adversus Haereses*, V, 24, 1-4.

²⁷ Acest loialism politic se exprimă, în particular, prin rugăciunea liturgică pentru Împărat și lucrarea publică (*I Clément*, 60, 4 - 61, 3). Se atribuie lui Meliton de Sardes meritul de a fi enunțat pentru prima dată principiile unei colaborări active a creștinilor în beneficiul dinastiei Antoninilor și pentru binele Imperiului (EUSEBE DE CESAREE *Historia Ecclesiastica.*, IV, 26, 7-11 texte grec, traduction et annotation par Gustave BARDY, nouveau tirage, Paris, dans *SC* 31, p. 210 ; Vezi și traducerea din *PSB*,). Meliton sugerează că o comunitate de destin leagă, de la origini, Biserica și Imperiul cf. Charles MUNIER, *Les doctrines politiques de l'Eglise ancienne*, dans *Revue des Sciences Religieuses*, Strasbourg, 62e année, nr.1, Janvier, 1988, p.52. Origen dezvoltă aceleași considerații în tratatul său *Contra Celsus* II, 30 șaptezeci de ani mai târziu. El afirmă că pasul legiunilor militare au mers pentru Fiul lui Dumnezeu, « pruncul mântuitor ». O altă manieră de a critica puterea persecutoare consistă în a denunța orgoliul și violența care, de la origini, a întărit puterea romană. Tertulian afirmă în *Ad nationes*, II, 17: « Palatele și templele Orașului nu au putut fi construite decât grație despuierii universului ». Vezi și MINUCIUS FELIX, *Octavius*, 25.

tuturor conducătorilor la Judecata lui Dumnezeu. Sfinții Părinți nu-și făceau mari iluzii cu privire la eficacitatea legilor omenești, ținând seama cât de mare este viclenia oamenilor.

Clement Romanul și Tertulian au scris pagini severe asupra acestui subiect. Avocatul din Cartagina se întreba, la sfârșitul secolului II, cu indignare : « ce poate însemna această autoritate a legilor omenești, dacă omul poate să le ocolească, și de cele mai multe ori, chiar să treacă nebăgată în seamă vina, iar uneori să le înfrunte din îndrăzneală sau din necesitate?... Noi însă, care ne aflăm sub ochii lui Dumnezeu Care știe toate și știm mai dinainte că pedeapsa Lui este veșnică, suntem singurii care cu adevărat păzim nevinovăția, și din convingere adâncă, și din neputința de a ne ascunde,..., noi ne temem de Dumnezeu, iar nu de proconsul²⁸.

Ca și Justin (*Apol.* I, 12, 3), Origen afirmă despre creștini, că sunt conștienți de originea divină a oricărei autorități, și de aceea trăiesc în respectul ordinii definite de legea cetății. Marele scriitor bisericesc afirma că: “există două legi: una este legea firii, pe care a așezat-o Dumnezeu, cealaltă este legea scrisă pentru Stat. Este bine ca legea scrisă să nu se contrazică cu Legea lui Dumnezeu, dar și mai bine este ca cetățenii să nu fie tulburați de legi străine. Când legea firii, adică a lui Dumnezeu, pomenește, altceva decât cea scrisă, să bagi de seamă dacă nu cumva îți dictează rațiunea să zici adio legilor scrise și intențiilor legiuitorilor și să te predai lui Dumnezeu ca legiuitor, să alegi a trăi după legea Cuvântului Său, chiar dacă ar trebui să faci acest lucru cu prețul multor primejdii, a nesfârșite suferințe, poate chiar a morții și a disprețului altora. Când lui Dumnezeu îi place altceva decât ceea ce place unora din legile statelor – și este cu putință să placă și lui Dumnezeu și celor care preferă astfel de legi – nu are nici un rost să disprețuiești acele fapte prin care omul se face plăcut Făcătorului tuturor și să alegi pe acelea prin care nu ești plăcut lui Dumnezeu, dar ești plăcut legilor, care de fapt nici nu sunt legi, precum și prietenilor acelor legi »²⁹ ... « Deci, noi creștinii, care știm că acea lege care din fire împărățește peste toți nu este decât legea lui Dumnezeu,

²⁸ cf. TERTULIAN, *Apologeticum*, în vol. *Apologeți de limbă latină*, colecția *PSB*, vol. 3, LXV, 5-7, p. 100. cf. *Stromata* VII, 3, 19).

²⁹ Origen, *Contra Celsum*, V, 37, în *PSB*, vol. 9, p. 346.

încercăm să trăim după ea, luându-ne adio de la legile care nu sunt legi »³⁰

Originalitatea primului contact al Bisericii creștine care tocmai luase naștere cu societatea politică reprezentată de Imperiul Roman ni se dezvăluie prin faptul că persecuțiile nu au trezit nici o reacție violentă, nici o revoltă, nici o rezistență organizată din partea creștinilor³¹. Modul lor de a rezista nu era, deci, decât refugiarea în catacombe sau mărturisirea de credință publică și martiriul. Față de Imperiu ca unitate politico-religioasă, activitatea lor putea fi considerată ca un fel de anarhism social³². Violența Bisericii primare este de natură verbală; ea se traduce prin proorociri și nu prin comploturi.

Doar «Apocalipsa este cealaltă față a aceleiași poziții fundamentale a creștinismului primar față de statul roman. Ea constituie primul document creștin care condamnă radical Imperiul devenit persecutor»³³. Elementele tradiției iudeo-creștine primare, ideea Împărăției lui Dumnezeu, a demnității împărătești a lui Hristos, care triumfă împotriva tuturor vrăjmașilor Săi, par să sugereze că și condițiile politice vor fi răsturnate la sfârșitul veacurilor. Aceste elemente au stat la baza unei literaturi apocaliptice și a diferitelor speculații privind apropierea Parusiei³⁴. Scrupuloși în achitarea taxelor și impozitelor³⁵, de care Statul avea nevoie pentru a asigura serviciile publice, creștinii ar fi acceptat chiar să ia parte la gestionarea treburilor publice, dacă acestea nu ar fi fost legate de obligații culturale incompatibile cu credința lor. Dacă ar consimți să renunțe la anumite exigențe în materie de cult public, Imperiul nu ar putea găsi slujitori mai devotați decât în rândul

³⁰ *Ibidem*, V, 40, în *PSB*, p. Vezi și Charles MUNIER, *Les Doctrines...* p.44. aux dépouilles de l'univers ». Voir aussi MINUCIUS FELIX, *Octavius*, 25.

³¹ Luigi STURZO, *op. cit.*, p. 31.

³² *Ibidem*, p.32.

³³ cf. Roland MINNERATH, *Les chrétiens et le monde...*, p.215.

³⁴ Vezi în această problemă: Charles MUNIER, *Les doctrines politiques...*, p. 48.

³⁵ Roland MINNERATH, *Les chrétiens et le monde...*, p.204. Imaginea halucinantă a fiarei crude care întruchipează puterea despotică a Statului totalitar ..... autorul Apocalipsei Sfântului Ioan , hante l'auteur de l'*Apocalypse* Johannique. La rândul lor, Pseudo-Barnaba (4,5), apologetul Justin (*Dial.* 31) și Hippolyte Romanul reiau descrierea lui Daniel.

creștinilor »³⁶. Fidelitatea lor politică nu putea merge însă până la a se închina zeilor protectori ai împăratului și a accepta cultul geniului imperial. Ei refuză să se alăture forțelor de sacralizare a puterii politice a Imperiului. Acest refuz de a diviniza puterea politică, divinizare pe care creștinii nu o puteau accepta, constituie lespedeza funerară a loialismului lor politic³⁷.

Împotriva unei teologii politice, care-l definește pe suveran ca pe o ființă chemată la îndumnezeire, moștenitor al unui om zeificat, inspirat de zei, creștinii afirmă stăruitor că împăratul nu este decât un om a cărui autoritate vine de la Dumnezeu. Astfel, ei definesc un anumit egalitarism. Ceea ce conferă măreție împăratului, este faptul de a înțelege că Îi este inferior lui Dumnezeu și răspunzător de poporul său în fața Acestuia³⁸.

Biserica nu a opus niciodată statului un refuz categoric, izvorât dintr-o orientare mistică spre lumea de dincolo. Ba dimpotrivă, Biserica martirilor, dând dovadă de un instinct politic foarte sigur și călăuzită de lumina dumnezeiască, a știut să găsească da-ul și nu-ul potrivite; astfel, a putut să spună « nu » statului absolutist al Cezarilor despotici. Hippolyte ajunge chiar să considere statul roman, cu impresionanta sa unitate, drept o contrafacere diabolică a unității Bisericii, « a poporului de stăpâni » pe care îl alcătuiesc creștinii³⁹.

³⁶ Charles MUNIER, *Les doctrines...*, p. 46.

³⁷ Jacques LOEW, Michel MESLIN, *Histoire de l'Eglise par elle-même*, Fayard-Paris, 1978, p.126.

³⁸ Atenagora îi amintește lui Marcu Aureliu și lui Comodus: « A vous père et fils, tout a été soumis d'en haut lorsque vous avez reçu l'Empire: l'âme du roi en effet est dans la main de Dieu et au Christ (cf. *Prov.* 21, 1) ». Tertulian este mai explicit. În optica sa împăratul ocupă al doilea loc după Dumnezeu : « *L'empereur n'est grand qu'autant qu'il est inférieur au ciel... Il est empereur par Celui Qui l'a fait homme avant de le faire empereur; son pouvoir a la même source que le souffle qui l'anime (Apologie 30, 3)* ». cf. Roland MINNERATH, *Les chrétiens et le monde...*, p. 207.

³⁹ Domnul s-a născut în timpurile Cezarului Augustus, « punctul de plecare al apogeului Imperiului Roman. De asemenea, este epoca în care, prin Apostolii Săi, Domnul convoacă toate națiunile și toate limbile, în vederea realizării unei națiuni de creștini fideli, purtând în inimile lor numele dominator și nou. Iată de ce, actualmente, imperiul domnind vrea să ne imite după activitatea lui Satan. Îi ridică, de asemenea, în toate națiunile omeniei cei mai bine născuți, pentru a le da un echipament de război și a-i numi « Romani ». Iată de ce primul recensământ a avut loc sub Augustus, în

Biserica martirilor avea să propovăduiască fără a se teme de moarte: « *Dumnezeu este cel mai mare, nu împăratul* »⁴⁰. Imperiul roman s-a slujit de cultul Romei și de împărat⁴¹ ca de un puternic mijloc de guvernare, care-și extindea eficacitatea până în cele mai îndepărtate provincii și menținea astfel coeziunea între diferitele popoare. Chiar dacă a lăsat Bisericii o anumită libertate, statul nu a renunțat să intervină în evoluția acesteia⁴². Intervenția autorității politice era justificată fie prin apărarea ordinii publice, fie prin garantarea drepturilor comunităților religioase.

În timpul lui Alexandru Sever (222-235), a avut loc un conflict între niște cârciumari și Biserica Romei în legătură cu un imobil. Diferendul a fost adus în fața împăratului, care le-a dat câștig de cauză creștinilor⁴³.

momentul nașterii Domnului, în Betleem, pentru ca oamenii acestei lumi, recenzați de un împărat lumesc, să ia numele de romani, și că, de partea lor, aceștia care cred în Regele ceresc să ia numele de creștini, purtând pe frunțile lor semnul care pune moartea pe fugă » (HIPPOLYTE, *Commentaire sur Daniel IV*, 9). cf. Hugo RAHNER, *op.cit.*, p. 31-32.

⁴⁰ « *Deus mayor et non imperator* » (*Acta Saturnini*, 41) cf. Hugo RAHNER, *op. cit.*, p. 14. A se vedea pentru toate detaliile: Jean BEAUJEU, *Les Apologètes et le culte du souverain*, în *Les Apologètes et le culte des Souverains dans l'Empire romain*, Genève, 1973, p.103-142.

⁴¹ Asupra cultului imperial lucrarea cea mai completă este cea a lui L. CERFAUX și J. TONDRIAU, *Un concurrent du christianisme, le culte des souverains dans la civilisation gréco-romaine*, Tournai, 1957.

⁴² R. JANIN, *L'empereur dans l'Eglise byzantine*, dans *NRTh*, LXXVII, 1955, p. 49.

³⁶ LAMPRIDIUS, *Historia Augusta*, IV, 49. Mama împăratului Alexandru Sever (222-235) Julia Mamaea, a consultat teologii cei mai renumiți ai timpului: pe Ipolit, care-i dedică lucrarea *Despre Înviere*, și pe Origen, chemat special pentru ea la Antiohia (Eusebiu, *HE*, VI, 21, 3, probabil în anii 224-225). Tot el acceptă cu plăcere prezența creștinilor la palat (*HE*, VI, 28). Îi încredințează lui Sextius Iulius Africanus conducerea bibliotecii Panteonului. Potrivit *Istoriei Auguste*, 4, 51, el a poruncit să se graveze pe pereții reședinței sale maxima creștină *regula de aur*: « *Precum voiți să vă faceți vouă oamenii faceți-le și voi asemenea* » (*Matei* 7, 12; *Luca* 6, 31). Dacă ar fi, iarăși să dăm crezare *Istoriei Auguste* 4, 29, Alexandru Sever ar fi organizat o sală de rugăciuni, închinată zeilor *Iari* - protectori ai casei - (zeii *mani* fiind divinități răufăcătoare). În această sală numită *lalarium* erau cinstiți împreună Orfeu, Apoloniu de Tyana (filozof neopitagoreic din sec. I d.Hr. care profesa o învățătură despre un Dumnezeu Unul, distinct de restul zeilor), Avraam și Hristos, alături de Alexandru cel Mare și de unii împărați divinizați. Se pare, de asemenea, că ar fi vorba de un nou regim

Împăratul Aurelian (270 - 275), păgân și dușman al creștinilor, a intervenit în conflictul care-i dezbină pe creștinii din Antiohia în legătură cu bazilica, pentru a decide dacă aceasta trebuia să-i revină episcopului Pavel din Samosata, acuzat de adopțianism și caterisit, sau episcopului Domnus, ales în locul său. Aurelian a hotărât că bazilica trebuie să revină celui care rămăsese în comuniune cu episcopul Romei. În orice caz, Biserica creștină a obținut mari avantaje din situația favorabilă a acelei epoci și s-a aflat mai aproape ca oricând de recunoașterea oficială.

* *
*

Ajunsă în sec.IV, având în urma sa aproape trei secole de istorie, Biserica a avut timpul necesar să-și dezvolte organizarea, cu excepția monahismului, care se afla deabia la început. Toate instituțiile sale fundamentale funcționează și au ajuns aproape la maturitate. Biserica sobornicească, *catolică*, Biserica universală, este constituită dintr-o serie de comunități locale supuse autorității unui episcop: Biserica episcopală, iată unitatea de bază a acestui ansamblu de credincioși și a clerului însuși, cu o organizare foarte ierarhizată – episcopi, preoți, diaconi, ipodiaconi⁴⁴.

Începând din sec.IV, două sisteme de organizare socială coexistă în același teritoriu și, ceea ce este și mai important, sunt alcătuite din aceiași oameni. «Ele se recunosc una pe cealaltă și încep să se și ajute reciproc. Dar fiecare dorește să-și păstreze prerogativele și uneori privește prea de aproape domeniul învecinat»⁴⁵. De aproape un veac, creștinismul începuse să pătrundă adânc în societatea romană, cucerind noi

---

juridic în perioada domiei lui. Lampridius istorisește (*Historia Augusta* 4, 29) acordarea unui teren, în apropierea Viei Appia, de către împărat, creștinilor pentru construcția unei Biserici. Terenul era în dispută cu corporația *popinarilor* - a *cârciumarilor*, care dorea ridicarea unei noi cârciumi. Istoricul chiar menționează că împăratul ar fi acordat creștinilor o recunoaștere legală: *Christianus esse passus est* (HA, 4, 22).

⁴⁴ Henri MARROU, *L'Eglise dans la première moitié du quatrième siècle*, dans Jean DANIELOU - Henri MARROU, *Nouvelle Histoire de l'Eglise, I, Des origines à Saint Grégoire le Grand*, Paris, 1963, p. 280.

⁴⁵ Jean GAUDEMET, *Société religieuse et monde laïc au Bas-Empire*, dans *Jura*, X, Naples, p. 87.

pături sociale, extinzându-se în ținuturi noi și astfel subminând Imperiul din interior. Creștinismul devenise o forță morală și socială. Imperiul nu reușise nici să-l țină în frâu, nici să-l elimine. Creștini se întâlneau în aproape toate provinciile, în aproape toate clasele sociale și în aproape toate profesiile. Biserica avea o organizare caracteristică: legi liturgice, autorități recunoscute, tribunale speciale, locuri de întrunire și de cult, cimitire, proprietăți, precum și o disciplină interioară. Toată această organizare asociativă, creată în penumbra catacombelor, fie în timpul persecuțiilor, fie în perioada de toleranță, cuprindea nucleul unei forme sociale mai ample care se dezvolta în interiorul Imperiului⁴⁶.

Ideea unui Imperiu unic, *Patria romană*⁴⁷, pentru întreaga creștinătate a fost o concepție teoretică și practică care a căutat să îmbine universalitatea Bisericii cu pretinsa universalitate a puterii politice⁴⁸. Pentru bizantini, problema nu se punea în principiu ca o chestiune de raporturi între două « puteri » sau două « ordini » juridice, ci ca un raport între oameni. Factorul uman era un element personal, care făcea balanța să se încline într-o parte sau în cealaltă⁴⁹.

Creștinismul nu a distrus lumea antică, ci a înlocuit-o. În fața unei societăți senile, Biserica poseda vitalitatea întreprinzătoare a tinereții. În fața unei civilizații erodate de propriile tare, ea era un tezaur de virtuți. În fața unei conștiințe frământate, care se îndoia de scop și de mijloace, ea știa unde se află « calea, adevărul și viața ».

Raporturile dintre Biserică și stat nu puteau fi marcate de docilitatea pe care ar fi dorit-o oamenii politici. Astfel, două soluții păreau a fi posibile : absorbirea creștinismului sau

---

⁴⁶ Luigi STURZO, *op.cit.*, p. 29. Voir aussi Alexandre FAIVRE, *Fonctions et premières étapes du cursus clérical. Approche historique et institutionnelle dans l'Eglise ancienne*, Paris, 1977.

⁴⁷ Louis BREHIER, *Les institutions de l'Empire byzantin*, Paris, 1970, p. 12.

⁴⁸ Luigi STURZO, *op. cit.*, p. 27.

⁴⁹ G. PITSAKIS, *La « ΣΥΝΑΛΛΗΛΙΑ » principe fondamental des rapports entre l'Eglise et l'Etat. Idéologie et pratique byzantine et transformations contemporaines*, dans *Kanon*, 1991, p. 21, n. 32.

respingerea lui, și ambele aveau să fie încercate în cursul sec.IV⁵⁰.

De aproape un veac, creștinismul începuse să pătrundă adânc în societatea romană, cucerind noi pături sociale, extinzându-se în ținuturi noi SE REPETĂ v.NOTA 37. Acest succes al creștinismului avea multe cauze: zelul creștinilor, învățătura lor despre viața viitoare, minunile săvârșite, moralitatea lor ireproșabilă și austeră, precum și dezvoltarea unui sistem de conducere în Biserică. Învățătură a păcii, creștinismul avea nevoie de pace pentru a triumfa. Un poet spaniol din sec.V, Prudențiu, scria: « Popoarele aveau limbi diferite, împărățiile aveau civilizații discordante. Dumnezeu a voit să le unească și a hotărât să supună unui singur Imperiu toate națiunile civilizate, făcându-le să poarte jugul blând al unui Stat în care domnea buna înțelegere, astfel încât dragostea pentru religie să cucerească inimile oamenilor, deja uniți: căci nu poate fi o unire vrednică de Hristos dacă un același duh nu unește strâns neamurile. Numai buna înțelegere Îl poate cunoaște pe Dumnezeu »⁵¹. Dar, încă dinainte, Tertulian, Meliton de Sardes și Origen⁵² observaseră că unitatea Imperiului cooperase într-un mod foarte util la remarcabilul succes al propovăduirii creștine. Încă de la mijlocul sec.III, Origen stabilește tema apologetică cu privire la rolul providențial al Imperiului Roman, temă care avea să capete o mare importanță în următoarele două secole. Pe de altă parte, creștinismul venea să aducă aspirațiilor cele mai profunde ale omului un răspuns care nu le mai fusese dat până atunci, aspirațiilor la viața veșnică și semi-dumnezeiască, iată ce venea creștinismul să satisfacă prin făgăduințele sale privitoare la unirea cu Dumnezeu într-un viitor fără sfârșit. Rezistența la creștinism se dovedea astfel ineficace. « Începutul sec.IV avea să trăiască una din cele mai importante revoluții pe care istoria Bisericii le-a cunoscut vreodată: ignorată sau persecutată în perioada anterioară, ea își dobândește dintr-odată deplina libertate și în curând avea să

⁵⁰ Daniel ROPS, *Histoire de l'Eglise du Christ. II. Les Apôtres et les Martyrs*, Paris, 1965, p. 452.

⁵¹ PRUDENCE, *Contre Symmachum*, II, 585-595, dans PRUDENCE, tome III, *Psychomachie. Contre Symmaque*, texte établi et traduit par M. LAVARENNE, Paris, *Les Belles Lettres*, 1948, pp. 178-179.

⁵² ORIGENE, *Contre Celse*, II, XXX, éd. cit. p. 32.

beneficieze de favorurile stăpânirii, care-i va acorda cele mai largi privilegii »⁵³.

În afara Imperiului, creștinismul cucerește ansamblul popoarelor germanice, cu excepția francilor și a unei părți a lombarzilor și a vizigoților. Creștinismul era deja recunoscut în Armenia. Tânărul nobil armean, botezat în Cezareea Capadociei cu numele de Grigore, cel dintâi evanghelizator al armenilor, reușește să-l convertească pe regele Tiridat II ⁵⁴. Suveranul, căruia nu-i dispăcea, poate, să combată astfel mazdeismul dușmanului național, Persia sasanidă, impune creștinismul tuturor supușilor săi.

În ceea ce privește originea socială a creștinilor în Imperiul Roman, aceasta este greu de stabilit. S-au semnalat adesea primele progrese ale creștinismului în mediile modeste, în clasa slujitorilor și a sclavilor eliberați. Cu toate acestea, creștinismul va progresa destul de lent în mediul rural, rămânând în această epocă esențialmente urban. Orașele sunt primele cucerite.

Comunitatea se constituie în oraș, iar conducătorul său, episcopul, rămâne legat de oraș. Evanghelizarea se face prin cuvânt, prin minuni și prin violență. O majoritate sau un număr important de creștini nu se întâlnesc decât în anumite regiuni ale Asiei Mici și într-o parte a Africii (Proconsulară).

În afara regiunii Romei, a zonelor rurale și a unei părți din sud-estul Peninsulei, Italia nu numără decât rare elemente creștine⁵⁵. Structurile societății creștine ar fi fost radical schimbate dacă Imperiul și-ar fi continuat opoziția oficială și creștinismul nu ar fi fost recunoscut decât de către monarhiile barbare.

Mai târziu, clasele superioare aveau să se alăture cu mai multă promptitudine creștinismului, înțelegând că exemplul împăratului trebuie urmat. Este greu de spus dacă erau sincere sau nu.

În realitate, această convertire rapidă ridică multe probleme în ceea ce privește viața morală a comunității creștine

---

⁵³ J.R. PALANQUE, *La paix constantinienne*, dans FLICHE -MARTIN III, p. 17.

⁵⁴ Idem, *L'expansion chrétienne*, dans *Ibidem*, p. 490.

⁵⁵ Jean GAUDEMET, *Société religieuse et monde laïc...*, p. 89.

și, de ce nu, în ceea ce privește problemele dogmatice. Filosofia grecească ca și celelalte influențe răsăritene au jucat un rol când pozitiv, când negativ. Evanghelia, al cărei conținut este extrem de simplu, a fost interpretată prin metodele și prin gândirea filosofiei antice, ceea ce a dat naștere la multe erezii în sec. IV, începând cu arianismul.

Aristocrația nu se mulțumește doar să se convertească: în curând, furnizează cea mai mare parte a clerului superior și-și trimite o parte dintre credincioși în mănăstiri⁵⁶. Lumea episcopilor devine mai numeroasă. În Spania, începând din primii ani ai sec. IV, canoanele sinodului de la Elvira⁵⁷ semnaleză creștini în toate clasele sociale: mari proprietari (c.40,41,49), magistrați municipali. Concursul dat de marii proprietari care, din ce în ce mai mult, fac din domeniul lor o unitate de viață, asigură nevoile duhovnicești și materiale ale domeniului respectiv.

---

⁵⁶ *Ibidem*, p. 87.

⁵⁷ A se vedea Concile d'Elvire, *Histoire des Conciles d'après les Documents originaux* par Charles Joseph HEFELE, tome I, première partie, Paris, 1907, pp. 244-245; 249-250.